

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayşe TOPRAK BULUŞ

TÜRKÇEDE ANLAM DEĞİŞİMİNE UĞRAMIŞ ARAPÇA KÖKENLİ
KELİMELEER

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayşe TOPRAK BULUŞ

TÜRKÇEDE ANLAM DEĞİŞİMİNE UĞRAMIŞ ARAPÇA KÖKENLİ
KELİMELELER

Danışman

Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ayşe TOPRAK BULUŞ 'un bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Encümen BAYRAM

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE

Üye : Doç. Dr. Halil İbrahim ŞANVERDİ

Tez Başlığı:	Türkçede Anlam Değişimine Uğramış Arapça Kökenli Kelimeler
--------------	--

Tez Savunma Tarihi : . ./.... /202...

Mezuniyet Tarihi : 04/07/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkçede Anlam Değişimine Uğramış Arapça Kökenli Kelimeler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Adı SOYADI

Ayşe TOPRAK BULUŞ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Ayşe TOPRAK BULUŞ
Öğrenci Numarası	201952049003
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Türkçede Anlam Değişimine Uğramış Arapça Kökenli Kelimeler
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2393716078
Rapor Tarihi	02.06.2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %14 Alıntılar dahil: %28
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 96 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.03/06/2024 Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE İmza	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	viii
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ALINTI KELİME VE ANLAM DEĞİŞİMİ

1.1. Alıntı Kelime ve Anlam Değişimi Etkeni Olarak Diller Arası Etkileşim	8
1.1.1. Dil ve Değişim.....	8
1.1.2. Diller Arası Etkileşim ve Sebepleri	9
1.1.3. Türkçenin Diğer Dillerle ve Arapçayla Etkileşim Tarihçesi.....	12
1.2. Alıntı Kelime ve Türleri	15
1.2.1. Alıntı Kelime.....	16
1.2.2. Alıntı Kelime Türleri.....	16
1.3. Dilbilimde Anlam ve Anlam Değişimi	19
1.3.1. Anlam	19
1.3.2. Anlam Değişimi	20

İKİNCİ BÖLÜM
“A” MADDESİNDE TESPİT EDİLEN ANLAMI DEĞİŞMİŞ ARAPÇA KÖKENLİ
KELİMELEER VE TASNİFİ

2.1. Anlam Daralmasına Uğramış Kelimeler	39
2.2. Anlam Genişlemesine Uğramış Kelimeler.....	42
2.3. Anlam Kaymasına (Başka Anlama Geçiş) Uğramış Kelimeler	47
2.4. Benzerlik İlişkisi: Metafor	60
2.5. Arapçada Çoğul Olup Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimeler.....	61
2.6. Anlam Kötüleşmesine Uğramış Kelimeler	63
2.7. Alfabetik Sırayla Anlam Değişimine Uğramış Kelimeler:	64
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	75
ÖZGEÇMİŞ.....	82

TABLÖLAR LİSTESİ**BÖLÜM 2: “A” MADDESİNDE TESPİT EDİLEN ANLAMI DEĞİŞMİŞ ARAPÇA KÖKENLİ KELİMELELER VE TASNİFİ**

Tablo 1: Anlam Değişimine Uğramış Arapça Kökenli Türkçe Kelimelerin Değişim Biçimleri.....	65
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	Bin
çev.	Çeviren
ed.	Editör
Hız.	Hazreti
nşr.	Neşreden
öl.	Ölüm tarihi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkîk
Ü.	Üniversite
vd.	Ve diğerleri

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Harfler	Türkçe	Harfler	Türkçe
ء	’	ض	ḏ / ḏ
ب	b	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	s	ع	‘
ج	c	غ	ġ
ح	ḥ	ف	f
خ	ḫ	ق	ḳ
د	d	ك	k
ذ	ẓ	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n

Harfler	Türkçe	Harfler	Türkçe
س	s	و	v
ش	ş	ه	h
ص	ş	ي	y

Transkripsiyon alfabesi metin ve dipnot kısımlarında yer alan ve araştırmaya konu olan Arapça kelime ve cümlelerde tamamen, eser adlarında ise kısmen uygulanmıştır. Transkripsiyon alfabesi olarak Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi'nde uygulanan sistem esas alınmıştır. Özel adların yazımında da Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi'nin imlası takip edilmiştir. Belirlilik takısının yazımında okunuş dikkate alınmıştır.

ÖZET

Bu çalışmada Türkçe söz varlığına mal olmuş ve anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimeler *Türkçe Sözlük*'ün "A" maddesi özelinde ele alınmıştır. Çalışmada, *Türkçe Sözlük*'te yer alan Arapça kökenli kelimeler içerisinde anlam değişimine uğramış olan kelimeler tespit edilerek anlam değişimi türlerine göre tasnife tabi tutulmuştur. Doküman incelemesi yöntemi kullanılan bu çalışmada "A" maddesinde Arapça kökenli kelimeler ve bu kelimelerin Türkçede kazandığı anlamlar çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Arapça kökenli kelimelerin anlam değişimine ne şekilde uğradığı Arapça-Arapça sözlüklerden taranarak belirlenmiştir. Çalışmada diller arası etkileşim, Arapçanın Türkçeye etkisi, alıntı kelimeler, anlam değişimi ve türlerine değinen teorik altyapıya da yer verilmiştir. *Türkçe Sözlük*'ün "A" maddesinde yer alan toplam 332 Arapça kökenli kelime Arapça-Arapça sözlüklerdeki anlamlarıyla karşılaştırılmış ve bunlardan 52 kelimenin anlam değişimine uğradığı tespit edilmiştir. Anlam değişimine uğradığı tespit edilen kelimeler değişim türüne göre tasnif edilmiştir. "A" maddesindeki anlam değişimlerinin literatürde yer alan anlam değişimi biçimlerinden; anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam kayması, benzerlik ilişkisi, Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler ve anlam kötüleşmesi biçimleriyle sınırlı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Alıntı Kelime, Arapça Alıntı Kelimeler, *Türkçe Sözlük*, Anlam Değişimi.

ABSTRACT

TURKISH WORDS ORIGINATED FROM ARABIC WITH A SEMANTIC SHIFT

This study examines Arabic-origin words that have integrated into the Turkish lexicon and have experienced semantic shifts, focusing on the entries under the "A" section of the *Türkçe Sözlük* (Turkish Dictionary). Using document analysis method, the research identifies Arabic-origin terms in the *Türkçe Sözlük* that have undergone semantic evolution and categorizes them based on the types of semantic changes observed. Arabic-Arabic dictionaries were consulted to determine the original meanings of these Arabic-origin words. The research encompasses a theoretical framework discussing linguistic interactions, the impact of Arabic on Turkish, loanword adoption, types of semantic shifts, and their respective classifications. Upon comparison with Arabic-Arabic dictionaries, it was discerned that out of 332 words in the "A" section of the *Türkçe Sözlük*, 52 exhibited semantic shifts. These shifted meanings were further categorized according to their specific semantic change types. The semantic transformations observed within the "A" section predominantly fall under established semantic change categories, namely semantic narrowing, semantic broadening, semantic shift, similarity relations, words that transitioned from plural to singular in Turkish, and semantic deterioration.

Keywords: Arabic, Loanword, Arabic Loanwords, *Türkçe Sözlük* (Turkish Dictionary), Semantic Shift.

ÖNSÖZ

Kültürler arası etkileşimin doğal sonucu olarak dillerin de birbirinden etkilendiği bilinmektedir. Alıntı kelimeler, diller arası etkileşimin sonuçlarından biridir ve birtakım sebeplerle anlam değişimine uğramaktadır. Türkçenin etkilendiği dillerden biri de Arapça olmuştur.

Bu tez, Türkçe sözcüğüne dahil olan Arapça kökenli kelimeleri incelemektedir. Araştırmanın amacı *Türkçe Sözlük*'ün "A" maddesinde yer alan Arapça kökenli kelimeleri tespit etmek ve uğradıkları anlam değişimlerini belirlemektir. İki bölümden oluşan tezin giriş bölümünde; araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ve literatür özetine yer verilmiştir. Alıntı kelime ve anlam değişimi başlıklı birinci bölümde konuya zemin oluşturması için dil, diller arası etkileşim, Arapçanın Türkçeye etkisi, alıntı kelimeler ve anlam değişimleri, bunların sebep ve türleri farklı açılardan ele alınan kaynaklar taranarak genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın odağı olan "A" maddesinde tespit edilen anlamı değişmiş Arapça kökenli kelimeler ve tasnifi başlıklı ikinci bölümde belirlenen kapsam ve yöntem doğrultusunda anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimeler tespit edilerek, kelimeler hakkında bilgiler verilmiş ve değişim türlerine göre tasnif edilmiştir. Sonuç kısmında genel değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Tez konusu seçimi ve hazırlığı sürecinde yoğun programına rağmen bana destek olup zaman ayıran ve yönlendirmeleriyle tezin son halini almasını sağlayan çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Nazife Nihal İNCE'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yıllardır yapmak istediğim yüksek lisans için ilk adımı atmama vesile olan sevgili Harun GÖRÜCÜLER'e, bu süreçte yaşadığım her türlü sorunda çözümleriyle bana destek olan değerli abim Prof. Dr. Mustafa BULUŞ'a, hayatımda her şart ve koşulda destekleriyle her zaman yanımda olan sevgili aileme, fikirleriyle her zaman ufkumu genişleten, aldığım kararlarda beni cesaretlendiren ve en büyük destekçim sevgili ablam Şükran GÜLLÜOĞLU'na, sayesinde eğitim hayatıma yön verebildiğim, küçüklüğümünden itibaren her koşulda ilim talep etmeyi hayatımın merkezine almayı kendisinden öğrendiğim ve bu tezin gizli mimarı sevgili abim İbrahim Hakkı TOPRAK'a, bu süreçte yetişkin insanlar gibi bana anlayış ve sabır gösteren, küçücük yaşlarına rağmen bana destek olan canım kızlarım Melike Zehra ve Zülal'e ve özellikle, bir an olsun beni yalnız bırakmayan, her adımda fiziken ve ruhen yanımda olan, fedakarlığı, anlayışı ve sabrı için kıymetli refikim Kasım'a çok teşekkür ederim. Son olarak tabi ki her türlü övgü ve

teşekkürün yetersiz kalacağı, vazgeçmemeyi ve erdemin ne olduğunu kendisinden öğrendiğim anneciğime minnettarım.

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu tezin konusu, Türkçede anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimelerdir. Türkçe, etkileşime girdiği diller arasında yer alan Arapçadan pek çok kelime almıştır. Bu kelimeler bazen Arapça olarak ifade ettikleri anlamı Türkçeye geçtikten sonra muhafaza etmiş bazen de farklı anlamlarda kullanılmıştır. Arapçadan Türkçeye geçmiş kelimelerin önemli bir kısmı anlam değişimine uğramıştır. Türkçe söz varlığına giren bu kelimeler sözlüklerde de yerini almıştır. Sözlükler kelimelerin köken bilgisini verse de anlam değişimine ilişkin bilgiye yer vermemektedir. Kelimelerin kökenlerini tespit etme, insan kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Türkçe söz varlığına dahil olup Arapçadaki anlamından uzaklaşan kelimelerin tespiti, yerel kullanımlar, medya metinleri veya edebî metinler üzerinden yapılabileceği gibi sözlükler üzerinden de yapılabilir. Söz varlığının diğer alanları da sözlükleri bir dayanak olarak kabul eder. Bu nedenle kelime araştırmalarında sözlüklerden yararlanma kolay olduğu kadar güvenilir bir dayanaktır. Bu çalışmada kelimeleri sözlüklerden tarayarak tespit etme usulü tercih edilmiştir. Türkçe söz varlığı içerisinde anlam değişimine uğrayan çok sayıdaki Arapça kökenli kelimenin tamamını ele almak bir ekip çalışması gerektirebilir. Bu çalışma anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimeler hakkındaki araştırmalara bir katkı olarak *Türkçe Sözlük*'ün "A" madde başlarında yer alan kelimelerle sınırlandırılmıştır.

Bu tezin temel amacı Türkiye Türkçesi söz varlığına mal olmuş Arapça kökenli kelimeler içerisinde anlam değişimine uğramış kelimeleri tespit etmek ve bu kelimelerin Türkçede kazandığı anlamları anlam değişim türlerine göre ortaya çıkarmaktır. Arapça kökenli kelimelerdeki anlam değişimlerini tasnif etmek, Arapça kökenli kelimeler özelinde anlam değişimi türlerinin haritasını çıkarmak tezin öngördüğü hedeflerdir. Bu çalışmanın sonuçlarının hem Arap dili hem de Türk dili alanlarındaki akademik birikime katkı sağlaması beklenmektedir. Tezin bulgularının, Türkçe ve Arapça arasındaki etkileşimin boyutlarını ölçmeye veya Türkçenin yaşadığı bazı dilsel değişimleri ve gelişmeleri yorumlamaya yarayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Arapçadan Türkçeye tercüme çalışmaları gibi kültür çalışmalarına da katkı sağlaması mümkündür.

Araştırmanın Kapsamı

Bu tezde incelenecek kelimelerin veri kaynağı sınırlandırılmıştır. Tezin amacına ulaşması için veri kaynağının kapsamlı ve genel kabul gören bir Türkçe sözlük olması uygun görülmüştür. Belirlenen niteliklere en uygun sözlük olarak Türk Dil Kurumunun (TDK) yayımladığı *Türkçe Sözlük* veri kaynağı olarak tercih edilmiştir. Araştırmanın başladığı tarihteki en güncel baskı olan 2019 baskısına göre planlama yapılmışken araştırma sırasında sözlüğün 2023 baskısı yapılmıştır. Bu nedenle esas alınan baskı 2023 olarak değiştirilmiş ancak gerekli görüldüğü durumlarda baskılar arasındaki farka işaret edilmiştir.

Türkçede anlam değişimine uğramış Arapça kökenli tüm kelimelerin incelenmesi yüksek lisans tezi olan bu araştırmanın kapsamını aşacağı için araştırma konusu olacak kelime kümesinin sınırlandırılması gerekmiştir. Bunun için inceleme *Türkçe Sözlük*’ün “A” madde başında yer alan anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimeler ile sınırlandırılmıştır. Sözlüğün maddeleri içerisinde “A” maddesinin seçilmesi hem daha fazla kelime türü ihtiva etmesinden dolayı hem de “A” sesinin Arapça aslının farklı olma olasılığının yüksek olmasından dolayıdır. Çünkü Arap alfabesindeki ‘ayn ve hemze harfleri Türkçede a harfiyle yazılmaktadır. Ayrıca, hemze, yakınındaki sesleri etkileyen ve etkilenen bir ses olduğu için a sesi ile telaffuz edildiği gibi e sesi ile de telaffuz edilebilmektedir. Aynı şekilde ‘ayn harfi Türkçede karşılığı olmaması sebebiyle Türkçeye geçerken a harfiyle ifade edilmiştir. Bu harflerin belirli şartlarda civarındaki sesleri etkilemesi ve etkilenmesi sebebiyle biçim açısından değişmişlerdir. Biçimi değişen kelimelerin anlam bakımından da değişime uğraması olasıdır. Anlam değişimi meselesi çalışmanın odak noktası olması nedeniyle, tespit edilen kelimelerin Türk dilindeki anlamı, Arap dilindeki anlamı, varsa ses değişmesi, yapı bilgileri ve son olarak anlam değişiminin türü bir kelimenin ele alınışında dikkate alınacak özelliklerdir. Dolayısıyla söz konusu bilgilerin tamamı kapsama dahildir. Bunlara ilave olarak anlam değişiminin kavramsal çerçevesini oluşturacak konular da çalışmaya dahil edilmiştir. Buna göre dil, diller arası etkileşim, Arapçanın Türkçeye etkisi, alıntı kelimeler ve anlam değişimleri meseleleri genel hatlarıyla kapsama alınmıştır. Türkçeye anlamı değişmeden geçen kelimeler, kelimelerin Arapçadaki çekim halleri ve benzeri konular çalışmanın kapsamı dışındadır. Ayrıca araştırmanın veri kaynağı olan *Türkçe Sözlük*’te kökü belirtilmeyen kelimeler bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

Arapça kökenli kelimelerin taranmasında karşılaşılan bazı özel durumlar için ise özel kararlar almak gerekmiştir. Bunların başında birleşik kelimeler gelmektedir. *Türkçe Sözlük*’ün “A” madde başlarında kök bilgisi Arapça olup Türkiye Türkçesinde farklı anlamda kullanılan

birleşik kelimeler arasında yer alan, bir araya gelmiş kelimelerinden en az bir tanesi Arapça olan; “ahdetmek” (Arapça-Türkçe), alışveriş anlamına gelen “aksata” (ahz+ita)(Arapça-Arapça), “acemaşiran” (Arapça-Türkçe) , “acemkürdi” (Arapça-Farsça), “abıhayat” (Farsça-Arapça) gibi birleşik ya da tamlama kelimeler birleşik haliyle bir anlam taşıdığı için ve yine parçalardan bir tanesi Arapça olduğu için başka bir araştırmanın konusu olabilir, bu nedenle birleşik ve tamlamalardan oluşan kelimeler bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca ses değişikliğine uğramış fakat aynı anlama gelen; “ahraz” (dilsiz), Arapçası “ahres” (أخرس), “aktar” (koku ve baharat satılan dükkân) Arapçası “attar” (عطار) gibi kelimeler anlam değişimine uğramadığı, yalnızca telaffuzdan yahut Türkçe alfabede karşılığını bulacağı harfin olmamasından dolayı bu araştırmanın dışında tutulmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma genel hatlarıyla nitel paradigmaya dayalı bir araştırmadır. Araştırmanın nesnesi kelimeler ve kelimelerin iki dildeki anlamlarıdır. Bu nedenle kelimelerin yer aldığı dokümanlar ve içerikleri başlıca veri kaynaklarıdır. Nitel araştırma yöntemleri esas alınarak hazırlanan bu tezde veri toplama aracı doküman incelemesidir. Veri analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler durum saptaması olarak sunulmuştur. Araştırmanın ilk aşamasında dil, diller arası etkileşim, Arapçanın Türkçeye etkisi, alıntı kelimeler ve anlam değişimleri farklı açılardan ele alınan kaynaklar taranarak genel bir teorik çerçeve çizilmiştir. İkinci aşamada ise TDK Yayınları *Türkçe Sözlük*’ün 2023 yılı baskısı esas alınarak “A” maddesinde yer alan tüm kelimeler taranmış ve Arapça kökenli kelimeler tespit edilmiştir. Türkçe ve Arapça alfabeleri birbirlerinden farklı olduğu için telaffuz ve imladan dolayı oluşabilecek yanlış anlamaları önlemek için ‘ayn, hemze, elif, sad, sin ve peltek olan bazı harflerin yerlerine kullanılabilecek tüm ihtimaller düşünülmüş ve sözlükte kelime taraması buna göre yapılmış ve böylece daha fazla kelime incelemeye alınmıştır. Tespit edilen Arapça kökenli kelimeler temel kaynak olarak belirlenen Arapça-Arapça sözlüklerde anlam karşılaştırması yapılarak Türkçede farklı anlamda kullanılan kelimeler seçilmiş, aynı anlamda kullanılan kelimeler bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Tespit edilen kelimeler temel kaynak olarak belirlenen Arapça-Arapça sözlüklerde belirtildiği üzere açıklanmış ve uğradıkları anlam değişimine göre farklı başlıklar altında tasnif edilmiştir. Kelimelerin anlamının Arapçada birden fazla olması durumunda Türkçedeki anlamın aslı olduğu düşünülen anlam esas alınmıştır. Anlam değişimlerine ilişkin tasnifler buna göre yapılmıştır.

Kıyaslama aşamasında Arapça- Arapça dört klasik, iki modern sözlük esas alınmıştır. Klasik sözlükler; Arapçada bilinen ilk sözlük olan VIII. yüzyılda Halîl b. Ahmed (öl. 175/791) tarafından yazılmış *Kitâbu'l- 'Ayn*, XI. yüzyılda yazılmış ve *Şihah* adıyla bilinen İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (öl. 400/1009'dan önce) tarafından yazılmış *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l- 'Arabiyye'* (*Şihah*), XIV. yüzyılda İbn Manzûr (öl. 711/1311) tarafından yazılmış Arapça- Arapça sözlüklerin içerisinde en büyük ve ayrıntılı sözlüklerden biri olan *Lisânu'l- 'Arab* , XV. yüzyılda Fîrûzâbâdî (öl. 817/1415) tarafından yazılmış Arapçada en önemli ve en büyük sözlüklerden biri olan *el-Kâmûsül Muhît (Kâmûs)*'dir. Arapça- Arapça Modern sözlükler; Kahire'deki Arap Dil Topluluğu tarafından hazırlanmış *el-Mucemul-Vasît*, 1964 yılında Cubrân Mesud tarafından yazılmış *er-Râid*'adlı sözlüklerdir.

Teyit için Arapça Türkçe sözlükler de eklenmiştir. Bunlar: Şemseddin Sami (öl. 18 Haziran 1904) tarafından yazılmış olan *Kamus-ı Türkî*, Cevherî'nin yazdığı *es-Şihah* adlı Arapça sözlüğün Vankulu Mehmed Efendi (öl. 1000/1592) tarafından Osmanlıcaya *Vankulu Lügati* adıyla tercüme edilmiş sözlüklerdir.

Tezin yazım-şekil yönüyle ilgili şöyle bir yöntem tercih edilmiştir: Transkripsiyon alfabesi tablosunda belirtilen harfler *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 'nde uygulanan transkripsiyon sistemidir. Bu alfabe sadece tezin araştırma konusu olan Arapça kelimelerin Türkçe yazımında kullanılmıştır.

Dipnot ve kaynakça dışındaki tüm bölümler Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün tez yazım ve basım yönergesinde verilen talimatlara göre yazılmıştır. Dipnot ve kaynakça bölümlerinde İsnad Atıf Sistemi takip edilmiştir.

Literatür Özeti

Türkçe söz varlığında yer alan Arapça kökenli olup anlamı değişen kelimeler ile ilgili yapılan çalışmaların son yıllarda giderek daha fazla önem kazandığı ve arttığı gözlenmektedir. Bununla birlikte konuyla ilgili çalışmaların bilhassa Arapça sözlük kaynaklarından teyidi noktasında eksiği olduğu görülmektedir.

Bunlardan; Zeynep Ayça ANIL tarafından yazılan *Aslı Arapça Olup Türkçeye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*, (yüksek lisans tezi, 2002) başlıklı tez, Osmanlıca ve Arapça-Türkçe sözlüklerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Birgül GÜMÜŞ tarafından hazırlanan *Anlam Değişimleri Çerçevesinde Kur'an Arapçasından Türkçeye Geçen Kelimeler* (yüksek lisans tezi, 2005) başlıklı çalışmada ise Kur'an Arapçasından Türkçeye geçen

kelimelerde meydana gelen anlam değişimleri ve ilgili örnekler; anlam daralması, anlam genişlemesi ve başka anlama geçiş olarak tasnif edilmiştir. Bu araştırmada kullanılan örnekler, dini konularda ve bu konuların dışında sıkça kullanılan kelimelerden seçilmiştir.

Muhammed Abazoğlu tarafından hazırlanan *Arapça ve Türkçede Bulunan Lafızca Müşterek, Anlamca Farklı Kelimeler* (yüksek lisans tezi, 2014) başlıklı tezde ise anlam değişimine uğramış kelimelerin sınırı daraltılmıştır. Tezde öncelikli olarak halk arasında gerçek anlamının dışında bir anlamda kullanılan Arapça kelimelere ağırlık verilmiş ve anlamca tamamen farklı kelimeler ve kelime anlamlarında cüzi farklılık gösteren kelimeler şeklinde iki başlık altında tasnif edilmiştir. Söz konusu çalışmada kelime sayısı sınırlı tutulmuş ve kelimelerin anlamları hakkında detaylı bilgi verilmemiştir. Bu alışmada “A” maddesinden sadece 4 adet olmak üzere, tüm harflerden toplam 15 kelime incelenmiştir.

Aya Nasr Mohammed Elkatrey tarafından hazırlanan *Türkçenin Arapçadan Etkilenmesi-Türkçede Asli Anlamları Dışında Kullanılan Arapça Kelimeler* (yüksek lisans tezi, 2016) başlıklı tezde ise sadece anlam değişimine uğramış kelimeler değil aynı anlamda kullanılan kelimeler de ele alınmıştır. Dayanak olarak Modern Arapça ve Osmanlıca sözlüklerle sınırlı tutulmuştur. İncelenen kelimeler aynı lafızla Türkçeye girmiş ve anlam değişikliğine uğramış olan kelimelerdir. Arapçada çoğul olduğu halde Türkçede tekil kullanılan kelimeler sınıfını literatüre katması yönüyle değerlidir. Tezde, “A” maddesinde sadece 8 kelime incelenmiştir.

Emrullah İşler ’in kaleme aldığı *Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları* adlı kitapta ise Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler arasındaki anlam kaymaları ele alınmıştır. *Türkçe Sözlük*’te “A” maddesinde anlam değişimine uğramış tüm kelimeler bu esere dahil edilmemiş, sadece 42 kelime incelenmiştir. Anlam kayması dışında ayrıca bir tasnif bulunmamaktadır.

Mehmet Alver’in yazdığı *Türkçenin Doğu ve Batı Kökenli Alıntı Kelimleri ve Bu Kelimelerin Tasnif* başlıklı kitap Türkçenin Doğu ve Batı kaynaklı alıntı kelimelerini tespit etmeyi amaçlayan bir envanter çalışmasıdır. Alıntı yapılan kelimeler dillere göre tasnif edilerek *Türkçe Sözlük*’teki tanımlarıyla yetinilmiştir.

Hamza Ermiş’in *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü* adlı çalışması ise bir sözlüktür. Sözlüğün başlığında da ifade edildiği üzere kelimeler, aynı anlamda ya da farklı

anlamda oluşuna bakılmaksızın Arapça kökenli tüm kelimelere yer verilmiştir. Bu kelimelerin sadece sözlük anlamları verilmiş, ayrıca bir tasnif yapılmamıştır.

Yaşar Avcı'nın hazırladığı *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler* (yüksek lisans tezi, 2006) başlıklı tezinde ise Osmanlıların Arapçadan aldıkları kelimeleri nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Arapçadan Osmanlıcaya geçen kelimelerde meydana gelen anlam kayması, anlam genişlemesi ve anlam daralmasına uğrayan kelimeler ile Arapçada çoğulken Osmanlıcada tekil olarak kullanılan birtakım kelimelerle sınırlandırılmıştır. "A" maddesinde toplam 20 kelime araştırmaya dahil edilmiştir.

Radwa Hassan Abdullah tarafından yazılan *Arapça İle Türkçe Arasındaki Yalancı Eşdeğerliklerin Anlambilim ve Yorumbilim Teorilerinden Hareketle Kelime Öğretimine Katkısı* (yüksek lisans tezi, 2020) başlıklı tezde Arapça-Türkçe yalancı eş değerli kelimelere odaklanılmıştır. Söz konusu kelimelerin, Arap coğrafyasında yabancı dil olarak Türkçe öğrenimine nasıl etki ettiğini ve özellikle kelime öğrenimini nasıl etkilediğini tespit etmek amaçlanmıştır. Anadili Arapça olan ve özellikle Mısır uyruklu Türkçe öğrenen öğrenciler ile yapılan uygulamalı bir çalışmadır. Tespit edilen yalancı eş değerli kelimelerin anlamları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmamış, daha ziyade, iki dil arasında kelime anlamları kıyaslanmış ve söz konusu kelimelerin sebep olduğu zorluklar tartışılmış ve çözüm üretilmeye çalışılmıştır.

Sawsan Abu Hannoud tarafından yazılan *Türkçe Sözlük'te "Ar." (Arapça) Olarak Etiketlenen Madde Başlı Kelimelerdeki Anlam Değişimleri* başlıklı doktora tezi çalışmamıza bazı yönlerden benzetmekle birlikte yöntemsel farkları bulunmaktadır. Tezde Arapça kelimelerin *Türkçe Sözlük'te* verilen anlamlara en yakın anlamlarıyla yetinilmiş ve Arapça-Arapça sözlükler referans gösterilmemiştir. Söz konusu kelimeler başka anlama geçiş, anlam genişlemesi ve anlam daralması başlıkları altında tasnif edilmiştir. Başka anlama geçiş tasnifi altında Arapçada çoğul olup Türkçede tekil olarak anlamı değişmiş kelimeler alt başlık şeklinde verilmiştir. Çalışma, *Türkçe Sözlük'teki* Arapçada kullanılmayan veya bulunmayan Arapça kelimeler incelemesiyle literatüre bir yenilik getirmiştir.

Hüseyin Özçakmak tarafından yazılan *Arapça Kökenli Sözcüklerin Türkçe Öğrenmeye Etkisine Dair Öğrenci Görüşleri* başlıklı makalede, Türkçe öğrenen Suriyeli öğrencilerin Arapça kökenli kelimelerin Türkçe öğretiminde kullanımına dair görüşleri değerlendirilmiştir. Türkçedeki Arapça kökenli kelimelerin, anlam bakımından öğrencilerin kendi dillerindeki

kelimelerle benzer olmasının ya da farklı olmasının, öğrenme motivasyonlarını nasıl etkilediği üzerinde inceleme yapılmıştır.

Bu çalışmanın yukarıda bahsedilen çalışmalardan farkları: Yapılan ayrıntılı tarama sonucu bu çalışmaya dahil edilen birçok kelimenin yukarıda adı geçen çalışmalarda bulunmadığı gözlenmiştir. Yine, tespit edilen kelimelerin anlam kıyaslamaları için Arapça – Türkçe sözlükler değil, Arapça-Arapça sözlükler kullanılmıştır. Ayrıca bir diğer fark ise kelimelerin anlam değişimlerinin dilbilim otoriteleri tarafından belirlenen kurallar ve bilgiler çerçevesinde incelenmiş ve tasnif edilmiş olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALINTI KELİME VE ANLAM DEĞİŞİMİ

Türkçedeki alıntı kelime ve anlam değişiminden bahsedebilmek için öncelikle genel hatlarıyla diller arası etkileşim, Türkçenin diğer dillerle etkileşimi ve özel olarak Arapça-Türkçe arasındaki kelime alışverişi tarihçesi, kelime alışverişinin altında yatan tarihsel, sosyal ve edebî sebeplere değinmek gerekmektedir. Bu bölümde önce genel hatlarıyla diller arası etkileşime yer verilip ardından alıntı kelime ve anlam değişimin teorik çerçevesi çizilmiştir.

1.1. Alıntı Kelime ve Anlam Değişimi Etkeni Olarak Diller Arası Etkileşim

Dilbilimde alıntı kelime ve anlam değişiminin ne olduğunu anlayabilmek için dilbilimin dile ve dillerin değişimine nasıl baktığını, insan dilinin değişimi ve değişimin etkenlerinden biri olan kültürlerarası etkileşim konularıyla zemin oluşturmak gerekmektedir. Bu bölümde yukarıdaki konuların yanı sıra ayrıca Türkçenin diller arası etkileşim tarihçesine de kısaca yer verilmiştir.

1.1.1. Dil ve Değişim

Dilbilimin kurucusu İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'e (öl. 1913) göre dil "bireyler arasında iletişim sağlayan bir kurallar ve göstergeler bütünüdür."¹ Doğan Aksan ise dili "sürekli olarak birbirini hatırlatan, çağıran iki ögenin birleşiminden meydana gelmiş, iki yönlü, iki yüzlü bir varlık "olarak tanımlar.² Dil sadece göstergelerden oluşan bir dizge değil, toplumsal bir kurumdur. Aynı dili konuşan bireyler arasında iletişim aracı olan dil toplumun ortak malıdır. İnsanlar gibi toplumlar da çeşitli yönlerden birbirlerinden farklı olduklarından, nesnelerin adlandırılması, kavramların ses dizgesi biçiminde aktarılması da farklıdır. Alman dilbilimci Humbolt'un (öl. 1835) deyişiyle, "her dilin kendine özgü dünyayı anlama ve anlatma yolu vardır."³

Toplumsal bir olgu olan dil, bu özelliği sebebiyle değişmeye müsaittir. Nesilden nesile farklı koşullar içinde gerçekleşen öğrenme süreci içinde toplumların kelime dağarcıkları da

¹ Ferdinand de Saussure, Genel Dilbilim Dersleri, çev. Berke Vardar, (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2001), 33.

² Doğan Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, (Ankara: Erol Ofset Matbaacılık, 1978), 24.

³ Özcan Başkan, *Lengüistik Metodu*, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1967), 157.

değişir.⁴ Bazı kelimeler göndergenin (référent) ortadan kalkmasıyla kullanımdan çıkar, bazıları anlam kaymasına uğrar, söz varlığına yeni sesler eklenir. Dilbilimcilere göre dil; gelişir ve zenginleşir. Bu değişimin sebepleri nüfus hareketleri, göçler, toplumu derinden etkileyen olaylar (savaşlar, devrimler), ticari ilişkilerin gelişmesi, yeni siyasal koşullar, bilimsel ve teknik alandaki dönüşümler gibi dış etkenlerle açıklanabilir.⁵ Böylece toplumca benimsenen yenilikler, (anlamlar) kural olabilir, eski kurallar geçerliliğini yitirebilir.⁶ Dillerde görülen değişme şekillerinden biri de alıntı kelimelerdir.

1.1.2. Diller Arası Etkileşim ve Sebepleri

Kendi içinde dinamik bir yapıya sahip olan, sürekli değişen, gelişen diller canlı bir organizma gibidir. Yaşanılan teknoloji çağının her şeyi ulaşılabilir kılması, coğrafi yakınlık gibi pek çok unsur dilsel etkileşimleri artırmış bunun yanı sıra dillerin birbirlerinden kelime alışverişini etkilemiştir.

Toplumların birbiriyle teması kültürel etkileşime neden olmuş, toplumlar arası bu ilişkiler dile güçlü bir şekilde yansımıştır. Diller arasındaki ilişkiler sonucunda bir dilden diğerine geçen öğelerin başında kelimeler gelmektedir.⁷ Diller arası etkileşimi dil dışı etkiler ve dile bağlı etkiler olarak iki ana başlıkta toplamak mümkündür.⁸

1.1.2.1. Dil Dışı Etkenler

Dil dışı etkilerin büyük bir bölümü sosyal, siyasal ve kültürel ilişkilerden doğmaktadır.⁹ Bunlar arasında din ve uygarlık gibi ortak paylaşım alanları' komşuluk ilişkileri, göçler¹⁰ ve savaşlar gibi kitle hareketleri, eğitim, bilgi, kültür ve teknoloji alışverişi gibi ihtiyaca dayalı ilişkiler yer almaktadır.¹¹ Ticaret ve turizm gibi ekonomik kaynaklı bağlantılar, müzik, spor gibi popüler eğlence alanları, ilgi, merak, özentî gibi psikolojik sebepler de önde gelmektedir. Son yıllarda iletişim kanallarının çoğalması ve yaygınlaşması da diller arasında karşılıklı etkileşimi kolaylaştırıcı ve bir yabancı unsurun bir başka dilde kısa sürede yayılmasını ve benimsenmesini sağlayıcı rol oynamaktadır.¹²

⁴ Bahattin Sav, "Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme", *Gazi Ü Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 23/ 1 (2003), 147-166.

⁵ Sav, "Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme", 147-166.

⁶ Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, (Ankara: TDK Yayınları, 1982), 85.

⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 25.

⁸ Nevzat Özkan, "Türkiye'deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi", *ICANAS Bildiriler Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi Dergisi*, (2011) 1343-1359.

⁹ Özkan, "Türkiye'deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi", 1343-1359.

¹⁰ Nevzat Gözaydın, "Almanya'da Çalışan Türklerin Dili Üzerine", *Türk Dili Dergisi*, 385, 44-48.

¹¹ Günay Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 97-103.

¹² Özkan, "Türkiye'deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi", 1343-1359.

Dillerin birbirlerinden kelime alışverişi yapmaları doğal bir süreç içerisinde gerçekleşir. Alınan kelime ve kavramların kaynak dildeki anlamıyla yaşamını sürdürme olasılığı bulunmakla birlikte, bu kelime ve kavramların zamanla yeni anlamlar kazanması veya belli bir süre kullanıldıktan sonra unutulması da ihtimaller arasındadır. Diller arasındaki etkileşim yalnızca toplumların bir arada yaşamalarından, günlük yaşamda sözlü iletişim kurmalarından kaynaklanmamakta, doğrudan doğruya yazılı gereklere de dayalı olabilmektedir. Ortak din, edebiyat veya kültür yoluyla çok uzak toplulukların birbirlerinin dillerine etki etmeleri mümkündür.¹³

1.1.2.2. Dile Bağlı Etkiler

Diller arası etkileşimde, dil dışı etkiler kadar dile bağlı etkiler de önemli bir rol oynar. Dile bağlı etkilerden bazıları ilk başta dil dışı nedenlere dayanıyor gibi görünse de, zamanla dilsel nedenler ön plana çıkmaktadır. Sosyal, siyasal ve kültürel etkiler, zamanla dilde bazı yeni koşulları ve gereksinimleri doğurmaktadır.¹⁴

Bir dilin kendi yapısından ve işleyişinden kaynaklanan özellikleri veya dışarıdan gelen doğal ve olağan etkenlerle, herhangi bir zorlama olmaksızın, uzun zaman dilimlerinde veya yüzyıllar boyunca kendiliğinden gerçekleşen değişim ve gelişmeler, dile bağlı değişim etkileri olarak nitelendirilebilir.¹⁵ Türkçenin başka dillerden etkilenmesine yol açan dile bağlı etkiler kavram ve terim ihtiyacından olabilir. Toplum hayatına yeni bir bilgi aktarıldığında, bu durum dilde de yeni bir kelime veya terimi gerektirebilir. Kimi zaman alınan kavram veya nesne yeni dahil olduğu toplumun kullandığı dilin imkanları ile isimlendirilmekte kimi zaman ise bu mümkün olmadığı ya da fırsat bulunamadığı için adı ve terimleriyle birlikte kabul edilir.¹⁶ Türkçede kullanılan, aktör, aktris, drama, dublaj, figüran gibi sinema terimleri, bariton, senfoni, soprano gibi müzik terimleri, çek, döviz, enflasyon gibi ticaret ve bankacılık terimleri bu duruma örnektir.¹⁷

Anlamı vurgulamak ya da bilinmeyen bir nesnenin ya da kavramın daha kolay anlaşılması için kullanılan ikilemeler, çoğunlukla yabancı bir kelimenin kabul edilmesine yol açtığından burada alıntılanan kelimeler dile bağlı değişimlerden sayılmaktadır. Türkçede kullanılan “doğru dürüst” ikilemesinin ikinci kelimesi Farsçadan Türkçeye geçen “durust”, “ak

¹³Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 29.

¹⁴ Özkan, “Türkiye’deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi”, 1343-1359.

¹⁵ Zeynep Korkmaz, “Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi”, *Türkoloji Dergisi*, 4/1 (Mayıs 1972), 12.

¹⁶ Özkan, “Türkiye’deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi”, 1343-1359.

¹⁷ Hamza Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, (Ankara: TDK Yayınları, 1991), 12-13.

pak” ikilemesindeki ikinci kelime yine Farsçadan Türkçeye geçen “pâk”, “akıllı uslu” ikilemesindeki ilk kelime Arapçadan Türkçeye alıntılanan “akl”, “sağ salim” ikilemesinde ikinci kelime Arapçadan alıntılanan “salim” kelimeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.¹⁸

Kavramın anlaşılır hale getirilmesi için yapılan pekiştirmeden farklı olarak bazı ince ayrıntıları ifade etmek ve farklı söyleyişler ortaya koymak için orijinal yeni kelimelere ihtiyaç duyulması ve bazen bu tür kelimelerin komşu yabancı bir dilden alınması da diller arası etkileşime neden olmaktadır. Kötü sıfatının yanında fena, çok sözünün yanında fazla kelimelerinin kullanılması böyledir. Günümüzde de büyük, ulu, yüce gibi kelimelerin yanına gelip yerleşen mega sözü de benzer şekilde yaygınlaşmıştır.¹⁹

Sanat ve edebiyat alanında ortaya çıkan çeşitli akımları anlatmak için başka dillerden Türkçeye giren bazı kelimeler dile bağlı etkileşim sonucu oluşmuştur. Böylece divan edebiyatında Sebk-i Hindî, çağdaş edebiyatta Servet-i Fünûn devrinde ortaya çıkan sembolizm gibi akımlar, pek çok Arapça ve Farsça kelimenin Türkçeye girmesine yol açmıştır.²⁰

Yabancı kelimelerin örtülü anlatım özelliğinden yararlanma da bu etkileşimle ortaya çıkmaktadır. Özellikle insanlar için ayıp sayılan organ adları, terim olarak Latince şekilleriyle kullanılmaktadır: anal, anüs, vajina gibi kelimeler buna örnektir.²¹ Örtme işlevinden yararlanmak amacıyla, argonun söz varlığına genel dilde kullanılmayan birçok yabancı kaynaklı kelime yerleştirilmektedir. Türk argosunun yüzde sekseninin Rumca, İtalyanca, Ermenice, Latince, Fransızca, Çingenece ve İngilizce gibi çeşitli dillerden alınmış kelimelerden oluştuğu ifade edilmektedir. Argo sözcüklerin belli bir kısmı önce günlük konuşma diline, ardından da edebi dile aktarılmaktadır. İtalyancada “avantagio” Türkçeye avanta olarak bedava anlamında, İspanyolcada “palabra” palavra olarak yalan söz anlamında geçen kelimeler bu duruma örnektir.²²

Dile bağlı etkilerden biri de tercümelerdir. Bir dilden başka bir dile çeviri yapmak, her iki dilin de hem kelime dağarcığını hem de yapı ve işleyiş sistemini bilmeyi gerektirir. Bu sebeple, çevirilerin çoğunda doğru, açık ve yerinde ifade etme zorlukları yaşanmaktadır. Örneğin, İngilizcesi “to jump out of the frying pan into the fire” olan cümle kelime kelime çevrildiğinde Türkçesi “kızarmış tavadan ateşe atlamak” tır ancak anlamca denk olan Türkçe

¹⁸ Özkan, “Türkiye’deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi”, 1343-1359.

¹⁹ Özkan, “Türkiye’deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi”, 1343-1359.

²⁰ Özkan, “Türkiye’deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi”, 1343-1359.

²¹ Özkan, “Türkiye’deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi”, 1343-1359.

²² Ferit Develioğlu, *Türk Argosu*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 1980) 44-45.

karşılığı “yağmurdan kaçarken doluya tutulmaktır.”²³ Edebi çevirilerde sıkça görülen bu tür karışıklıklar sonucu ortaya çıkan hatalar, bazen eşdeğer ifade veya kelime bulunamaması sebebiyle metnin orijinal halinin kelime kelime aktarılmasıyla sonuçlanır. Bu durum ya anlam alıntısına ya da yukarıda verilen örnekte olduğu gibi anlamsız cümlelerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.²⁴

Dile bağlı etkilerden sayabileceğimiz bir değişiklik ise alfabe değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan etkidir. Alfabe her ne kadar yazılı dilin temeli olsa da alfabe değişiklikleri dile bağlı sebeplerden ziyade din veya uygarlıkla ilgili sebeplerle gerçekleşmiştir. Türkler toplamda 13 farklı alfabe kullanmışlardır ve bunlar arasında en uzun süre kullanılanı Arap alfabesidir. Arap alfabesiyle yazılan Türkçede karşılaşılan sorunların büyük bir kısmı, bu alfabenin Türkçenin fonetik sistemine uymamasından kaynaklanmaktadır. Farisler de Arap alfabesini kullanmışlar ancak kendi dillerinde var olup bu alfabede bulunmayan ç ve p gibi sessiz harfler için yeni harfler eklemişlerdir. Türkçede bulunan o, ö, u, ü, a, e, ı ve i ünlüleri Arapçada bulunmamaktadır. Nitekim Türkçede de benzer sesler benzer yöntemle çözülmüştür.²⁵

1.1.3. Türkçenin Diğer Dillerle ve Arapçayla Etkileşim Tarihçesi

Türkçe, geçmişte ve günümüzde yabancı toplumlarla yaşadığı kültürel etkileşim sebebiyle sürekli bir değişim süreci içindedir. Türkçedeki değişikliklerin başlangıcı için kesin bir tarih belirtilmemekle birlikte, yapılan bir araştırmaya göre, Göktürkçede yabancı unsurların oranı %1 iken, çeşitli kültürlerin etkisiyle Uygurcada sayısal olarak bilgiler verilmemiş olsa da bu oranın arttığı gözlenmiştir.²⁶ Türkçede köklü değişikliklerin yaygın olarak görülmeye başlaması, Türklerin çeşitli din ve kültürlerle karşılaştıkları dönemlere rastlamaktadır. Özellikle İslam dinini kabul ettikleri VIII. yüzyıl, bu değişimlerin başlangıç tarihi olarak kabul edilebilir.²⁷

Türklerin Araplarla olan ilişkileri miladi VI. yüzyıl sonlarından itibaren gelişmeye başlamıştır. Cahiliye Dönemi Arap şairlerinin Türklerden bahsettiği şiirler, iki millet arasındaki tanışmanın tarihine ışık tutan belgelerdendir. Arapçada Türklerden ilk kez bahsedilen yer miladi VI. yüzyılın sonlarıdır. Tanınmış Cahiliye Dönemi şairlerinden en-Nabiga ez-Zübyani (öl. 604), Gassani hükümdarı en-Nu'man b. el Haris b. Ebi Şemir (öl. 594'ten sonra) için yazdığı

²³ Akşit Göktürk, *Çeviri. Dillerin Dili*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994), 17-80.

²⁴ Özkan, “Türkiye’deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi”, 1343-1359.

²⁵ Agah Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, (Ankara: TDK Yayınları, 1972), 51-67.

²⁶ Mehmet Kara, *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, (Ankara. 1998), 65.

²⁷ Yaşar Avcı, *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler*, (Van: Yüzüncü Yıl Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 4.

“Gassan, Türkler ve diğer yabancı halklarla Kabil'in onun dönüşünü beklediğini” ifade ettiği mersiye bunun bir örneğidir.²⁸

Türkçenin söz varlığı büyük ölçüde Arap ve İran kültürünün etkisi altına girmiş bu durum alıntı kelimelere sebep olmuştur. Şu var ki Türkçenin etkilendiği veya etkilediği diller Arapça ve Farsça ile sınırlı değildir. Tarih boyunca Türkler, birçok ülkede ve bölgede önemli medeniyetler kurmuş, çok dinli, çok dilli, çok kültürlü ortamlarda yaşamışlardır. Bu nedenle Türkçe, hem belli başlı önemli kültür dillerinden etkilenmiş hem de bu dillere etki etmiştir.²⁹ Başka dillerden kelime aldığı gibi başka dillere kelimeler de vermiştir. Türkçenin, Arapça, Farsça, Sırpça, Arnavutça, Ermenice ve Yunanca gibi birçok dili etkilediği ve bu dillerde binlerce kelimesinin bulunduğu bilinmektedir.³⁰ Türkçe ile Arapça arasındaki etkileşimler, IX. yüzyılda din birliğiyle başlamış, ilk başlarda Arapçanın kaynak dil olduğu bir süreç olarak ilerlemiştir. Sonraları, Türkçenin de kaynak dil olduğu bir döneme dönüşmüş ve yüzlerce Türkçe kelime Arapçaya geçmiştir.³¹

Türklerin Araplarla olan ilişkileri esas olarak İslam'ın yayılmasından sonra başlamıştır. İlk dört halife döneminde fetihlere başlayan Araplar, kısa sürede İran'a yayılmışlardır. Emevîler döneminde ise, Arapların Türklerin egemen olduğu bölgelere kadar uzanmaları, Türklerle Araplar arasında sıkı temaslara başlamasına ve Maverâünnehir'i ele geçirmek amacıyla yapılan savaşlarda karşılaşmalarına sebep olmuştur. Bu durum, bazı Türklerin batıya yönelerek Arap idaresindeki sınırlara yerleşmelerine ve halifenin ordularında görev almalarına yol açmıştır.³²

Emevîler Dönemi'nde Halife Abdülmelik (öl. 705), fethettiği topraklarda Arapçayı devlet dili olarak kabul ettirmiş ve kısa sürede Arapça, tüm İslam dünyasında devlet ve bilim dili olarak yerleşmiştir. Benzer bir durum, Türklerin yerleşip gelişmeye başladığı dönemde Anadolu'da da görülmüştür.³³ Abbasiler, daha önce Emevîler Dönemi'nde İslam ordularında görev almış olan Türk kuvvetlerinden büyük ölçüde faydalanmışlardır. Sınır boylarında savaşan ve farklı bölgelerdeki ayaklanmaları bastıran orduların en ön saflarında Türkler yer almıştır.³⁴

²⁸Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz., *Hilafet Ordusunun Menkabeleri Ve Türkler'in Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1967),28.

²⁹Nevzat Özkan, “Yabancı Dillerin Türk Dili ve Kültürü Üzerindeki Etkileri”, *Dil Dergisi*, 5, 257-264.

³⁰Günay Karaağaç, “Türkçe Verintiler Sözlüğü”. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2008), 6.

³¹Hüseyin Özçakmak, “Arapça Kökenli Sözcüklerin Türkçe Öğrenmeye Etkisine Dair Öğrenci Görüşleri” *Turkish Studies Language and Literature*, 14/3, (Eylül 2019), 1479-1495.

³²Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3.

³³Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 6.

³⁴Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 2.

IX. yüzyılın ortalarından başlayarak X. yüzyılın ilk yarısına kadar, büyük gruplar halinde İslam'ı kabul eden Türkler, yeni dinlerinin güçlenip yayılması ve İslam'ın Ön Asya'da yerleşmesi için büyük çaba harcamışlardır.³⁵

Müslüman olmaya başlayan Türklerin yerleşim bölgesi olan Maverâünnehir, Horasan ve Kaşgar XII. yüzyıla kadar süren bir İslamlaşma dönemine girmiştir.³⁶ Kaşgar ve Balasagun'da Karahanlıların mahkeme ilamlarında Arapça ve bazen Türkçe kullanılmıştır.³⁷ XII. yüzyılın son yarısında Karahanlılarda Arapça hukuk dili olmuştur.³⁸ Kaşgarlı Mahmut'un (öl. 1105) ifadesine göre XI. yüzyılda kendi ay ve hafta isimlerini artık unutmuş olan Türkler, bunların yerine ay ve hafta isimlerinin Arapçalarını kullanmaya başlamışlardır.³⁹ Karahanlılar ve sonraki dönemlere ait belgeler, Karahanlılar zamanında Türk dilinin siyasi alandan tamamen çıkarıldığını göstermektedir.⁴⁰ X. yüzyılın ortalarında kurulan ve XII. yüzyılın sonlarına kadar hüküm süren Gazneliler'de, sarayın ve ordunun kullandığı dil Türkçe olmasına rağmen resmi dil Arapçadır.⁴¹ Gazneli Mahmut (öl. 1030) yönetimindeki bölgelerde ordunun ve sarayın Türkçe, halkın Farsça konuşmasına rağmen resmi dil olarak Arapçayı kabul ettirmiştir.⁴² Selçuklular devrinde Anadolu şehirlerinde ilim ve edebiyat hayatının gelişmesi, medreselerin ve hangâhların yayılması sonucu ilim ve din lisanı olarak Arapçanın kullanımı gittikçe artmıştır.⁴³ Bu döneme dair Türklerin XI. asırda ilim dili olarak Arapçayı kullandıkları söylenmektedir. Gazneliler ve Selçuklular devrinde asırlarca Türkçe eser ortaya konmamıştır.⁴⁴

Osmanlılar döneminde ilim ve din dili olan Arapça, devletin arşivlerinde ve diplomatik yazışmalarında da kullanılmıştır.⁴⁵ Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de Arapça resmi dil olmamakla birlikte Arapçanın çok büyük etkileri görülmüştür. Halk ve yüksek tabaka arasında iki ayrı dil ortaya çıkmış, halk Türkçe, üst tabaka ise Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı bir dil konuşmuştur.⁴⁶

Kültürlerarası etkileşim sonucunda diller arası etkileşim de olmuştur. Türk halkların geniş ölçüde Arap ve İran kültürünün etkisi altına girdiği erken dönem İslami eserlerde kendini

³⁵ Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*,3.

³⁶ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi, Metinler*,(Ankara:Akçağ Yayınları, 2019),14.

³⁷ M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020), 152.

³⁸ Ziya Kazıcı-Mehmet Şeker, *İslam Türk Medeniyeti Tarihi*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981),44.

³⁹ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001),7.

⁴⁰ W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Fuad Köprülü, (Ankara: Arısan Matbaacılık, 1984),.60.

⁴¹ Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*,14.

⁴² Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 152.

⁴³ Zeynep Ayça Anıl, *Aslı Arapça Olup Türkçeye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*, (İstanbul: Marmara Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002),5.

⁴⁴ Nihad Sami Banarlı, *Türkçenin Sırları*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı,2001), 311.

⁴⁵ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 69.

⁴⁶ Agop Dilaçar , *Devlet Dili Olarak Türkçe*, (Ankara TDK Yayınları, 1962), 19.

göstermiştir. Böylece Türkçenin söz varlığı, etkileşim içerisinde olduğu kültürlerin dilinden etkilenmiştir. XI. yüzyıl eserlerinden *Kutadgu Bilig*'de yeni din ile ilgili kavramların yabancı kelimelerle karşılanması bunun göstergelerinden biridir.⁴⁷

İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesinden sonra, zaman içinde artan iki dil arasındaki ilişkiler, bu dillerin etkileşimini ve birbirlerinden ses, yapı ve kelime alışverişini hızlandırmıştır. Bu ilişkinin en belirgin sonucu, günümüzde Türkçenin genel söz varlığını yansıtan *Türkçe Sözlük*'teki Arapça kelimelerin varlığıdır. Arapçadan Türkçeye kelime geçişinin VIII. yüzyıldan günümüze uzanan bir geçmişi olduğu için, Arapça kelimeler diğer yabancı kelimelere oranla Türkçe sözlüklerde daha fazla yer almaktadır.⁴⁸

Son yüzyılda Türkçe daha çok batı dillerinden etkilense de Arapça kelimeler, *Türkçe Sözlük*'ün söz varlığında, yabancı unsurlar bakımından ilk sırada yer almaktadır. Türkçedeki Arapça kelimelere ilişkin araştırmalar son zamanlarda arttığı için mevcut durum hakkında istatistiki bilgilere ulaşılabilmektedir. Diğer taraftan Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler, Türkçenin ses, yapı ve sözdizimi kurallarına uygun hale getirilmiştir.⁴⁹ Bu yabancı kelimeler, Türkçeye iyice yerleşmiş ve adeta Türkçenin bir parçası gibi kabul edilmiştir. Zamanla, bu kelimeler mecaz anlamlar kazanmış ve bazen mübalağa, bazen de kinaye amacıyla kullanılmıştır. Bu durum, kelimelerin asıl anlamlarından çok farklı, hatta tamamen zıt anlamlarda kullanılmasına yol açmıştır.⁵⁰ Elbette bu süreç Arapça bütün kelimeler için geçerli değildir.

1.2. Alıntı Kelime ve Türleri

Aynı veya yakın coğrafyaları paylaşan komşu ülkeler ve milletler arasında kelime alışverişi yapılması doğal bir durumdur ve bu alışveriş doğal bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Hızla değişen yaşamlar toplumların konuştuğu dilleri de etkilemektedir. Alınan kelimelerin kaynak dildeki anlamıyla kullanılması mümkün olduğu gibi bu kelimelerin zamanla yeni anlamlar kazanması ya da bir müddet kullanıldıktan sonra unutulması da mümkündür. Bu başlıkta alıntı kelime kavramının çerçevesi ve alıntı kelime türleri ele alınmıştır.

⁴⁷Kamile İmer, *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrim*, (Ankara,TDK Yayınları,1976),61.

⁴⁸Anıl, *Aslı Arapça Olup Türkçeye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*,7.

⁴⁹ Sami Baskın-Abdulhalim Abdullah,"Türkçenin Arapçadan Alıntılacağı Kelimelerin Görünüşleri Üzerine Ses Bilimsel Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*,54 (Mart - Nisan 2016),556-573.

⁵⁰ Avcı, *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler*,4.

1.2.1. Alıntı Kelime

Alıntı kelimeler toplumların kullandığı dillerde kültürlerarası etkileşimin sonuçlarından biridir. Alıntı, bir dile başka bir dilden özellikle kültür etkileriyle ses, söz veya kural alınması olayıdır.⁵¹ Alıntı kelime ise bir kişi veya toplumun kendi diline, başka bir kişi veya toplumun dilinden aldığı kelimelerdir.⁵² Alıntı kelime, bir dilden başka bir dile geçmiş ve o dilde benimsenmiş kelime olarak da ifade edilmektedir.⁵³

Toplumlar arasındaki kültür, ticaret ve siyaset ilişkileri bu toplumların en çok sözcükleri üzerinde etkilidir. Farklı milletlerin birbirleriyle ilişkide bulunması sebebiyle bu milletler arasında kelime alışverişi olmakta, bu durum da her dilde başka dillerden alınma kelimelerin var olmasına yol açmaktadır. Bir dilin başka bir dilden etkilenmemesi ancak toplumların birbiriyle ilişkide bulunmamasıyla gerçekleşebilir. Bir toplumun kendi kabuğuna çekilerek dış dünyayla ilişkilerini kesmek suretiyle yaşaması mümkün olmayacağı için her dilde yabancı kelimeler bulunması doğaldır.⁵⁴ Bu durum kişi ve toplulukların diğer kişi ve topluluk dillerinden kendi dillerine kelime almalarına neden olmuş, kavramlara ve nesnelere ad olan kelimeler, anlam ya da şekil değiştirerek dilden dile geçiş yapmıştır.⁵⁵

1.2.2. Alıntı Kelime Türleri

Alıntı kelimeler, sebep, kaynak ve nitelik bakımından türlere ayrılır. Sebep bakımından; bilgi ve özentî alıntıları, kaynak bakımından; iç ve dış alıntılar olmak üzere ikiye ayrılırken nitelik bakımından ise; ödünç kelime, melez kelime ve anlam aktarması olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.2.2.1. Sebep Bakımından Alıntı Kelimeler

Alıntı kelimeler alınma sebeplerine göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlar bilgi alıntıları ve özentî alıntıları olmak üzere iki tanedir.

Bilgi alıntıları; temelinde öğrenme ve bilgilenme yatan alıntılardır.⁵⁶ Bu tür alıntılar toplumsal etkileşim sonucunda öğrenilen yeni kavramlarla birlikte kaynak dilden alıcı dile geçen alıntılardır. Arapçadan Türkçeye geçmiş şemsiye (güneşlik anlamında) ya da kameriye

⁵¹ Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara TDK Yayınları, 2013),99

⁵² Ahmet Topaloğlu, *Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara, Dergâh Yayınları, 2020),19.

⁵³ Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara, TDK Yayınları, 1992) ,70.

⁵⁴Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, (Ankara, TDK Yayınları, 2009, 30.

⁵⁵ Veysel İbrahim Karaca, *Türkiye Türkçesinde Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme* (Elâzığ, Fırat Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011),38.

⁵⁶ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*,137.

(bahçelerde oturulmak için yapılan süslü çardak) gibi alıntı kelimeler Türkçeye yeni bilgiler getiren bilgi alıntıları, Türkçenin söz varlığının birer parçası haline gelmişlerdir.⁵⁷

Özenti alıntılar ise herhangi bir ihtiyaç ya da öğrenme-bilgilenme temeline dayanmayan, siyasi ve iktisadi üstünlük, yönetici-yönetilen ilişkisi, moda ya da özenti yönü ile dil dışı konular yoluyla alıcı dile geçen kelimelerdir. Arapçadan Türkçeye geçmiş şems (güneş anlamında), kamer (ay anlamında) Farsçadan hurşit (güneş), mah/meh (ay anlamında) gibi alıntı kelimeler Türkçeye yeni bir bilgi getirmeyen özenti alıntılarıdır.⁵⁸ Tarihleri boyunca geniş coğrafyalarda yüzlerce devlet kurup yöneticilik yapmaları, Türklerin dilinde, özenti alıntılarının büyük ölçüde din ve edebiyat kaynaklarından geldiğini göstermiştir.⁵⁹

1.2.2.2. Kaynağı Bakımından Alıntı Kelimeler

Kelime alıntılarının kaynağı ikiye ayrılmaktadır. Bunlar dilin kendi alt gruplarından (kişi, sosyal grup ve şivelerden) yapılan iç alıntılar ve farklı toplumların dillerinden yapılan dış alıntılardır.

İç alıntılar; kişi, sosyal grup ve şive gibi dillerin kendi akraba dillerinden veya alt gruplarından (lehçe, ağız) yaptığı alıntılardır. Bu alıntılar dili zenginleştirir. Çünkü bu tip kelimeler ses ve anlam bilgisi bakımından alıcı dille aykırılık taşımaz. İç alıntılar, yeni kavramların isimlendirilmesinde ve anlam alanlarının daha küçük parçalarına ad olarak anlam örgüsünün daha ince ve daha sıkı dokunmasını sağlamaktadır.⁶⁰

Dış alıntılar, komşu kavimlerin dillerinden yapılan alıntılardır. Bu alıntılar, ses ve anlam yapısı farklı diller arasında yeni biçimlerin oluşmasına ve farklı yapıdaki dillerin birbirine yaklaşmasına katkıda bulunmuştur.⁶¹ Diller, alıntı kelimeleri kendi ses ve anlam yapılarına uygun hale getirerek, melez kelimeler oluşturur veya alıntının anlam yapısını alıcı dile kopyalayarak anlam aktarmaları yapar. Bu şekilde, diller anlam aktarmaları yaparak veya alıntıları melezleştirerek, kendi melezleşmelerine direnmeye çalışmaktadır.⁶²

⁵⁷ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, 137-138.

⁵⁸ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, 137-138.

⁵⁹ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, 137-138.

⁶⁰ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, 138.

⁶¹ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, 139.

⁶² Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, 137.

1.2.2.3. Niteliği Bakımından Alıntı Kelimeler

Alıntı kelimeler, genellikle verici dilin ses ve anlam yapılarıyla değil, alıcı dilin ses yapısı ve anlam dünyasının ihtiyaçlarına göre alınır. Dolayısıyla, bu kelimeler ses ve anlam bakımından alındıkları yeni ortamlara uyarlanırlar. Bu uyarlamanın derecesini ise alınma şartları belirler. Hem bilgi alıntıları hem de özentî alıntıları açısından, alıntının yapıldığı zaman veya mekân, alıntıyı yapan kişi veya grubun niteliği, alıcı ve verici dillerin ses yapılarındaki ve anlam örgülerindeki benzerlik veya farklılık gibi birçok faktör, alıntıların niteliğini belirler. Alıntıları, niteliklerine göre; ödünç kelime, melez kelime ve anlam aktarması olarak gruplandırmak mümkündür.⁶³

Ödünç kelime; alıntı kelimenin verici dildeki şeklinin tamamen aynı olduğu kelimelere denir. Bu alıntılarda ses ve anlam yönünden bir değişiklik yapılmamıştır. Verici dilin ses ve anlam yapısıyla alıcı dilin ses ve anlam yapısı birbirine tamamen uyumlu olduğu için özellikle iç alıntılar ödünç kelime şeklinde dile girmektedir.

Kişi dilleri, şiveler ve akraba diller, farklı yollardan geçerek günümüze ulaştıkları için kelimelere farklı anlamlar yüklenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, kelimelerin anlam yapılarına yeni anlamlar getirmekte ve anlam alanlarının daha küçük parçalara ayrılmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, telaffuz farklılıkları, yani dilde daha sonra ortaya çıkacak ses değişimlerinin başlangıç noktaları da bu yeni anlamlara yeni adlar oluştururlar.⁶⁴

Melez kelime ise en yaygın alıntı biçimidir ve daha çok ses yapısı ve anlam örgüsü farklı olan diller arasında görülür. Bunlar dış alıntılardır. Alınan kelime, alındığı dilin ses yapısına ve anlam örgüsüne uydurulur. Bu uygunlaştırma, kelimelerin ses, anlam veya hem ses hem anlam yapılarında gerçekleşebilir: Türkçede kullanılan merdiven kelimesi Farsçada “narduben” kelimesinin Türkçeye geçmiş halidir.

Anlam aktarması ise kelimenin ses ve şekil yapısının alıcı dilden, anlamının ise verici dilin anlam örgüsünden kopyalandığı alıntılardır.⁶⁵ Fransızca “editian critique”, “tenkitli basım”; İngilizce “cold war” “soğuk savaş”; yine İngilizce “basketball” “sepet topu” olarak Türkçeye geçmiştir.⁶⁶ Bu kelime *Türkçe Sözlük*’te “sepet topu” olarak yer alsa da İngilizceden alındığı şekliyle kullanılmaktadır.

⁶³ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, 137.

⁶⁴ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, 137.

⁶⁵ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, s.137

⁶⁶ Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, s.137

Alıntılar, bir dilin ses sisteminin ve anlam örgüsünün değişmesinde önemli bir yere sahiptirler. Milletler farklı kültürlerle bilgi alışverişinde bulunmuş, bilinen tüm diller birbirinden etkilenmiş ve aralarındaki kelime alışverişiyle dillerini zenginleştirmişlerdir.

1.3. Dilbilimde Anlam ve Anlam Değişimi

Dilbilimde anlam ve anlam değişimi kavramları için pek çok tanım bulunmaktadır. Söz konusu tanımlara bu başlık altında detaylıca yer verilmiş, ayrıca, anlam değişiminin sebepleri ve türleri ele anılarak incelenmiştir.

1.3.1. Anlam

Duygular, düşünceler, istekler kelimeler, sese bürünmüş kavramların oluşturduğu dil aracılığıyla yansıtılmaya çalışılmaktadır. Dil, insanlara sınırsız yeni kavramlar üretme, yeni bağlantılar kurma, birbirinden farklı anlam dünyaları yaratarak konuşma ve yazma olanağı sunmaktadır.⁶⁷

Anlam kavramıyla ilgili birçok tanım yapılmıştır. *Türkçe Sözlük*'te anlam; “bir kelimedenden, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, meal, fehva, mazmun, medlul, valör” olarak tanımlanmıştır.⁶⁸

Zeynep Korkmaz ise anlamı zihinle bağlantı kurarak tanımlar, ona göre anlam “Kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biridir”.⁶⁹ Doğan Aksan’a göre anlam, “... tek anlamlı bir sözlüksel biçimbirim, bir kelime üzerinde duruluyorsa anlam, bunun dile aktardığı kavram ise gösterilendir”.⁷⁰ Berke Vardar ise “Dildeki her birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce, içerik⁷¹ olarak tanımlamaktadır. Bahattin Sav’a göre anlam, dilde sözcüğün yansıttığı, zihnimizde uyandırdığı kavramlardan her biridir.”⁷²

Türkçe sözlüklerdeki ve Türk dilbilimcilerinin anlam tanımı bu şekildeyken klasik Arap dilbilimcilerinden Cürânî (öl. 816) nahivcilerin i’rabın “anlam” olduğu görüşü ile Eş’arîler’in sözün hakikatinin “anamlar” olduğu görüşlerini sentezleyerek yeni bir kavramsal çerçeve geliştirmiştir.⁷³ Cürânî, dilin gerek kelime gerekse terkipler seviyesinde bir yapı olgusu olduğunu göstermiş, sözün oluşumu ile düşünce arasında kurduğu irtibatla dilin bir iletişim aracına indirgenemeyeceğine dikkat çekmiş, dilsel delaletin zihinde kurulan isnat ilişkisine

⁶⁷ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

⁶⁸ *Türkçe Sözlük* (Mustafa Argunşah vd., 2023)

⁶⁹ Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, 8.

⁷⁰ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 502

⁷¹ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul, ABC Kitabevi, 1998), 20.

⁷² Sav, *Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme*, 147-166.

⁷³ M.Taha Boyalık, *İslam Dilbilim Geleneğinde Anlam Teorileri*, (İstanbul, Endülüs Yayınları, 2020), 176.

yönelik olarak tahakkuk ettiğini öne sürerek mütekabiliyetçi dil anlayışlarını eleştirmiş ve dilsel anlamın nihai kıstasının kullanım bağlamında gerçekleşen “ifade” olduğunu savunmuştur.⁷⁴

Günümüze kadar anlam konusunda çalışan birçok dilbilimci, yaptıkları anlam tanımlarında bireysellik unsurunu vurgulamamış, “bireysellik” eksik bırakılan bir yön olmuştur. Herkesin yaşantısı, bilgisi, sosyal çevresi eşit olmadığı gibi, bir kelimenin ifade ettiği bir kavram onun anlamıdır yargısı da eksik bir yargı olacaktır. Yaşamında denizi hiç görmemiş bir insanın kendisine deniz kavramı anlatılmasına rağmen zihninde oluşacak deniz kavramı ile denizle iç içe yaşayan bir insanın zihnindeki deniz kavramı aynı olmayacaktır. Ya da ücra bir köyde yaşayan insanlar için “metrobüs, akbil” kelimeleri bir şey ifade etmezken bu kelimeler İstanbul’da yaşayan biri için günlük hayatın vazgeçilmez kelimelerindendir. Bu sebeple “anlam” kişiden kişiye göre değişen bir kavramdır denebilir. “Anlamın” tanımı yapılırken bireyin biricik olduğu, herkesten farklı bir yaşantıya sahip olduğu da unutulmamalıdır.⁷⁵ Bu bağlamda Günay Karaağaç’ın anlam kavramına verdiği tanım diğerlerinden farklılık arz etmektedir. “Beş duyu organıyla gerçekler dünyası olan doğadan, dil yoluyla da toplumsal uzlaşılarla dayalı saymacalardan oluşmuş yapay bir dünya olan dil ve düşünce dünyasından alınan bilgilerin kişinin önceki bilgileri ışığında yorumlanmış biçimine anlam denir. Bu haliyle anlam, dış dünyadaki bir varlığın veya dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram ve içeriktir. Anlaşıyor ki yalın bir anlam yok anlamlandırma vardır; çünkü anlam, anlamlandırmanın bulunduğu noktaya bağlıdır”.⁷⁶ Bu tanıma göre yalın anlam diye bir şeyin olamayacağını dolayısıyla sadece bir anlamlandırmadan bahsedilebileceği üzerinde durulmuştur ve anlam kavramının tanımlamasında en önemli unsurun “bireysellik ve yaşantı” olduğu vurgulanmıştır. Anlamı tanımlayan bu ifadenin daha kapsamlı ve isabetli olduğu söylenmektedir.⁷⁷

1.3.2. Anlam Değişimi

Anlam değişir mi? sorusunu Leonard Jonathan Cohen (1923-2006), *The Diversity of Meaning* adlı kitabında şöyle cevaplamaktadır: “Şüphesiz ki kelimelerin kendisi -dilin zaman içerisinde gelişmesiyle- başka bir anlam kazanabilir ve başka bir düşünceyi ifade edebilir. Bu sebeple biz ‘anlamın değişmesiyle’ aslında ‘kelimelerin anlamlarının değişimini’ kast ederiz.”⁷⁸

⁷⁴ Boyalık, *İslam Dilbilim Geleneğinde Anlam Teorileri*, 183.

⁷⁵ Ali Özkul, *Türkçe Sözlükte Anlam İyileşmesi Ve Anlam Kötüleşmesi*, (İstanbul: Aydın Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 5.

⁷⁶ Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: TDK Yayınları, 2013), 115.

⁷⁷ Özkul, *Türkçe Sözlükte Anlam İyileşmesi ve Anlam Kötüleşmesi*, 6

⁷⁸ Leonard Jonathan Cohen, *The Diversity of Meaning*, (Oxford 1973), 2.

Doğan Aksan’a göre anlam değişimi, bir kelimenin önceleri ifade ettiği anlamda bir daralma veya bir genişleme meydana gelmesi veyahut aynı kelimenin belli bir süre sonra farklı bir kavramı anlatır duruma gelmesidir.⁷⁹ Vardar ise anlam değişimini, anlamlı kelimelerin içerik düzlemlerinde ortaya çıkan değişiklik olarak ifade eder. Örneğin; erik, önceleri birçok meyveyi ifade eden bir kelime iken zamanla anlamı daralmış ve tek bir meyveyi belirtmeye başlamıştır.⁸⁰ Baylon’a göre, dil sonsuz sayıda kelimenin, sonlu sayıda kuralın oluşturduğu bir değerler sistemidir. Dilde kelimenin yansıttığı, zihnimizde uyandırdığı kavramlardan her birine anlam denir. Anlam değişimi ise “bir kelimenin anlattığı kavramdan az ya da çok uzaklaşması, onunla uzak-yakın ilgisi bulunan, ya da bulunmayan yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesidir”⁸¹ diye açıklamıştır.

Zaman içinde ve genellikle bir dilden başka bir dile aktarımlar sırasında göstergenin iki ögesi, gösterilen ve gösteren düzeyinde -bazen her iki düzlemde de değişiklikler göstermektedir. Bu değişim kaçınılmazdır. Dil toplumsal bir sözleşmenin ürünüyse eğer, kullanılan her şey gibi dil de değişmekte, belli bir toplumsal bağlam ve süre içinde evrim geçirmekte, durmaksızın yenilenmektedir.⁸² Değişmezlik, bugün hiçbir toplum tarafından kullanılmayan, konuşulmayan Latince, Sanskritçe gibi dillerin özelliğidir.⁸³ “Diller çağlarına paralel olarak gelişir. Yansıttıkları kültür yaşamı doğrultusunda zenginleşir veya zayıflar ve sönerler. Çağdaş toplumların önemli özelliklerinden biri de dillerinin ard arda uğradığı değişimlerdir.”⁸⁴

Toplumları oluşturan farklı sınıfların, kişiler arasındaki davranış, tutum değişiklikleri gibi psikolojik etmenlerin izleri de dilde görülmektedir. Dilden dile aktarımlar sırasında kelimelerin dil düzeylerinde de kaymalar görülmektedir. Kelimelerin kendilerine özgü bir yaşamları bulunmaktadır. Kimi gelişir, kimi solar, kimi çok güçlü komşularının etkisinde kalır, onunla etkileşime girip yaşama şansını yitirir. Guiraud’nun konuk kelimeler diye tanımladığı özellikle komşu ülkelerin, yakın kültürlerin dillerinden alınan kelimeler, ana dili kullananların ulusallaşma niyetleriyle dildeki yerlerini yeni kelimelere bırakabilmektedir. “Bazen bir kelime, asıl dilden başka bir dile geçerken yeni bir anlam kazanabilmektedir. Örneğin; Arapçadaki “mektebun” kelimesi ofis, büro, yazıhane, okul gibi anlamlara gelirken Türkçede yalnızca okul

⁷⁹ Doğan Aksan, *Anlam Bilim Konuları ve Türkçenin Anlam Bilimi*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2016), 112.

⁸⁰ Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 20.

⁸¹ Sav, *Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme*, 147-166.

⁸² Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, 85.

⁸³ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

⁸⁴ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

anlamıyla kullanılmaktadır. Aynı şekilde Arapçadaki “ḥâfızun” koruyan, saklayan kelimesi Türkçede Kur’an’ı okuyup ezberleyen anlamına gelmektedir.⁸⁵

Stephen Ullmann (1914-1976) şöyle söyler: “Daha önceden biz ‘anlamı’ lafız ve işaret ettiği şey (medlûl) arasındaki karşılıklı değişim ilişkisi olarak tanımlamıştık. Bu temel ilişki bağlamında herhangi bir değişim olursa aslında bu değişim ‘anlam’da da olmuş demektir.”⁸⁶ Dolayısıyla anlam değişimi temelde kelimeyle alakalıdır. Bu nedenle anlam değişimi konusu ele alınırken sadece anlamın değil aynı zamanda bu değişen anlamın ifade edildiği ve ilişkili olduğu kelimeler çerçevesinde ele almak ve incelemek gerekmektedir.⁸⁷

Bazı dilciler kelimenin yeni anlamlar kazanması yoluyla uğradığı anlam değişimini, dalları yeni çıkan bir ağaca benzetmektedirler. Bu dallar da ardından diğer küçük dalları çıkarmakta, sürekli olmamakla birlikte bu yeni dallar eskiyi (önceki anlamı) gizleyebileceği gibi onu yok etmesi de mümkündür. Daha önceden kullanılan birçok anlam sonradan katılan yeni anlamlar oluşmasına rağmen asırlar içerisinde (bu eski anlamlar) daha da gelişip yaygınlaşmaktadır.⁸⁸

1.3.2.1. Anlam Değişiminin Sebepleri

Genellikle uzun bir süre içinde gerçekleşen anlam değişimleri bazen yüzyıllar sürebilir. Özcan Başkan, "*Linguistik Metodu*" adlı eserinde, temel kelimelerin 1000 yıl içinde %19 oranında kayba, anlam ve ses değişimine uğradığını belirtmektedir.⁸⁹

Fransız dilbilimci Antoine Meillet (öl. 1936) 20. yüzyılın başlarında anlam değişiminin dilsel, sosyal ve tarihsel olmak üzere üç temel sebebi olduğunu söylemiştir. Pierre Guiraud Anlambilim kitabında anlam değişiminin sebeplerinin en yalın ve tutarlı olanını Meillet’in Nyrop tarafından düzeltilmiş sınıflandırma olarak kabul etmiştir.⁹⁰ Ullmann ise “Bu üçlü tasnifin anlam değişimi ile ilgili pek çok durumu açıklayabilecek nitelikte olsa da anlam değişimini tamamen kapsamayacağını belirtmiştir.”⁹¹

⁸⁵ Aksan, *Anlam Bilim Konuları ve Türkçenin Anlam Bilimi*, 117.

⁸⁶ Stephen Ullmann, “*Words and Their Use*”, thk. (İlaveleriyle birlikte “*Devru’l-Kelime fi’l-Luğa*” adı altında Arapçaya aktaran) Kemâl Muhammed Bîşr, (Kahire: Mektebetu’s-Şebâb, 1962) 155.

⁸⁷ Ömer, Ahmed Muhtar, “*Anlam Değişimi*”, çev. Abdullah Hacıbekiroğlu/Tahsin Yurttaş Mütefekkir Aksaray Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi 4/8 (Aralık 2017) 457-468.

⁸⁸ Clive Staples Lewis, , *Studies in Words*, (Cambridge 1967) 9.

⁸⁹ Başkan, *Lengüistik Metodu*, 158

⁹⁰ Guiraud, *Anlambilim*, 73.

⁹¹ Ullmann, *Devru’l-kelime fi’l-luga*, 157-160

Bu çalışmada sadece bu üç başlıkla yetinilmemiş farklı nedenlere de yer verilmiştir. Anlam değişiminin en önemli sebepleri olarak şu hususlar sayılabilir:

1.3.2.1.1. Tarihsel Sebepler:

Toplumun, nesnelere bakış açısının değişmesine bağlı olan sebepler tarihi sebeplerdir.⁹² Bazı kelimeler tarihin belli bir devresinde kullanılmaz hale gelebilir veya uzun zaman kullanılmaya devam edebilir veyahut tarihî süreç içinde yeni kelimeler ortaya çıkabilir.⁹³ “Bununla beraber, bilim, kurum ve törelerdeki değişimler de kelime anlamlarını dolaylı olarak etkiler”.⁹⁴

Örneğin: Arapçada “bundukun”, eskiden “yay” anlamına gelirken tarihî değişimin etkisiyle “tabanca” anlamında kullanılmaya başlamıştır.⁹⁵ “el-bey” kelimesi hem “alım” hem de “satım” anlamına geliyorken “el-bey” ve “eş-şira” kelimeleri aynı anlamı ifade ediyordu. Paranın kullanımının artması ile “el-bey” kelimesinin “para karşılığı satma” anlamına gelmeye başlaması kelimenin anlamında daralma meydana gelerek anlamının değiştiğini göstermektedir.⁹⁶

1.3.2.1.2. Dilbilimsel Sebepler:

Anlam değişimleri dilsel nedenlerden de kaynaklanmaktadır. Seslere, biçimlere, sözdizimine ilişkin nedenler, bulaşmaya, köken yakıştırma ya da yerileştirmeye, eşadlı çatışmalara yol açarak anlam değişimine sebep olmaktadır.⁹⁷ Ses ve anlam evriminin rastlantıları aynı bağlamda anlamları karışan biçimler yaratmakta bu durumda dilde eşadlılar çatışması ortaya çıkmaktadır. Guiraud’ya göre, “bu olaya tepki gösteren dil kelimelerden birini yenilemeye yönelir.” Latince “yüzmek” anlamına gelen “nautare” ve “düğüm yapmak” anlamındaki “nodare” fiilleri Fransızcaya “nouer” şeklinde geçmiştir. Eş seslilikten kaynaklanan anlam karmaşası, dil iteleme yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. “Nouer” fiili “düğüm yapmak” anlamını korumuş, “yüzmek” kavramı ise Latince “navigare nager” fiiliyle kullanılmıştır. Hem insanların hem deniz taşıtlarının sudaki hareketlerini anlatmak için XVI. yüzyıla kadar kullanılan “nager” fiili bu yüzyıldan itibaren anlam daralmasına uğramış ve

⁹²Sâlim Hımâş, “Esbâbu’t-Tağyîri’d-Delâli,”

http://www.angelfire.com/tx4/lisan/lex_zam/dilalahessays/causes_of_change.htm. (02.01.2023)

⁹³ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 37.

⁹⁴ Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 20.

⁹⁵ Hımâş, “Esbâbu’t-Tağyîri’d-Delâli”.

⁹⁶ Ferid ‘Avzi Haydar, *İlmü’d-Delâle Dirâse Nazariyye ve Tatbikiyye*. (Kahire: Mektebetu’l-Âdâb, 2005), 20.

⁹⁷ Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 21.

gemiler için olan anlamı “naviguer” fiiliyle ifade edilmeye başlanmıştır. Ayrıca Latince “süt sağlamak” anlamındaki “mulgere” ile “öğütmek” anlamındaki “molere” kelimeleri de Fransızcada “moudre” ye dönüştüğünden “moudre” sağlamak anlamını yitirmiştir.⁹⁸

Halk yakıştırmacası sonucu ortaya çıkan yanlış kökenlemeye; “Taht-el kal’a” aslı “kale altı” olan ancak İstanbul’daki serbest döviz piyasasının kalbi bugün Tahtakale diye anılan, Hint hurması anlamına gelen “temr hindi” “demir hindi”ye dönüşen kelimeler örnek olarak verilmektedir.⁹⁹

1.3.2.1.3. Toplumsal Sebepler:

Toplumsal alıntılar ve kelimenin toplumsal alanındaki kaymaları, kelimenin dar bir toplumsal kesimden geniş bir kesime aktarılmasıyla anlamca genişlemesi ya da aksine bir süreç sonunda anlamca daralması içerik alanını etkilemesidir.¹⁰⁰ Toplumdaki değişimler, kullanılan araç gereçlerdeki gelişmeler anlam değişimlerine yol açar. Bugün Türkçede kullanılan konservatuvar Fransızca “conservatoire” sözcüğü, başlangıçta kimsesiz çocukların yetiştirildiği esirgeme kurumlarının adyken Latince conservatorius; Fransızcada da conserver ' korumak, esirgemek', kimsesiz çocukların eğitildiği bakımevleri, bunlar için müzik derslerinin konmasıyla, giderek müzik ve sanat okullarına dönüşmüştür. Konservatuvar örneğindeki değişme toplumsal nedenle olmuştur. Eskiden yazı yazmakta tüy kullanıldığı için bu anlama gelen Fransızca “plume”, “Feder” kelimeleri “kalem ucu, kalem” anlamını da kazanmış, sonradan çeşitli ve tüyle ilgili olmayan kalemler kullanılmasına karşın “tüy” anlamındaki bu göstergeler bu anlamı da içermeyi sürdürmüştür.¹⁰¹

Yeni din tercihleri getirdikleri yeniliklerle toplumların sadece yaşantılarının değişimine değil dillerindeki lafızların da değişimine neden olmuştur. Arap toplumunda daha önce de bilip kullandıkları bazı kelimeler İslamiyet’i kabul edişleriyle anlam değişikliğine uğramıştır. Mümin kelimesi onlar için sadece “güven” ve “inanma” ifade ederken, İslamiyet’ten sonra bu özellikleri taşıyan ve Allaha iman eden kimseye “mümin” denmiştir. Ya da “kâfir” kelimesi önceleri “örten” anlamına gelirken İslamiyet’le birlikte şer’i bir anlam kazanmıştır.¹⁰²

⁹⁸ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

⁹⁹ Sav, Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme, 147-166.

¹⁰⁰ Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 22

¹⁰¹ Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 90.

¹⁰² İbn Faris, “*Sâhibu fî fîkhi’l-luğati’l- ‘arabiyye ve mesâilihâ ve süneni’l- ‘arab fî kelâmihâ*” ,thk. A. Hasan, (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1997), 45.

1.3.2.1.4. Sosyal ve Kültürel Değişimler:

Bir dili konuşan topluluğun kültürü ve sosyolojisi değişirken kelimelere yüklenen anlamlar da değişmekte, bu değişim alıntı kelimelere de geçmektedir. Sav'ın da belirttiği üzere diller çağlarına paralel olarak gelişir ve yansıttıkları kültür yaşamı doğrultusunda zenginleşir veya zayıflar ve sönerler. Bu nedenle dillerinin uğradığı değişimler çağdaş toplumların önemli özelliklerinden kabul edilmektedir.¹⁰³ Göndergeye ilişkin bilgiler, deneyimler, alışkanlıklar, belli konulardaki düşünceler zamanla değişime uğrayabilir. Kelimelerin duygusal değeriyle birlikte kavramsal içeriği de etkileşim geçirir. Guiraud'nun da vurguladığı gibi, Yunanca “elektra” ışık sözcüğünden türeme “elektrik” anlayışı bugün Franklin'inkinden farklıdır. Çağdaş fizik “atom” sözcüğünün maddenin parçalanamaz en küçük parçası şeklindeki tanımını tümüyle değiştirmiştir. Günümüz bilim adamları atomu bir Pythagoras, bir Einstein gibi algılamazken “Demokrasi, özgürlük, insan hakları” gibi soyut kavramlar Perikles'ten bu yana, çevreden çevreye, kuşaktan kuşağa, ülkeden ülkeye farklı anlam içerikleriyle kullanılmaktadır.¹⁰⁴

1.3.2.1.5. Ruhsal Sebepler:

Anlatıma güç katma çabaları, tabular ve örtmeceler, coşkusal güç anlam değişimine yol açar.¹⁰⁵ Toplumlara oluşturan farklı sınıflar, kişiler arasındaki davranış, tutum değişiklikleri gibi psikolojik etmenlerin izlerini dilde görmek mümkündür. Saray yaşamının sona ermesi, efendi-uşak arasındaki ilişkilerin psikolojik boyutunun bozulmasıyla “cuistre” çeşnicibaşı, “goujat” uşak, “domestique” sırdaş gibi kelimelerin hem statülerini hem anlamlarını yitirdikleri gözlenmektedir. Sözlüklerde bu kelimelere artık “cuistre” bilgiç, türedi, “goujat” hödük, hoyrat, “domestique” uşak olarak anlam verilmektedir. Osmanlı döneminde “Padişah Efendi”, “Ahmet Mithat Efendi” gibi deyişlerde soyluluk ifade eden “efendi” sözcüğü aynı şekilde anlam kötüleşmesine uğramış ve günümüzde “müstahdem, hizmetli” anlamını almıştır.¹⁰⁶

Kelimelerin taşıdıkları, insanda uyandırdıkları duygu değerleri kelimelerin zamanla yeni kavramları anlatır duruma gelmesine neden olur. Türkçeye Arapçadan geçen “garip” kelimesinin başlangıçtaki anlamı gurbette olan, yabancı demektir. Birçok dilde yoksul, fakir anlamındaki kelimeler de aynı zamanda zavallı anlamına gelmektedir. “Garip” kelimesinde gurbette olmanın, kimsesizliğin yansıttığı duygular, fakir anlamına gelen kelimelerde görülen

¹⁰³ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁰⁴ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁰⁵ Guiraud, *Anlambilim*, 74.

¹⁰⁶ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

ve fakirliğin acıma duygusu uyandırmasından ileri gelen duygular düşünülmelidir. Bir göstergenin, bazen başlangıçtaki anlamından tamamen uzaklaşarak farklı bir anlamı yansıtacak şekilde kullanılması, başka anlama geçiş olarak nitelendirilir.¹⁰⁷

Kimi zaman nazar değmesinden korkulduğu için güzel bir kelime kötü anlamda kullanılmaktadır. Çocuklara, nazar değmesinden korkulduğu için “çirkin” diye sevilmesi buna örnek gösterilebilir. Bazen de meşakkati ve sıkıntıyı hafifletmek ve psikolojik olarak rahatlatma sağlaması için kelimeye farklı anlamlar yüklenerek kullanılmaktadır. Örneğin, “kafile” kelimesi eskiden sadece “yolculuktan dönenler” anlamında kullanılırken zamanla “yolculuğa çıkan ve yolculuktan dönen topluluk” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Böylece yolculuğa çıkan kişinin psikolojik olarak rahatlatılması sağlanmıştır.¹⁰⁸ Normal lafızların duyguları ifade etmede yeterli olmadığı durumlarda mübalağa yapılması, tuvalet kelimesi yerine lavabo kullanılması utanılan bir durumu güzel bir kelime ile ifade ettiği için ruhsal nedenler arasında anılabilir.¹⁰⁹

1.3.2.1.6. İsimlendirme İhtiyacı (Kavramsallaşma)

İlk defa karşılaşılan bir nesneyi karşılayacak yeni bir kelimeye ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanlar yeni bir nesne için yeni lafızlar bulmaktansa, çoğunlukla kendi dillerindeki kelimelerden yararlanmaktadır. Bu da anlamca ilişkili olan başka bir lafızdan kelime türetilmesine sebep olmaktadır.¹¹⁰ Bilgisayar ile ilgili olan “Mouse” kelimesinin dilimizde karşılığı olan fare kelimesi ile kullanılması bu anlam değişikliğine örnektir.¹¹¹

1.3.2.1.7. Kullanım Çokluğu

Bir kelimenin farklı alanlarda çok kullanılması tahsis (daralma) yoluyla manasının değişmesine yol açmaktadır.¹¹² İbn Kuteybe’ ye göre, “es-surâ” kelimesi aslında gece yürüyüşü anlamına gelirken sonraları düşman topraklarına yapılan seferler için kullanılmıştır. Askerî seferler çoğunlukla gece yapıldığından bu seferlere “es-seriyyetu” denilmiştir. Yani kullanım çokluğundan yeni anlam asli anlamının yerine geçmiştir.¹¹³

¹⁰⁷ Aksan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 92

¹⁰⁸ İbn Kuteybe, *Edebü'l-Kâtib* thk. M. Dâî, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1986),24.

¹⁰⁹ İlknur Küçük, *Lisânu'l-'Arab'dan (8.Yy./14.Yy.) Günümüze Arapça Kelimelerde Anlam Değişikliği*, (Erzurum: Atatürk Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018),20.

¹¹⁰ Salih Hamid Hüseyin, *Tatavvuru'd-Delâli fi'l-'Arabiyye fi Dav'i 'İlmi'l-Luğati'l-hadise*, Mecelletü'd Dirâseti'l 'İctima'iyye, 15,(2003), 96-100.

¹¹¹ Himâş, *Esbâbu't-Tağyiri'd-Delâli*.

¹¹² Himâş, *Esbâbu't-Tağyiri'd-Delâli*

¹¹³ İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Hadis*, (Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1988),45.

1.3.2.1.8. Akli Sebepler

İki şey arasındaki benzerlik veya benzerlik dışındaki bir ilişkiden dolayı meydana gelen anlam değişimidir.¹¹⁴ Örneğin Arapçada el anlamındaki “el-yedu” kelimesi nimet, iyilik veya güç, kuvvet anlamlarına da gelmektedir. Her iki anlamın da asıl manayla bir irtibatı olduğu açıktır. Nimet, iyilik, el ile yapıldığı için, güç ve kuvvet de el ile temsil edilmektedir.¹¹⁵

1.3.2.2. Anlam Değişiminin Türleri

Anlam değişiminin türleri hakkında şu ana kadar birbirinden farklı birçok tasnif yapılmıştır. Konu üzerinde çalışmalar yapanların kendilerine göre bir tasnifleri olsa da günümüzde klasikleşmiş ve genel olarak tüm dilbilim literatüründe yer almış ve mantık açısından tasnif edilmiş anlam değişimleri üç türde toplanmıştır. Bunlar, anlam daralması, anlam genişlemesi ve anlam kayması (başka anlama geçiş) dir.¹¹⁶ Araştırmanın bu bölümünde sadece bu üç tür ile yetinilmemiş diğer sınıflandırmalara da yer verilmiştir. Ayrıca literatürde yer verilmeyen bir anlam değişim türü ilave edilmiştir. Bu, ana dilinde çoğul olup geçtiği dilde tekil olan kelimelerdir. Eklenen bu anlam değişim türü, Türkçedeki Arapça kökenli kelimelere has bir durum olmakla birlikte genel değişim türlerinden sayılabilir.

1.3.2.2.1. Anlam Daralması

Bazı dilbilimcilere göre anlam daralması, kelimelerin anlamlarının sınırlandırılması ve azaltılmasıdır.¹¹⁷ Anlam daralması, bir kelimenin eskiden anlattığı bir nesnenin veya kavramın, sadece bir bölümünü veya türünü ifade etmeye başlaması durumudur. Bu olayı bazı dilbilimciler, "genel bir anlamdan özel bir anlama geçiş" olarak nitelendirirler. Bu tür daralmalar çeşitli etkenlerle bütün dillerde meydana gelmiştir. Türkçede bu daralma ile ilgili "oğlan" kelimesi örnek olarak gösterilebilir. Göktürk yazıtlarında geçen "oğlan", eski Türkçede uzun bir süre boyunca hem kız hem erkek çocuk için "urı oğlan" (erkek çocuk) ve "kız oğlan" (kız çocuk) şeklinde kullanılırken, günümüzde yalnızca erkek çocuk için kullanılmaktadır.¹¹⁸

Eski zamanlarda "erik" kelimesi, "zerdali, kayısı, şeftali, erik" gibi taş çekirdekli meyveleri adlandırmak için kullanılmıştır. Ancak zamanla kapsama alanı daralan bu kelime,

¹¹⁴Hımâş, Esbâbu't-Tağyîri'd-Delâlî

¹¹⁵ Abdülkahir el-Cürcânî, *Esrâru'l Belağa*, thk: Rittter Hellmut, (İstanbul: Matba'a Vizâratü'l-Me'ârif, 1954),89.

¹¹⁶ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 118.

¹¹⁷Muhtar, *Anlam Değişimi*, 457-468.

¹¹⁸ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 537.

genel anlamdan özel anlama geçerek sadece belirli bir meyveyi ifade etmeye başlamış ve günümüzde aynı adla anılan meyveye ad olmuştur¹¹⁹

Anlam daralması genellikle çokanlamlı kelimelerde görülür. Zamanla bir kelimenin farklı bağlamlarda farklı anlamlar ifade etmesi durumunda, bazı anlamların kullanımı azalabilir veya tamamen ortadan kalkabilir. Bu durumda, kelimenin içeriğinden dışlanan anlamları ifade etmek için yeni kelimeler veya terimler devreye girebilir.¹²⁰ Türkçedeki “Akdeniz” kelimesi bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Osmanlı döneminde bugün Akdeniz ve Ege olarak isimlendirilen denizler birlikte değerlendirilir ve her ikisine birden Bahr-i Sefid denilirdi.¹²¹ Bu ifadenin anlamı Akdeniz’dir. Atatürk’ün, "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!" sözündeki "Akdeniz" kelimesi de bu geniş anlamda kullanılmış ve Akdeniz’in bir parçası olan Ege sahilleri kastedilmiştir, çünkü hedef Yunan ordusunu denize dökmektir. Günümüzde "Akdeniz" kelimesi anlam daralmasına uğramış ve artık Ege Denizi’ni kapsamamaktadır. Bu nedenle, Atatürk’ün bu sözünü okuyan ve Akdeniz kelimesinin uğradığı anlam daralmasını bilmeyen biri, bunu "Ordular, ilk hedefiniz Antalya-Mersin sahilleridir, ileri!" şeklinde yanlış anlayabilir. Tarihsel süreç içinde kelimelerde meydana gelen anlam daralması Türkçedeki başka dillerden alıntılanan kelimelerde de gözlenmektedir.¹²²

Eski Türkçe metinlerde insanlar ve hayvanlar için “gecelemek, yerleşmek, yer tutmak” anlamlarını içeren “konmak” sözcüğü bugün yalnızca uçan şeylerin (uçak, kuş gibi) yere inmesini anlatmak için kullanılmaktadır.¹²³ Ancak, "konmak" eyleminden türeyen “konaklamak, konak, konut, konuk” kelimeleri, dilimizdeki yerlerini kelimenin temel anlamına dayanarak edinmişlerdir. Görüldüğü üzere, kelime çok anlamlılıktan tek anlamlılığa geçişmiş ve anlam alanı daralmıştır.¹²⁴

Arapçada “oruç” anlamına gelen “es- şıyâm” (الصيام) kelimesi İslamiyet’ten önceki zamanlarda, genel anlamda “tutmak, bir şeyden kendini alıkoymak” anlamındayken, İslamiyet’ten sonra anlam daralmasına uğramış ve bugünkü kullanıldığı anlama, yani belirlenen

¹¹⁹ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 137

¹²⁰ Zekeriya Pak, “Kur’an’daki Kelimelerin Türkçe’ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, (2004), 91-111.

¹²¹ İdris Bostan, “Akdeniz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/231-234.

¹²² Pak, “Kur’an’daki Kelimelerin Türkçeye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri”, 91-111.

¹²³ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 138.

¹²⁴ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

vakitlerde yemek, içmek ve cinsel ilişkiden geri durmakla yerine getirilen bir ibadet şekline dönüşmüştür.¹²⁵

Secde kelimesi, “secede” (سجد) kökünden gelen bir mastardır ve “eğilmek, başı öne doğru eğmek, boyun eğmek, saygı göstermek, selam vermek, alını yere koymak”¹²⁶ gibi anlamlara gelir ve Kur’an’da çeşitli müştaklarıyla birlikte 92 yerde geçmektedir. Cahiliye Dönemi’nde sadece “başı öne doğru eğmek” anlamında kullanılan secde kelimesi,¹²⁷ Türkçeye anlam daralmasına uğrayarak geçmiştir ve daha özel olarak “namazda alını yere koyarak yapılan ibadet” anlamında kullanılmaktadır. “Secde” kelimesinin, günümüz Türkçesine anlam daralmasına uğrayarak geçmiş bir kelime olması sebebiyle, bu kelimenin, sadece bu anlamıyla ele alınarak birçok çeviri hataları yapıldığına dikkat çekilmektedir.¹²⁸

Arapçada “el-cezâ” (الجزاء) kelimesi, olumlu veya olumsuz karşılık anlamına gelir.¹²⁹ Kelimenin “karşılık” anlamı, içinde yer aldığı bağlama göre açıklık kazanır. Türkçede bazen “ödül”, bazen “ceza” anlamında kullanılır. Bazen de bu iki anlamı birlikte içerecek şekilde “karşılık” anlamına gelir. Arapçadan Türkçeye geçerken, kelimenin bu çift yönlü anlamı daralmış ve sadece “uygun görülmeleyen tepki ve davranışları önlemek için üzüntü, sıkıntı, acı veren uygulama”¹³⁰ anlamını koruyabilmiştir.

1.3.2.2.2. Anlam Genişlemesi

Bütün, parçanın; tür, cinsin yerine geçerse genişleme meydana gelmektedir.¹³¹ Aksan “bir varlığın bir türünü ya da bir bölümünü anlatan, kullanış alanları dar olan şeyleri gösteren kelimelerin zamanla o varlığın bütününü, bütün türlerini birden anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri yansıtmaları” şeklinde tanımlarken¹³² anlam genişlemesi Vardar’a göre, “Bir kelimenin dar bir anlamdan daha geniş bir anlama geçmesidir. “Dal” kelimesinin anlam genişlemesine uğrayarak birçok alanda kullanılmaya başlanması, “bilim dalı” sözü buna örnektir.”¹³³

¹²⁵ Muhammed Ali Belâsî, “Delâletü’l-Elfâz ve Tatavvuruha”, *Mecelletü’s-Sakafiyye*, 26, (Amman: 1992), 101.

¹²⁶ Muhamed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, (Kahire: Darü’l- Hadis, 2003) 4/175,177.

¹²⁷ Hüseyin Küçükkalay, Kur’an *Dili Arapça*, (Konya:İlim Yayma Cemiyeti Neşriyatı,1969), 163.

¹²⁸ Emrullah İşler, “Secde Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu”, *İslamiyat*, 1/ 3, (Ankara :1998), 107.

¹²⁹ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, (Beyrut: Müessesetü’l-A’lemî li’l-Matbûât,1988), VI, 164.

¹³⁰ Hasan Eren ve Kurul, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 1988), I, 255.

¹³¹ Guiraud *Anlambilim*, 43.

¹³² Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 537; *Anlambilimi*,214.

¹³³ Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 21.

Toplumun sınırlı bir kesimi tarafından kullanılan bir kelime, zamanla toplumun tüm katmanları tarafından kullanılır duruma gelebilir. Bu süreçte, başlangıçta dar bir kavram alanına sahip olan kelimenin anlamı genişler; ancak anlam genişlerken kavramları karşılama gücü azalır. Kelimenin ilk anlamı temel alınarak, anlam genişlemeleri veya genelleşmeleri tarihsel gelişim süreci boyunca incelenebilir.¹³⁴ Burada temel olan, ilk belirtilen ya da temel anlamdır. En eski şekli esas alınarak, sonradan uğradığı değişiklikler ortaya çıkarılır.¹³⁵ Bu olaya birçok dilde pek çok örnek bulunmaktadır.

Fransızcada temel anlamı “domuzu avlayıp, yetiştirip etini satan kişi” olan “bouc , boucher” kelimesi anlam genelleşmesiyle her türlü eti satan kişi “kasap” anlamını kazanmıştır. Aynı şekilde yine Fransızca olan “Epicier” kelimesi artık yalnızca “baharat işleriyle uğraşan kişi” değil XVIII. yüzyıldan beri her türlü ihtiyacın karşılandığı “mahallenin bakkalıdır”.

Latince "Adripare" terimi, denizcilikte "kiyıya değmek, varmak" anlamına gelirken, sonradan anlam genişlemesine uğramış ve Fransızcada "arriver" şeklini alarak "varmak, ulaşmak" anlamıyla geniş bir alanda kullanılmaya başlanmıştır.

Anlam genişlemesi sürecinde bir kelime, önceki anlamını koruyarak yeni bir anlam içeriğiyle daha geniş bir kavram alanını ifade eder hale gelmektedir. Bu süreç, aynı dilde zaman içinde gerçekleşebileceği gibi, kelimenin bir dilden diğerine geçişinde de meydana gelebilir. Kur'an Arapçasından Türkçeye geçiş sürecinde, kelimelerde genellikle anlam daralması ve anlam kayması görülmesine rağmen, az da olsa bazı kelimelerde anlam genişlemesine uğramış kelimeler de görülebilmektedir.¹³⁶ Örneğin, ayağa kalkmak anlamındaki “kâme” fiilinden türeyen “el kıyâme” ismi Kur'an'da 70 defa geçer ve istisnasız, ölümden sonra yeniden diriliş ve ayağa kalkış zamanını ifade eden¹³⁷ “yevmü'l-kıyâme” terkibi içerisinde yer alır ve temel anlamı itibarıyla bu sürecin ilk aşamasına vurgu yapmaktadır.¹³⁸

“Yevmu'l-Kıyâme” terkibi kelime tercümesiyle “kıyamet günü” olarak Türkçeye geçmiş ve Kur'an'daki anlamını korurken daha çok Dünya ve göklerdeki var olan düzenin son buluşunu ifade eder. Kur'an'da Dünya'nın son sahnesi ile Ahiret'in ilk sahnesi arasındaki sınırın

¹³⁴ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹³⁵ Mehmet Soysaldı, “Toshihiko Izutsu ve Semantik Anlayışı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 18/1, (2005), 61-75.

¹³⁶ Pak, Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri, s.91-111.

¹³⁷ el-Halil b. Ahmed, 7/233; İbn Manzûr, 10/505-506.

¹³⁸ Pak, “Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri”, 91-111.

Ahirete yönelik yüzünü belirtirken, Türkçeye geçtiğinde bu sınırın her iki tarafındaki sahneyi de ifade etmeye başlamış ve böylece anlam genişlemesine uğramıştır.¹³⁹

Başlangıçta kelimelerin anlamları tektir. Ancak yeni kavramlara ad verilmesi gerektiğinde iki yola başvurulmaktadır. Yeni gösterenler bulunur ya da var olan bir gösterenin anlam alanına yeni anlamlar yüklenerek anlam alanı genişletilir. Bu işlem bazen zincirleme olarak yapılabilir. Örneğin “bureau, bure” sözcüğünün ilk anlamı kalın kumaş, abadır. Sırasıyla “bureau” kumaş adını önce üzerine örtüldüğü nesneye vererek masa, masa içinde bulunduğu mekânın adını alarak çalışma odası, çalışma odası içinde çalışanların tümünü ifade edecek şekilde işyeri anlamlarını kazanmıştır.¹⁴⁰

Türkçede “anlam daralmalarının tersine anlam genişlemelerine az rastlanmaktadır.”¹⁴¹ Önceleri yalnızca güreş karşılaşmalarında elde edilen başarıya verilen mükafat anlamında kullanılan “ödül” kelimesi “Nobel fizik ödülü”, “Antalya altın portakal ödülü” örneklerinde olduğu gibi anlamı genelleştirilerek yaşamın her alanına yayılır.¹⁴²

“Yolluk” kelimesinin köken anlamı; düğünde gelin evinin damada gönderdiği halı, evlerde girişe serilen uzun, dar halı, kilimdir. Günümüzde ise anlam genişlemesine uğrayan kelime yola giden kimseye verilen akça, yiyecek anlamlarını da kazanmıştır. “Cep delik, cepken delik”, “beni cepte indirir misiniz?”, “cebim yanımda değil” cümlelerinde kullanılan “cep” kelimesindeki anlam genişlemesi bu dil olayının Türkçedeki en özgün örneklerindendir. “Cep” kelimesi, temel anlamı olan “gömlek veya ceket gibi giysilerde bulunan küçük torba” anlamının ötesinde, ad aktarmasıyla (métonymie) “trafiği kolaylaştırmak için yaya kaldırımlarında veya yollarda yapılan taşıt yanaşma yeri” ve eksiltme yoluyla (ellipsis) “cep telefonu” anlamlarını kazanarak genel dilde kullanılmaya başlanmıştır. Yan anlamların genel dilde yerini alabilmesi için toplumsal uzlaşma kaçınılmaz bir gerekliliktir.¹⁴³

Anlam genişlemesinin bir türü olan genelleşme yoluyla kişi, bölge adları tür adına dönüştürülebilir.¹⁴⁴ Özel isim bölgede üretilen ürüne, kişinin gerçekleştirdiği buluşa ad olabilir.¹⁴⁵ Türkçedeki “portakal”, “kolonya”, “tül”, “fayans” kelimelerinin aslında “Portugal”, “Cologne”, “Tulle”, “Faience” özel adlarından türeme olduğu köken araştırması yapıldığında

¹³⁹ Pak, “Kur’an’daki Kelimelerin Türkçe’ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri”, 91-111.

¹⁴⁰ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁴¹ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 142.

¹⁴² Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 537; *Anlambilimi*, 214.

¹⁴³ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁴⁴ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 537; *Anlambilimi*, 214.

¹⁴⁵ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁶ Samsun, Tokat, Bitlis, Kavaklıdere, Tekirdağ, Champagne, Cognac, Bordeaux gibi yer adları isimlerini o bölgede üretilen sigara, içki gibi ürünlere ad aktarması yoluyla vermişlerdir.¹⁴⁷

Özel isimlerin çoğu dile normal kelimeler olarak girip zamanla anlam genişlemesine uğramaktadır. Örneğin “boycott” kelimesi zorba İrlandalı arazi sahibi Charles C. Boycott’un (1832- 1897) isminden alınmış bir fiildir. Bu kişinin ismi İngilizcede boykot ya da ilişkiyi kesme için kullanılmıştır.¹⁴⁸ “Sandviç” kelimesinin onu bulan kişinin adı verilerek sandviç yemeğine ad olması da böyledir.¹⁴⁹

Göz (suyun gözü), boğaz (Çanakkale Boğazı), burun (Hamsi Burnu), ağız (fırının ağızı), bel (Köroğlu Beli), ayak (masanın ayağı) gibi organ adları deyim aktarması yapılarak metaforik anlamlarda kullanılmıştır. Diller bu yolla anlam genişlemesine uğramış binlerce kelimeye sahiptir.¹⁵⁰

Anlam genişlemesinin, kelimenin bazı ayırt edici özelliklerinin azalması sonucunda ortaya çıktığını düşünenler de vardır. Örneğin, her yetişkin erkek için “amca” kelimesini kullanan bir çocuk, bu kelimenin akrabalık gibi ayırt edici niteliklerini göz ardı ederek sadece erkeklik ve yetişkin olma özelliklerine odaklanmıştır. Benzer şekilde, sadece temsil işlevini dikkate alarak “tiyatro binası” özelliğini göz ardı eden bir kişinin “açık hava tiyatrosu” demesi de bu duruma örnektir.¹⁵¹

1.3.2.2.3. Anlam Kayması (Başka Anlama Geçiş)

“Bir kelimenin eskiden yansıttığı kavramdan tamamen ayrı yeni bir kavramı yansıtır duruma gelmesine anlam kayması denir.”¹⁵² Eski Türkçede “düşünmek, kederlenmek, yas tutmak” anlamına gelen “sakınmak” kelimesi, günümüz Türkçesinde “bir şeyi yapmaktan herhangi bir korku veya endişe ile uzak durmak, önleyici tedbirler almak, korunmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁵³

¹⁴⁶ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁴⁷ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁴⁸ Muhtar, “Anlam Değişimi”, 457-468.

¹⁴⁹ Muhtar, “Anlam Değişimi”, 457-468.

¹⁵⁰ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁵¹ Muhtar, “Anlam Değişimi” 457-468.

¹⁵² Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 537; Anlambilimi, 215.

¹⁵³ Aksan, *Anlambilimi*, 145.

Yine Türkçede “tütün” kelimesindeki değişim kendine özgü bir başka anlama geçiştir. Önceleri sadece “duman” anlamına gelen kelime, yakılarak içilen bitkinin ülkemizde yayılıp genelleşmesinden sonra Türkiye Türkçesinde sadece bu bitkinin adı olarak kullanılmıştır.¹⁵⁴

Izutsu, “*God and Man in the Koran*” isimli kitabında kelimelerin yalnız başına ifade ettikleri anlamdan çok içinde bulundukları kültür ve sistemlerden etkilenecek kelimelerin kazandığı yeni anlamların daha önemli olduğu üzerinde durmuştur.¹⁵⁵ Toplum hayatındaki değişiklikler, ruhsal etkiler veya başka nedenlere bağlı olarak dilde meydana gelen değişiklikler her dilde gözlenebilmektedir.¹⁵⁶ Türkçeden örnek vermek gerekirse, sözcğlimi “yavuz” sözcğğü eskiden “Yavuz hırsız ev sahibini bastırır” örneğinde de olduğu gibi, “edepsiz, şirret” türünde, kötü bir anlamda kullanılmaktayken, sonradan “güçlü, çetin, fevkalade” anlamını kazanarak Sultan Selim için bir unvan olmuştur.¹⁵⁷ Bu tür anlam kaymaları, dilin değişkenlik özelliğinin doğal bir sonucu olarak hem aynı dil içerisinde meydana gelebilir hem de kelimelerin bir dilden diğerine geçiş sürecinde ortaya çıkabilir.¹⁵⁸ Şafak kelimesi Arapçada, akşam güneş battıktan sonra ufukta görülen ve akşamın son vaktine kadar süren kızılığın ismidir.¹⁵⁹ Kelime Türkçeye geçiş sürecinde anlam kaymasına uğramış, güneşin doğuşundan önceki alaca karanlık, fecir anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁰ Dolayısıyla Arapçadaki “şafak” ile Türkçedeki “şafak” kelimeleri aynı anlamı ifade etmemektedir. Kur’an’da sadece bir ayette¹⁶¹ geçen kelimenin, uğradığı bu anlam kayması dikkate alınmadan, bazı meallerde “şafak” olarak tercüme edildiği görülmektedir: “Felâ uksimu bi’ş-şafak: Yemin ederim şafağa.”¹⁶² Bazı meallerde ise kelimenin uğradığı bu anlam kayması dikkate alınmış ve ayetin “Yemin ederim akşamın alaca karanlığına”¹⁶³ tercümesindeki gibi asıl anlam yansıtılmaya çalışılmıştır:

Cahiliye Dönemi'nde "melek" kelimesi, tanrı statüsünde tapınılması gereken ruhani bir varlığı ifade ederken, Kur'an'ın gelişiyle birlikte bu kelime anlam kaymasına uğramış ve

¹⁵⁴ Aksan, *Anlambilimi*, 146.

¹⁵⁵ Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s.17-21.

¹⁵⁶ Özcan Başkan, *Bildirişim -İnsan Dili ve Ötesi-*, (İstanbul:Altın Kitaplar Yayınevi, 1988), 169.

¹⁵⁷ Başkan, *Bildirişim -İnsan Dili ve Ötesi-*, 168-169.

¹⁵⁸ Pak, “Kur’an’daki Kelimelerin Türkçe’ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri”, 91-111.

¹⁵⁹ el-Halil b. Ahmed, 5/45; İbn Fâris, age., III, 197-198; er-Râğib el-İsfahânî, elMüfredât fî Garîbi’l-Kur’ân, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 386; İbn Manzûr, 10/180.

¹⁶⁰ Şemseddin Sâmî, Kâmûs-i Türkî, Dersââdet, (1317) 780; Hasan Eren ve Kurul, age., (TDK), II, 1365

¹⁶¹ el-İnşikâk, 84/16.

¹⁶² Kur’an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Çev. Hasan Basri Çantay (İstanbul: Risale Yayınları, 2022), el-İnşikâk, 84/16

¹⁶³ Kur’an Mesajı: Meal Tefsir, çev. Muhammed Esed, Türkçeye çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), el-İnşikâk, 84/16.

“tanrılık” özelliğini yitirerek "yaratılmış ve sürekli Allah’a itaat eden varlık" anlamına bürünmüştür.¹⁶⁴

Fransızcada “vapeur” duman, su buharı anlamındaki kelime vapor, “appartement” bina anlamındaki kelime “kat, daire” anlamıyla ve yanlış aktarmayla Türkçeye alınmıştır. “chauffer” ısıtmak, kızdırmak fiilinden türeme “chauffeur” lokomotiflerde kazana kömür atan kişidir. Ancak bugün Türkçede “sürücü” anlamında kullanılır. Fransızcada “photographe” resim çeken kişiye verilen addır. Resim anlamındaki kelime ise “photographie”dir. En az çaba ilkesi gereği kelime “photo” biçiminde kısaltılmış ve fotoğraf çeken kişiye verilen ad olmuştur. Aslında “photo” kelimesinin anlamı yapılan iş sonucu elde edilen ürün yani “resim” dir.¹⁶⁵

1.3.2.2.4. Anlam İyileşmesi

“Anlam iyileşmesi, kelimenin eskiden taşıdığı anlamda bir iyileşmenin meydana gelmesi durumudur.¹⁶⁶ “Eskiden basit ve zayıf anlamlı bir lafzın belli bir zaman sonra güçlü ve üstün bir anlama geçmesidir.¹⁶⁷ Başka bir tanıma göre anlam iyileşmesi, “bir kelimenin eski anlamından daha iyi bir anlamı yansıtır duruma gelmesidir. Örneğin, eski Türkçede ‘fena, kötü, perişan’ anlamlarıyla kullanılan yavuz (yabız) kelimesi, zamanla Türkçede ‘yaman, yiğit’ anlamlarını kazanmış, hatta bazı Anadolu ağızlarında ‘iyi, güzel, iyi huylu, eli açık, yiğit’ anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁸

Eski Türk kavimlerinde "acı, eziyet" kavramlarına ad olan "emgek, emek" kelimesi, zamanla daha güzel, daha soylu bir anlam içeriğine dönüşmüş ve "özenli, alın teri gerektiren iş" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, kelimenin kötü (pejoratif) anlam içeriğinden iyi (mélioratif) anlama geçtiğini göstermektedir.¹⁶⁹

Bu anlam değişimi türünün ilginç örneklerinden biri Türkçeye Fransızcadan, Fransızcaya da Latince’den geçen mareşal (maréchal-maris calcus) kelimesinde görülmektedir. Kökeninde at bakıcısı, nalbant anlamlarına gelen kelime, XIII. yüzyıldan itibaren anlam iyileşmesine uğramış ve günümüzde ordudaki en yüksek aşamayı gösterir duruma gelmiştir. İlk

¹⁶⁴ İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, 23-25; Mehmet Soysaldı, *Kur’an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, (İstanbul:Çağlayan Yayınevi, 1997)129.

¹⁶⁵ Say, “Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁶⁶ Aksan, *Anlam Bilim Konuları ve Türkçenin Anlam Bilimi*, 115.

¹⁶⁷ Hüsnâ ‘Abdî’l Azîzî’l Kanî’ir, “Tetavvuri’d-Delâli li Elfaz”, (Erişim Tarihi:Ocak 2023) <http://www.alriyadh.com/787064>

¹⁶⁸ Kâmile İmer-Ahmet Kocaman, - A. Sumru Özsoy, , *Dilbilim Sözlüğü*, (İstanbul: Boğaziçi Ü Yayınevi,2011), 27.

¹⁶⁹ Aksan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, 146.

anlamıyla günümüzdeki kullanımını birbirinden ayırmak için Fransızcada “nalbant” anlamında “maréchal ferrant” kelimesi tercih edilmektedir.¹⁷⁰

1.3.2.2.5. Anlam Kötüleşmesi

Anlam kötüleşmesi anlam iyileşmesinin aksine kelimelerin anlamında geçmişteki olumlu anlamından ziyade, zamanla farklı nedenlerle istenmeyen veya hoşlanılmayan bir anlama doğru kaymasıdır. Örneğin; "canavar" kelimesi eskiden Farsça ve Türkçede "canlı, mahluk" anlamlarını taşıırken, günümüzde istenmeyen bir anlamı ifade etmeye başlamıştır.¹⁷¹

Başka bir ifade ile anlam kötüleşmesi, “güçlü ve güzel bir kelimenin zamanla zayıf ve kötü bir anlama geçmesidir.”¹⁷² “Lafızlarda bazen psikolojik, sosyolojik ve siyasi sebeplerden dolayı anlamındaki güzelliğinden, heybetinden bir şeyler kaybettirecek eksiklikler oluşur.”¹⁷³ Başlangıçta “önceki, önce olan, eskisi gibi olan” anlamlarını taşıyan fakat zamanla “adi ve aşağılık” anlamlarında kullanılmaya başlayan “bayağı” (bayakı) kelimesi anlam kötüleşmesine uğrayan kelimelere verilen en yaygın örneklerden biridir.¹⁷⁴

“Önceleri “yabancı, misafir” demek olan Latince “hostis” kelimesi zamanla “düşman” anlamını kazanıp değişmiştir. Bu değişimde Romalıların yabancılarla ve komşularıyla uzun süren savaşları etkili olduğu söylenir.”¹⁷⁵ Türkçeye Arapçadan geçen “akıllılar” anlamındaki “ukalâ” kelimesi günümüzde aşağılayıcı, küçümseyici değere sahiptir.¹⁷⁶

Türkçe sözlüklerde “iyi huylu, yakışıklı” anlamları bulunan “keleş” kelimesi zamanla ifade ettiği olumlu anlamı kaybederek anlam kötüleşmesine uğramıştır. Kelimenin temel anlamını bilmeyenler tarafından ise zamanla aşağılayıcı anlamıyla kullanılır duruma gelmiştir. Keloğlan’ın annesinin oğlunu “kel oğlum, keleş oğlum” diye sevmesi bu duruma örnek olarak verilmektedir. Diğer bir örnek ise bebeklerini erken yaşlarda kaybeden ailelerin yeni doğan çocuklarına “tanrıya adanmış” anlamına gelen “satılmış” adını koymalarıdır. Ancak kelime zamanla edilgen çatıya –mış son eki getirilerek yapılmış bir sıfat gibi algılandığından, artık ad olarak kullanılmamıştır.¹⁷⁷ Eskiden “câriyetun” (جارية) kelimesinin “kız çocuk” anlamında iken

¹⁷⁰ Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁷¹ İmer, *Dilbilim Sözlüğü*, 27

¹⁷² Sâlim Hımâş, “Turuku’t-Teğyîri’d-Delâli”,

http://www.angelfire.com/tx4/lisan/lex_zam/dilalahessays/semantic_change.htm (erişim tarihi Ocak 2023)

¹⁷³ Şe’lân ‘Abdi ‘Alî “Seltani’l-Yesârî, Mezâhiri’t-Tatavvuri’d-Delâli”,

<http://www.uobabylon.edu.iq/uobColeges/lecture.aspx?fid=10&depid=3&lcid=67858> (erişim tarihi ocak 2023)

¹⁷⁴ Sav, “Anlam değişimleri Üzerine Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁷⁵ Aksan, *Anlam Bilim Konuları ve Türkçenin Anlam Bilimi*, 116.

¹⁷⁶ Sav, “Anlam değişimleri Üzerine Bir İnceleme”, 147-166.

¹⁷⁷ Sav, “Anlam değişimleri Üzerine Bir İnceleme”, 147-166.

zamanla köle, hizmetli gibi anlamlarda kullanılmaya başlanması da yine anlam kötüleşmesine verilebilecek örneklerdendir.¹⁷⁸

1.3.2.2.6. Benzerlik İlişkisi: Metafor

Metafor, farklı konular ve durumlardan iki kavram arasındaki benzerlik ilişkisine dayanır. Türkçe karşılığı eğretilme (Osmanlıcada istiare) olan bu kelime, “bir kelimenin benzetme ilgisiyle başka bir kelime yerine kullanılması” (TDK Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü) anlamına gelmektedir. Aksan’ın “deyim aktarmaları”¹⁷⁹ olarak değerlendirdiği bu türde baş, göz, boğaz, burun, kol, burun gibi insan organları; etek, yaka, paça gibi giysi parçaları ve tilki, domuz, kurt, öküz gibi hayvan isimlerinin sıkça kullanıldığı görülmektedir.¹⁸⁰ Örneğin, “aslanlarımız sınırlarımızı bekliyor” cümlesinde askerler cesur olma yönünden aslanlara benzetilmiş ve aslan kelimesi asker anlamında kullanılmıştır. Burada aslan kelimesi kendi anlamı dışında yeni bir anlam daha kazanmıştır.¹⁸¹

1.3.2.2.7. Yakınlık İlişkisi: Metonimi

Aynı konu veya durumlardan iki kavramın yakınlık ilişkisine dayanan anlam değişmesidir. Başka bir deyişle birbiriyle alakalı terimlerden birinin diğeri yerine kullanılmasıdır.¹⁸² Örneğin sinema yerine beyaz perde, tiyatro yerine sahne, seçime katılmak yerine sandık başına gitmek; ABD Başkanlığı yerine Beyaz Saray kelimelerinin kullanılması gibi.¹⁸³ Bu kelimeler aynı duruma veya konuya ait birbiriyle ilişkili kavramları meydana getirmektedirler. Aksan, metonominin Türkçe karşılığı olarak “ad aktarması”¹⁸⁴ terimini kullanmaktadır. Fakat ad aktarmaları ve eğretilmeleri, anlam değişmelerine dâhil etmeyerek söz sanatları olarak değerlendirmektedir. Zira ad aktarmaları ve eğretilmede, kullanıldığı cümle içerisinde bağlama bağlı olarak geçici bir anlam değişmesi söz konusudur. Aktarılan anlam o kelime ile eş anlamlı duruma gelmemektedir. Aktarılan kelimeler, bağlamdan koparıldıklarında farklı kavramlara işaret etmektedir. Ancak yerleşip kalıplaştıklarında yan anlam özelliği kazanmaktadır.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Hımâs, “Turuku’t-Teğyîri’d-Delâlî”

¹⁷⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 182.

¹⁸⁰ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 183-184.

¹⁸¹ Zehra Sağ, *Farsça Üzerinden Türkçeye Alıntılanmış Arapça Menşeli Kelimeler*, (İstanbul: İstanbul Medeniyet Ü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019, Yüksek Lisans Tezi), 38.

¹⁸² Grzega, J. ve Schöner, M., *English and General Historical Lexicology Materials for Onomasiology Seminars*. (Ingolstadt: Katholische Universität Eichstätt, 2007) 42.

¹⁸³ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 188.

¹⁸⁴ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 236.

¹⁸⁵ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 184-188.

1.3.2.2.8. Parça-Bütün İlişkisi

Parça bütün ilişkisi ad aktarmasının bir türü olarak görülmektedir. Bütün yerine parçanın, parça yerine de bütünün anılmasıdır.¹⁸⁶ Televizyon yerine ekran denildiğinde bütün yerine parça, Beethoven dinlemeyi severim denildiğinde parça yerine bütünün kullanılması söz konusudur.¹⁸⁷

1.3.2.2.9. Eş Anlamlılık

Anlam değişmesinin alt anlam ve üst anlam arasında değil, eş düzeydeki anlamlar arasında gerçekleşmesidir. Bu anlamlar aynı veya farklı konu ve durumlarla ilgili olabilir.¹⁸⁸ Başka bir deyişle bir kavramın kendisine benzeyen başka bir kavram ile aynı anlamda kullanılmasıdır. Bu durum özellikle yabancı dillerden alıntılanan kelimelerde sıklıkla görülmektedir. Örneğin baş ve kafa kelimelerinin eş anlamlı oldukları düşünülse de kafa kelimesinin asıl anlamı başın arka bölümüdür. Bugün Arapça kökenli kafa kelimesi her ne kadar baş ile aynı anlamı kazanmış gözükse de bu iki kelimenin özellikle deyimsel bağlamda kullanımları farklılık gösterir.¹⁸⁹ Örneğin “alay etmek” anlamında “kafa bulmak” deyimini yerine “baş bulmak”; “belirmek, ortaya çıkmak” anlamında “baş göstermek” deyimini yerine “kafa göstermek” şeklinde bir ifade kullanılmamaktadır.

1.3.2.2.10. Karşıtlık İlişkisi

Aynı gösterenin zıt veya uzak anlamlı kavramlara işaret etmesidir.¹⁹⁰ Aşırı güzel bir şey için korkunç ifadesinin kullanılması; alkollü içki veya keyif verici bir madde sebebiyle kendini bilmeyecek durumda olan biri için “kafası güzel” veya “kafası iyi” denilmesi bu tür anlam değişmelerinin örneklerindendir.¹⁹¹

1.3.2.2.11. Birleşik İlişki

Bir eğretileninin (metafor), ad aktarması veya parça bütün ilişkisi ile olan birleşimidir.¹⁹² Örneğin “asık suratlı” anlamına gelen “muşmula suratlı” deyiminde yüz ifadesi yerine surat kelimesi kullanılmıştır. Surat, yüz ifadelerinin tezahür ettiği yerdir. Bu sebeple yakınlık ilişkisine dayanan anlam değişimi yani ad aktarmasının meydana geldiği görülür.

¹⁸⁶ Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 69.

¹⁸⁷ Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, 70.

¹⁸⁸ Grzega, *English and General Historical Lexicology Materials for Onomasiology Seminars*, 42-43.

¹⁸⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 191.

¹⁹⁰ Grzega, *English and General Historical Lexicology Materials for Onomasiology Seminars*, 43.

¹⁹¹ Fevzi Karademir, “Türkçede Aynı Sözü Zıt veya Uzak Anlamlar Bildirmesi Üzerine”, *Akademik Bakış Dergisi*, 56, (2016), 634-661.

¹⁹² Grzega, *English and General Historical Lexicology Materials for Onomasiology Seminars*, 43.

Diğer yandan muşmulanın mayhoş tadı sebebiyle yenildiğinde meydana getirdiği yüzü buruşturma ifadesi; hoşnut olmayan, asık ve buruşuk bir yüz ifadesine benzetilmiştir. Böylece benzetme ilgisiyle bir sözcüğün başka bir kelime yerine kullanılması yani eğretilme meydana gelmiş olur. Bu deyimde, ad aktarması ve eğretilmenin birlikte kullanımı görülmektedir. Bu tarz anlam değişimlerine metaphtonymy denilmektedir.¹⁹³

1.3.2.2.12. Kavramsal Sınıflandırma

Sözlüksel bir durum değil bir göndergenin veya göndergeler grubunun başka bir kategoriye dâhil olması ve onu temsil etmesidir.¹⁹⁴ Bir kavram; kişiden kişiye, bölgeden bölgeye veya tarihsel süreç içerisinde kategorisel bir değişime uğrayabilir. Örneğin fiziksel güzellik algısı modern zamanlarda “ince bir bedene sahip olmak” ile ilişkilendirilirken, antik çağlarda veya günümüzde halen Afrika’nın bazı bölgelerinde güzellik “kilolu olmak” ile bağlantılıdır.¹⁹⁵

1.3.2.2.13. Çoğul Anlamın Tekile Dönüşmesi

Arapçada çoğul anlamda kullanılmalarına rağmen, Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimeler farklı anlamlar ifade ettikleri için anlam değişimlerinden sayılmıştır. Görüldüğü kadarıyla dilbilim otoritelerinin anlam değişimi türleri tasnifinde bulunmayan çoğul anlamların tekil anlama değişmesini bir anlam değişmesi türü olarak literatüre Yaşar Avcı ve Aya Nasr Mohammed Elkatrey’nin yüksek lisans çalışmalarıyla girmiş olabileceği düşünülmektedir.¹⁹⁶ Arapçada çoğul anlam ifade eden “amele” (işçiler) kelimesinin Türkçede tekil (işçi) anlamı ifade etmesi buna örnektir.

¹⁹³Özgün Koşaner, Umut Yozgat, “Türkçede Kavramsal Karmaşıklar: Düz-Eğretilmece”, *International Journal of Language Academy*, 2/4, (2014) 195-208.

¹⁹⁴Grzega, *English and General Historical Lexicology Materials for Onomasiology Seminars*, 43-44.

¹⁹⁵ Sağ, *Farsça Üzerinden Türkçeye Alıntılanmış Arapça Menşeli Kelimeler*, 41.

¹⁹⁶Yaşar Avcı, *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2006); Aya Nasr Mohammed Elkatrey, *Türkçenin Arapçadan Etkilenmesi-Türkçede Asli Anlamları Dışında Kullanılan Arapça Kelimeler*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

İKİNCİ BÖLÜM

“A” MADDESİNDE TESPİT EDİLEN ANLAMI DEĞİŞMİŞ ARAPÇA KÖKENLİ KELİMELEER VE TASNİFİ

Bu bölümde *Türkçe Sözlük* “A” madde başı kelimeler taranarak tespit edilen Arapça kökenli kelimeler uğradıkları anlam değişimlerine göre tasnif edilerek ele alınmıştır. Araştırma sonucu elde edilen kelimeler, anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam kayması, benzerlik, Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler, anlam kötüleşmesi başlıkları altında tasnif edilmiş ve araştırmanın yöntemi başlığı altında belirtildiği üzere Arapça-Arapça altı sözlükte anlamları teyit edildikten sonra bu gruplar altında kelime anlamları yazılmıştır.

Arapça kökenli kelimeler arasında Türkçe ve Arapça-Arapça sözlüklerde aynı anlamı ifade eden kelimeler bu araştırmaya dahil edilmemiştir.

Türkçe Sözlük’te tespit edilen kelimelerde transkripsiyon alfabesi kullanılmamış sadece Arapça kelimelerde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’nin transkripsiyon alfabesi kullanılmış, Arapça kelimeler ve anlamları ayrı ayrı (“”) içine alınmıştır. Arapça kelime anlamları, temel kaynak olarak belirtilen altı Arapça- Arapça sözlükte teyit edilmiştir. *Türkçe Sözlük*’te tespit edilen anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimeler ve anlamları *Türkçe Sözlük*’te açıklandığı şekilde bu çalışmada yer almıştır. *Türkçe Sözlük*’ten alınan her kelime ve anlamları için ayrıca dipnot verilmemiştir.

2.1. Anlam Daralmasına Uğramış Kelimeler

Birinci bölümde açıklandığı üzere, eskiden anlattığı bir nesnenin bir bölümünü ya da türünü anlatır duruma gelen, genel bir anlamdan özel bir anlama geçen ve anlamında sınırlandırılma yahut azalma olan kelimeler anlam daralmasına uğramış kelimeler olarak değerlendirilmektedir. *Türkçe Sözlük*’te a harfiyle başlayan maddelerde bu sınırlamaya uyan Arapça kökenli kelimelerde anlam daralmasına uğrayan beş kelime tespit edilmiştir.

(1) Acil (العاجل)

Türkçe Sözlük’te “hemen yapılması gereken, ivedi, ivedili, evgin, müstacel” bu kelime için verilen başlıca anlamdır. Arapçada “‘âcil;” (عاجِل) kelimesi “sürat, hız”¹⁹⁷ anlamına gelen “‘acele” (عجل) fiilinin ismi failidir. *Türkçe Sözlük*’te herhangi bir fonetik simge kullanmadan yazılan bu kelime, Arapça aslına uygun bir şekilde, a harfi uzatılarak telaffuz edilmektedir.

Türkçedeki gibi sıfat olarak da kullanılan bu kelime Arapçada bazen cins isim olabilmekte ve “dünya” ya da “şimdiki zaman” anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁹⁸ Türkçede “şimdiki zaman” ve “dünya” anlamlarını karşılamayan acil kelimesi anlam daralmasına uğramıştır.

(2) Acuze (عَجُوز)

Türkçe Sözlük’te “huysuz, yaşlı kadın” anlamındaki kelime Arapçada “bir şeyi yapamama durumuna geldi”, “zayıf oldu”¹⁹⁹ anlamına gelen “‘aceze” (عجز) kökünden türeyen “fa’ûl” kalıbında sıfatı müşebbehedir. Türkçe yazılışında herhangi bir fonetik simge kullanılmayan bu kelime, Arapça aslına uygun bir şekilde, u harfi uzatılarak telaffuz edilmektedir. *Türkçe Sözlük*’te acuze kelimesinin isim olduğu belirtilmiştir. Arapçada bu kelimenin “‘acûz” (عَجُوز) biçimi “yaşlı erkek ve kadın” olmak üzere her ikisini de ifade etmektedir. Her ne kadar yaşlı kadın için “‘acûze” (عَجُوزَة) kelimesi kullanılsa da bu kullanımın halk arasında kullanılan tasvip edilmeyen (fasih olmayan) bir kullanım olduğu, doğru olan kullanımın “‘acûz” (عَجُوز) olduğu Arapça-Arapça sözlüklerde yer alan bilgilerdendir.²⁰⁰ Aynı şekilde *Kamus-i Türki*’de acuze kelimesinin dilimizde galat olarak kullanıldığı belirtilmektedir²⁰¹. Arapçada “‘acûz” (عَجُوز) kelimesinin başka anlamları da kayda geçmiştir. Bunlardan “uzun süre bekletilmiş şarap”, “kılıcın kenarı,” “kılıcın sapındaki çivi,” “kumun içinden çıkan ip” “kıble” “inek”²⁰² anlamları da *Lisânu’l-‘Arab*’ta yer alan bilgiler arasındadır. Bu araştırmada kelimelerin Arapça-Arapça sözlüklerdeki anlamları esas alındığından

¹⁹⁷ İbn Manzûr, “‘acele” ; el-Halîl b. Ahmed “‘acele” Mecdüdin Ebu Tahir Muhammed b. Ya’kub İbn Ömer Eş-Şirazi Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsül Muhît*, thk. Muhammed Nuaym İrkasusî, (Beyrut: Müessesetü’l-Risale Naşirun, 2015), “‘acele”; İsmâîl b. Hammâd. el-Cevherî. *Tâcû’l-luğa ve Sıhâhu’l-‘Arabiyye*, thk. Muhammed Muhammed Tamir - Enes Muhammed Eş-Şamî, – Zekerîyya Cabir Ahmed, (Kahire, Darü’l- Hadis, 2009), “‘acele” ; İbrahim, Mustafa vd., *el-Mucemul-Vasît*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989) “‘acele”; Cubrân Mesud. *Er-Raid Mu’cemu Elfai fi’l-Luga ve’l-A’lam (Raid)*, (Beyrut: Darü’l-İlm li’l-Melayin, 1968) “‘acele” , .

¹⁹⁸ Mesud “‘acele” , .

¹⁹⁹ İbn Manzûr, “‘aceze” ; Mustafa vd.; “‘aceze”; Mesud, “‘aceze”.

²⁰⁰ el-Cevherî, “‘aceze”.

²⁰¹ Samî, “Acuz”.

²⁰² İbn Manzûr

değerlendirmenin “‘acûz” (عَجُوز) kelimesi üzerinden yapılması doğru olacaktır. Bu doğrultuda “‘acûz” (عَجُوز) kelimesi Arapçada hem erkek hem kadın için kullanılırken Türkçede sadece kadınlar için kullanılması kelimenin anlam daralmasına uğradığını göstermektedir. Bu kelimeye anlam genişlemesine uğrayan kelimeler başlığı altında yeniden değinilecektir. Zira Arapçada olmadığı halde *Türkçe Sözlük*’te bulunan “huysuz” anlamı “acuze” kelimesinin bu yönüyle anlam genişlemesine de neden olmuştur.

(3) Ahfat (أحفاد)

Türkçe Sözlük’ün 2019 baskısında “erkek torunlar” anlamı verilen kelime, 2023 baskısında “torunlar” olarak değiştirilmiştir. Kelimenin Arapçadaki karşılığı “torunlar” anlamına gelen “aḥfād” (أحفاد) kelimesidir, “torun” anlamına gelen “ḥafid” (حَفِيد)²⁰³ kelimesinin çoğuludur. Her iki dilde de isim olan kelime, Türkçenin fonolojik sistemi gereği Arapça aslında d olan son harfi t harfine dönüşmüştür. Ayrıca Arapçada h harfinden sonra elif harfi ile uzatılarak telaffuz edilen kelime Türkçede uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Çoğul yapıdaki bu kelime Arapçada hem erkek hem de kız torunlar için kullanılıyorken Türkçe kullanımda cinsiyetle sınırlandırılarak anlam daralmasına uğramıştır. Bu kelimenin hem Türkçede hem de Arapçada kullanımı çoğul olduğu için tekrar Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler başlığı altında yer verilmemiştir.

(4) Akliye (عَقْلِيَّة)

Türkçe Sözlük’te “akıl hastalıkları ile ilgili hekimlik kolu: Akliye hekimi” anlamındaki kelime Arapçada “aptallığın zıddı olan”²⁰⁴ “‘aḳale” (عَقْل) kelimesinin türemiştir. İsmi mensub kalıbına müenneslik te’si eklenerek türetilen “‘aḳliyye” (عَقْلِيَّة) kelimesi “akıl ile ilgili, akılsal” demektir. Arapçada çift y ile telaffuz edilen kelime Türkçede tek y ile yazılmakta ve yazıldığı gibi telaffuz edilmektedir. Klasik Arapça- Arapça sözlüklerde bu kökten türemiş kelimeler içinde “‘aḳliyye” (عَقْلِيَّة) kelimesi bulunmamaktadır. Arapça-Arapça modern sözlüklerde ise “bilgi için yalnızca aklın yeterli olduğunu söyleyenlerin doktrini”²⁰⁵ anlamı da bulunmaktadır. Arapça anlamlardan birincisi yani “akıl ile ilgili” olan anlam Türkçedeki anlama karşılık olabilecek niteliktedir. Bu doğrultuda Türkçede belli bir meslek ile sınırlandırılan bu kelimenin anlam daralmasına uğradığı açıktır. *Türkçe Sözlük*’te başka bir maddede yer alan aynı kökten türeyen akil kelimesi anlam değişimine uğramamış Türkçede, Arapçada kullanıldığı anlamda kullanılmıştır.

²⁰³ Fîrûzâbâdî, “hafede”; Mesud, “hafede”.

²⁰⁴ İbn Manzûr, “‘aḳale”.

²⁰⁵ Mesud, “‘aḳale”.

(5) Ayal (عِيَال)

Türkçe Sözlük'te “bir erkeğin eşi, hanımı” anlamındaki kelime Arapçada “fakir oldu” anlamına gelen “âle” (عال) fiilinden türetilmiştir. Orta harfi y olarak takdir edilen bu fiilden türeyen “‘iyâl” (عِيَال) kelimesi Arapçada “bakmakla yükümlü olduğu kimse”²⁰⁶ anlamındadır. Aynı fiil kökünden türeyen “el‘âil” (العائل) kelimesi de aynı anlamdadır. Dolayısıyla Türkçedeki aile kelimesi de bu kelimeyle aynı kökten gelmektedir. Aile kelimesi her iki dilde aynı anlamda kullanıldığı için bu araştırmanın kelimeleri arasında yer almamaktadır. Her iki dilde de “‘iyâl” (عِيَال) kelimesi isimdir. Arapçada esre harekesi ile telaffuz edilen ayn harfî (عِيَال) Türkçede a harfi ile telaffuz edilmiştir. Arapçada kullanılan anlam Türkçede sadece eş, hanım olarak sınırlandırıldığı için kelime Türkçede anlam daralmasına uğramıştır.

2.2. Anlam Genişlemesine Uğramış Kelimeler

Birinci bölümde açıklandığı üzere, anlam genişlemesi kelimelerin zamanla bir varlığın bir türünü ya da bölümünü değil bütünü anlatır duruma gelmesi, daha geniş alanlarda kullanılan şeyleri anlatması olarak değerlendirilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te a harfiyle başlayan maddelerde bu sınırlamaya uyan Arapça kökenli kelimelerde anlam genişlemesine uğrayan dokuz kelime tespit edilmiştir.

(1) Abes (عَبَث)

Türkçe Sözlük'te “gereksiz, yersiz, boş” anlamında kullanılmaktadır. Arapçada “‘abeşe” (عَبَث) kelimesinin “oynadı”, “karıştırdı”, “alıkoyma”²⁰⁷ anlamları vardır. Bu kelimenin mastarı olan “‘abeş” (عَبَث) “boşa vakit harcayarak eğlenmek”, “oyun”²⁰⁸ anlamına gelmektedir. Aynı kelimeye *Kitâbu'l ‘Ayn*'da “kendisini ilgilendirmeyen işlerle ilgilenme”²⁰⁹ olarak anlam verilmiştir. Türkçede sıfat olarak kullanılan kelime Arapçada isim olarak kullanılmaktadır. Bu kelimeyle Türkçede sadece oyun gibi bir anlam kastedilmediği, genel olarak tüm gereksiz şeyler kastedildiği için anlam genişlemesine uğramıştır.

(2) Acemi (عجمي)

Türkçe Sözlük'te “bir işin yabancısı olan, eli işe alışmamış, bir işi beceremeyen” anlamında kullanılan kelime Arapça-Arapça sözlüklerde, “açık konuşmak” anlamındaki “‘arab” (عرب) kelimesinin zıddı olan “müphemlik”, “anlaşmazlık, ” anlamındaki “‘acem”

²⁰⁶İbn Manzûr, “‘ayele”; el-Cevherî, “‘ayele”; Fîrûzâbâdî, “‘ayele”; Mustafa vd.; “‘ayele”; Mesud, “‘ayele”.

²⁰⁷ İbn Manzûr, “‘abeşe”; el-Cevherî, “‘abeşe”; Fîrûzâbâdî, “‘abeşe”; Mustafa vd.; “‘abeşe”; Mesud, “‘abeşe”.

²⁰⁸ İbn Manzûr, “‘abeşe”

²⁰⁹ el-Halîl b. Ahmed “‘abeşe”

(عجم) kelimesinden türemiş “Arap olmayan”, “fasih konuşamayan”, “derdini anlatmakta zorlanan”, “dilsiz”, “sessiz dalga” anlamlarındaki “a‘cem” (أعجم) kelimesidir.²¹⁰ Kendi kendine nisbeti bakımından mübalağa ifade eden “a‘cemî” (أعجمي), “a‘cem” (أعجم) kelimesinin nisbet halidir. Ayrıca “‘acem” (عجم) kelimesinin nisbet hali olan “‘acemî” (عجمي) ile “a‘cem”in (أعجم) nisbet hali olan “a‘cemî” (أعجمي) kelimesinde anlam bakımından farklar bulunmaktadır.²¹¹ “Fasih konuşsun ya da konuşmasın Arap olmayan kişiye” “‘acemî”(عجمي), “Arap olsun veya olmasın fasih konuşamayan kimseye” de “a‘cemî” (أعجمي) denir. Ayrıca, “anlaşılır olmayan kitap”, “yazı” ve “dil” anlamları da bulunmaktadır.²¹² Kur’ân-ı Kerîm’de “Arapça bilmeyen, yabancı; Arapçadan başka dil” gibi anlamlar da verilmiştir.²¹³

Raid’de ise “‘acemî” kelimesine “İranlı”²¹⁴ anlamı verilmiştir. Türkçede sıfat olan kelime Arapçada isimdir. Kelime Türkçede sadece Arap olmayanlar için değil, genel olarak her türlü işin yabancıısı anlamında kullanıldığı için anlam genişlemesine uğramıştır.

Ayrıca acemi kelimesiyle aynı kökten gelen ve *Türkçe Sözlük*’te bulunan acem kelimesine, “klasik Türk müziğinde mi notasına yakın bir perde” ve ilk harfi büyük harfle başlayan “Acem” kelimesine *Raid’de* geçen anlamla aynı olan “İranlı” olmak suretiyle iki farklı madde altında farklı anlamlar verilmiştir.

(2) Acuze (عُجُوز)

Anlam daralmasına uğrayan kelimeler başlığı altında bilgi verilen acuze kelimesine *Türkçe Sözlük*’te verilen “huysuz” anlamı Arapça-Arapça sözlüklerde yer almadığı için bu kelime Türkçede anlam genişlemesine de uğrayarak iki farklı anlam değişimine uğrayan kelimelerden olmuştur.

(4) Adam (آدم)

Türkçe Sözlük’te bu kelimenin Arapçada âdem kelimesinden geldiği belirtilmekte ve “insan” anlamı verilmektedir. Âdem maddesinde de aynı şekilde “insan, adam” anlamları yer almaktadır. Başlarındaki a harfleri, birinde inceltme işaretiyle diğesinde inceltme işareti olmadan yazılmakta ve kök bilgisi olarak Arapçada aynı kelimeye işaret etmesine rağmen yazılışları farklı fakat anlamları aynı iki kelime olarak geçmektedir.

²¹⁰ İbn Manzûr, “‘acem”; el-Cevherî, “‘acem”; el-Halîl b. Ahmed “‘acem”; Fîrûzâbâdî, “‘acem”.

²¹¹ Abdullah Aydemir, “A‘cemi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/323, Ankara: TDV Yayınları, 1989.

²¹² İbn Manzûr, “‘acem”.

²¹³ en-Nahl 16/103; eş-Şuarâ 26/198; Fussilet 41/44

²¹⁴ Mesud, “‘acem”.

Arapça sözlüklerde ise “âdem,” (آدم) kelimesi “yakınlık”, “ülfet”, “uyum” anlamına gelen “edeme” (أدم) kökünden gelmektedir.²¹⁵ Kelimenin aslı “a’dem” (أدم) şeklinde iki hemzeli olduğu, morfolojik kural ve fonetik zaruretlere nedeniyle, ikinci hemzenin elife çevrilerek “âdem” (آدم) şeklini aldığı belirtilmiştir.²¹⁶ Arapça-Arapça sözlüklerde bulunan diğer anlamları ise “beşerin babası”, “Allah’ın yarattığı ilk insan Hz. Âdem”²¹⁷ anlamlarıdır. Modern Arapça sözlüklerde daha çok “ilk insan”, “beşerin babası”, “Hz. Âdem”²¹⁸ olarak anlam verilmişken klasik sözlüklerde “ülfet”, “esmer tenli”²¹⁹ anlamları verilmiştir. Zemahşerî (öl. 538) bu kelimenin Arapça değil yabancı bir kelime olduğunu belirtmiştir.²²⁰

Âdem kırmızı topraktan (adamah) yaratıldığı için ona, “kırmızı” anlamına gelen “Adam” adının verildiği ileri sürülen görüşlerdendir.²²¹

Türkçe Sözlük’te verilen iki madde başı kelime arasından ilk kelime araştırmaya esas olarak alındığında Arapçada, kelimedeki ilk harf uzatılarak telaffuz edilmektedir. Türkçede de uzatılarak telaffuz edilen a harfinin yazımında uzatılmasına dair hiçbir fonetik işaret bulunmamaktadır.

Her iki dilde de isim olan bu kelimeyle Arapçada tek bir kişi ifade edilirken *Türkçe Sözlük*’te tüm erkekler yahut insan ifade edilerek kelime anlam genişlemesine uğramıştır.

(5) Afyon (أفيون)

Türkçe Sözlük’te “olgunlaşmamış haşhaş kapsüllerine yapılan çiziklerden sızan, güçlü bir zehir olmakla birlikte içinde morfin, kodein vb. uyuşturucular bulunan madde” demektir. Modern Arapça-Arapça sözlüklerde yer alan bu kelime klasik Arapça-Arapça sözlüklerde bulunmamaktadır. Arapça telaffuzunda uzatılan y harfi Türkçe telaffuzunda uzatılmamaktadır. Arapçada “sakinleştirici olarak tedavi amaçlı kullanılan haşhaşın sütü”²²² anlamına gelen “el afyûn” (الأفيون) bir bitkinin sütü için kullanılmaktayken Türkçede birçok sektörde kullanılan bir kelimeyi ifade ederek anlam genişlemesine uğrayan kelime her iki dilde de isimdir.

²¹⁵ İbn Manzûr, “âdem”; Fîrûzâbâdî, “âdem”.

²¹⁶ Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 1/358-363

²¹⁷ Mustafa vd., “âdem”

²¹⁸ Ahmad Mukhtar Umar, Mu‘jam al-Lugha al-‘Arabîya al-Mu‘âşira, vasit

²¹⁹ Hamiduddin Farahi, Mufradât al-Qur‘ân, Al-Râghib al-Işfahânî, al-Mufradât fi Gharîb al-Qur‘ân.

²²⁰ Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşaf ‘an hakā’iki ġavāmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eġāvil fî vücûhi’t-te’vîl*, 1/271-272; 2/557, (Kahire: 1307).

²²¹ Bolay, “Âdem”, 1/358-363.

²²² Mustafa vd., “afyun”

(6) Ahali (أهل)

Türkçe Sözlük'te “bir memleket, şehir veya semtte oturanların, yaşayanların hepsi; el, halk, bir yerde toplanan kalabalık; umum” anlamındaki kelime Arapçada “ahl” (أهل) kelimesinin çoğulu olan “ahâlî” (أهل) kelimesi “aile”, “akrabalar”, “ev halkı”²²³ anlamında kullanılmaktadır. Her iki dilde de isimdir. Türkçede kelimedeki ikinci a harfi Arapçadaki gibi uzatılarak telaffuz edilmiş fakat yazılışında herhangi bir işaretle gösterilmemiştir. Her iki dilde kullanılan anlamda topluluk anlamı olsa da Arapçadaki kan bağı, aile anlamı Türkçede olmadığı ve herhangi bir topluluk kastedildiği için kelime Türkçede anlam genişlemesine uğramıştır. Bu kelime her iki dilde de çoğul anlamda kullanıldığı için Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler başlığı altında yer verilmemiştir.

(7) Akabe (عَقَبَة)

Türkçe Sözlük'te “tehlikeli, sarp ve zor geçit” anlamındaki kelime Arapçada “el ‘aķabetu” (العَقَبَة) sigasında “dağlarda zor yol”²²⁴ anlamındadır. Çoğulu “‘aķabun ve ‘iķabun” (عَقَبٌ وَعِقَابٌ)²²⁵ dur. Her iki dilde de isimdir.

Lisānu'l-‘Arab ve Sıhah'da “‘aķibu” (عَقِبُ) “her şeyin sonu” “‘uķbu” (عُقْبُ) (ötreli ayn) kelimesine “karşılık”, “ceza” anlamlarındadır. Aynı şekilde “‘aķibetun” (عَاقِبَة) kelimesine de “ceza”, “karşılık” olarak anlam verilmiştir.²²⁶ Arapça “‘aķibetun” kelimesinin ilk sesindeki uzatma Türkçede akabe kelimesinde bulunmamaktadır. Dolayısıyla *Raid'de* ve *Vasit'te* “‘aķabetun” (عَقَبَة) kelimesine verilen zor yol anlamından dolayı Türkçeye alıntılanan kelime “‘aķabetun” (عَقَبَة) kelimesidir. Türkçedeki anlam sadece dağlarla sınırlanmadığı için kelime anlam genişlemesine uğramıştır.

Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bu kelime, mecazi olarak köle azat etmek, bir yetimi ya da yoksulu doyurmak gibi erdemli davranışlar için kullanılmıştır. Bu, mümin, sabırlı ve hakkı savunan kişilerin niteliklerini yansıtmaktadır (bk. el-Beled 90/11-14).²²⁷ Tasavvuf ehli ise Kur’an’da geçen akabe kelimesini, “maksada ulaşmak için aşılması, yok edilmesi gereken engeller ve nefsanî bağlar” olarak yorumlamışlardır.²²⁸ İbnü'l-Arabî'ye (öl. 638) göre, sufi olmak isteyen kişi ile gerçek hakikat arasında zorlu ve dik bir yol bulunmaktadır. Sufi, doğası gereği bu yolun alt kısmında yer alır ve zirveye ulaşmak için bu dik yokuşun aşılması gerekir.

²²³ İbn Manzûr, “ahl”; el-Cevherî, “ahl”; Fîrûzâbâdî, “ahl”; Mustafa vd.; “ahl”; Mesud, “ahl”.

²²⁴ İbn Manzûr, “‘aķabe”; Mustafa vd.; “‘aķabe”; Mesud, “‘aķabe”.

²²⁵ İbn Manzûr, “‘aķabe”.

²²⁶ İbn Manzûr, “‘aķabe”; el-Cevherî; “‘aķabe”

²²⁷ Süleyman Uludağ, “Akabe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/209.

²²⁸ Uludağ, “Akabe”, 2/209.

Zirveye çıkıldığında geri dönülemez bir noktaya gelinir ve bu noktadan sonra artık geri dönüş mümkün değildir. Sufilerin "Dönen yoldan döner, eren dönmez" sözü bu durumu ifade etmektedir.²²⁹ *Mantıku't-tayr* kitabında akabe kelimesine yer veren Ferîdüddin Attâr (öl. 618) bu kelime yerine vadi kelimesini kullanmış ve edebî bir üslupla işlemiştir. Attâr, Allah'a ulaşmanın sadece son derece zor ve tehlikeli olan aşk, marifet, istiğna, tevhid, hayret, fakr ve fena vadilerinin aşıldıktan sonra mümkün olduğunu belirtir. Bu yolculuk esnasında en değerli ve yüce hale ulaşmaya engel olan hale de akabetü'l-cem adını vermiştir.²³⁰

(8) Akik (عقيق)

Türkçe Sözlük'te "Kalseduan kuvarsının bir türü olan, yüzük taşı, mühür vb. yapmakta kullanılan, türlü renklerde, yarı saydam, parlak ve değerli bir taş" anlamındadır. Arapçada "akîk" (عقيق) kelimesi, "Hicaz bölgesinde vadi", "mühür için kullanılan kırmızı boncuk", "her yeni doğanın anne karnındaki saçı"²³¹ anlamlarının yanı sıra *Muhit*'te sadece kırmızı boncuk değil "Yemen ve Rum sahillerinde bulunan kırmızı boncuk"²³² ayrıntısı eklenmiştir. Bu taş en fazla nehir yataklarında rastlandığı için akik denildiği ("ırmak taşı" gibi) düşünülmektedir.²³³ *Sıhah*'da ise, yeni doğan için kesilen hayvanın isminin (akika kurbanı, çocuğun doğumunun ilk günlerinde bir şükran ifadesi olarak kesilen kurban²³⁴), yeni doğanın saçına verilen "akîk" (عقيق) isminden geldiği belirtilmiştir.²³⁵ Akika kurbanı kesildiği gün çocuğun saçı kesildiği için kurbana da akika ismi verilmiştir.²³⁶ Arapçada "Medine'de hurmalıklar ve pınarlarıyla meşhur bir vadi ismi"²³⁷ olduğu da sözlüklerde yer alan bilgiler arasındadır. Hz. Peygamber zamanında Medine'den Mekke'ye giderken yol üzerinde bulunan Akik vadisi için bazı hadislerde, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e burada geldiği ve bu yüzden buranın "mübârek bir vadi" olduğu bilgisi yer almaktadır.²³⁸

Arapça telaffuzundaki kaf harfinden sonraki uzatma Türkçe telaffuzunda yoktur. Her iki dilde de isim olan bu kelimenin Türkçedeki "türlü renklerde, yarı saydam, parlak ve değerli

²²⁹ İbnü'l-Arabî, el-Fütûhât, IV, 107-108.

²³⁰ Ferîdüddin Attâr, *Mantıku't-tayr* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1341 hş./1962

²³¹ İbn Manzûr, "Akik"; el-Cevherî, "Akik"; Fîrûzâbâdî, "Akik"; Mustafa vd., "Akik"; Cubran-Mesud, "Akik"; Fîrûzâbâdî, "Akik".

²³² Fîrûzâbâdî, "Akik".

²³³ Erdem Sargon, "Akik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/262-263.

²³⁴ Fahrettin Atar, "Akika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/263-2

²³⁵ el-Cevherî "akîk".

²³⁶ Atar, "Akika", 2/263-264.

²³⁷ İbn Manzûr, "akîk"; el-Cevherî, "akîk".

²³⁸ İdris Bostan, "Akik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/263.

bir taş” anlamı Arapçada sadece kırmızı boncuk anlamıyla kıyaslandığında bu kelimenin anlam genişlemesine uğradığı gözlenmektedir.

(9) Arız (عارض)

Türkçe Sözlük’te sıfat olan kelime “sonradan ortaya çıkan, bulaşmış, musallat olmuş” anlamındadır. Kelimenin başındaki a harfi yazılışında fonetik bir simge olmamasına rağmen Türkçe telaffuzunda Arapçadaki telaffuzu gibi uzatılır. Arapça sözlüklerden *Lisânu’l-‘Arab*’ta “sundu”, “karşı çıktı”, “teklif etti” anlamındaki “‘araža” (عرض) maddesi altında “el ‘arzu” kelimesine “uzunluğun zıddı”²³⁹ olarak anlam verilmiş, “el ‘ârižu” (العارض) kelimesine ise “gökyüzünde görülen bulutlar”, “arı ve çekirge sürüsü”²⁴⁰ anlamları verilmiştir. *Sıhah*’ta ise “‘araža” (عرض) kelimesine “ortaya çıktı”, “el ‘ârižu” (العارض) kelimesine ise yine “bulutlar”²⁴¹ anlamı verilmiştir. Ayrıca sözlüklerde “yanak”²⁴², “dağ”, “baldırları geniş deve”, “geçici şeyler”²⁴³ anlamları da yer almaktadır. *Kitâbu’l ‘Ayn* ve *Muhit*’te ise kelime bu sigada yer almamaktadır.

Ayrıca arız kelimesi tasavvufta nefis ve şeytanın etkisiyle kişinin kalbinde geçici olarak meydana gelen hal demektir. İbnü’l-Arabî’ye göre aslın zıddı olan arız, gelip geçici birtakım haller demektir.²⁴⁴

Türkçedeki kullanıma en yakın olan “ortaya çıktı” anlamında Türkçede kullanılan bulaşmış musallat olmuş anlamı Arapçada kullanılmadığı için kelime anlam genişlemesine uğramıştır.

Türkçe Sözlük’te kök bilgisi Arapça olan iki farklı maddede yer alan araz ve âraz kelime anlamları Arapça sözlüklerde yer alan anlamlarla aynı olduğu için anlam değişimine uğramamıştır.

2.3. Anlam Kaymasına (Başka Anlama Geçiş) Uğramış Kelimeler

Birinci bölümde açıklandığı üzere, anlam kayması kelimenin önceki anlamından farklı yeni bir anlam yansıtır duruma gelmesi olarak değerlendirilmektedir. *Türkçe Sözlük* a harfiyle

²³⁹ İbn Manzûr, “‘araža”.

²⁴⁰ İbn Manzûr, Mustafa vd.; “‘araža”; Mesud, “‘araža”.

²⁴¹ el-Cevherî, “‘araža”.

²⁴² Mesud, “‘araža”; Sami, “Arız”.

²⁴³ Mesud, “‘araža”.

²⁴⁴ Süleyman Uludağ, “Ârız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/358-359.

başlayan maddelerde bu sınırlamaya uyan Arapça kökenli kelimelerde anlam kaymasına uğrayan otuz dört kelime tespit edilmiştir.

(1) Abbas (العبّاس)

Türkçe Sözlük'te “yola çıkacak veya ölümü yaklaşan kimse” anlamına gelen kelime Arapça sözlüklerde “kaşlarını çattı,²⁴⁵kızgın surat”²⁴⁶ asık surat,²⁴⁷ anlamına gelen “‘abese” (عَبَسَ) kökünden gelmekte ve “‘abbâs” (عَبَّاس) “abartılı şekilde yüzün asık olması”²⁴⁸ demektir. Türkçede uzatılmadan telaffuz edilen kelimedeki ikinci a harfî Arapçada uzatılarak telaffuz edilmektedir. Ayrıca diğer sözlüklerden farklı olarak *Vasit'te* ve *Lisânu'l-‘Arab'ta* “el abbâsu” (العبّاس) kelimesine “aslanların kendisinden kaçtığı aslan”²⁴⁹ *Raid'de* ise sadece “aslan”²⁵⁰ anlamları verilmiştir. Ayrıca *Lisânu'l-‘Arab'ta* bu kelimenin aslı sıfat olan özel isimlerden²⁵¹ olduğu belirtilmiştir. Abbas kelimesi Arapçada mübalağa sigasındadır ve anlamında, yapılan fiilin abartıldığı, çokça yapıldığı belirtilmektedir. Arapçada mübalağa sigasındaki bu kelime Türkçede isimdir. Türkçede bu kelime Arapçada kullanıldığı anlamından farklı olarak kullanıldığı için anlam kaymasına uğramıştır.

(2) Abdal (أبدال)

Türkçe Sözlük'te “dilenci kılıklı, üstü başı perişan kimse, gezgin, derviş” anlamındaki kelime Arapçada “birinin yerine geçmek”, “değiştirmek”, “karşılık,”²⁵² anlamında kullanılan “bedil” (بَدِيل) kelimesinin çoğuludur. Ayrıca *Lisânu'l-‘Arab'ta* çoğul halinin “abdâl” (أبدال) olduğu “bidl” (بَدْل) kelimesine “cömert”²⁵³ anlamı verilmiştir. “Zahidler”²⁵⁴ ve “aralarından kimsenin ölmediği, sadece yerine başkasının geçtiği salihler”²⁵⁵ anlamı “abdâl” (أبدال) kelimesine verilen bir başka anlamdır. Bu kelime Türkçede Arapçada olmayan “gezgin” anlamını kazanmış ve anlam kaymasına uğramıştır. Her iki dilde de isim olan kelimenin ikinci a harfî Arapçada uzatılarak Türkçede uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Abdal kelimesine Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler başlığı altında da değinilecektir.

²⁴⁵ İbn Manzûr, “abese”; Mustafa vd.; “abese”; Mesud, “abese”.

²⁴⁶ el-Halîl b. Ahmed, “abese”.

²⁴⁷ Fîrûzâbâdî, “abese”; Mesud, “abese”.

²⁴⁸ Fîrûzâbâdî, “abese”; Mesud, “abese”.

²⁴⁹ Mustafa vd., “abese” İbn Manzûr, “abese”.

²⁵⁰ Mesud, “abese”.

²⁵¹ İbn Manzûr, “abese”.

²⁵² İbn Manzûr, “bedele”; Mesud, “bedele”; Fîrûzâbâdî, “bedele”.

²⁵³ İbn Manzûr, “bedele”; Fîrûzâbâdî, “bedele”.

²⁵⁴ Mustafa vd., “abdal”

²⁵⁵ İbn Manzûr, “bedele”; Fîrûzâbâdî, “bedele”; el-Cevherî, “bedele”.

(3) Abide (أَبْدَة)

Türkçe Sözlük'te “anıt” anlamındadır. Arapça sözlüklerde “zaman”²⁵⁶ anlamına gelen “ebede” (أَبْدَة) kelimesinden türeyen “âbide” (أَبْدَة) kelimesi “ölümsüzlüğü temsil eden canavar,”²⁵⁷ “anısı kalacak büyük şey,”²⁵⁸ “el âbide” (الْأَبْدَة) “sonsuz kadar kalacak şey,”²⁵⁹ “şaşılabacak şey”²⁶⁰ anlamlarındadır. Kelimenin başındaki a harfi Türkçede fonetik bir simge olmadığı halde Arapçada olduğu gibi uzatılarak telaffuz edilmektedir. Arapçada sıfat olan kelime Türkçede isim olarak kullanılmaktadır. Bu kelime Arapçada kullanıldığından farklı bir anlamda kullanıldığı için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(4) Acaba (عَجَبَا)

Türkçe Sözlük'te “Merak, kararsızlık veya kuşku anlatan bir söz; acep” anlamına gelmektedir. Arapçada ise “şaşırdı” anlamına gelen “‘acebe” (عَجَبَا) kökünden türeyen “‘aceben” (عَجَبَا) kelimesi “hayret, şaşkınlık”²⁶¹ “hoşuna gitmek”, “beğenmek, görmediği için garip bulmak”²⁶² anlamlarına gelmektedir. Arapça-Arapça sözlük taramaları neticesinde Türkçede kullanılan acaba kelimesinin Arapçada sonu tenvinli zarf olarak kullanılan “‘aceben” (عَجَبَا) kelimesinin sonundaki tenvinin düşmüş halinin kullanımı olduğu gözlenmektedir. Kelime Türkçeye kök haliyle değil tenvinli olarak geçmiş fakat Türkçede sondaki n harfi telaffuz edilmeyip son hecesinin uzatılmasıyla telaffuz edilmektedir.²⁶³ Arapçada kullanıldığı anlam Türkçede kullanılmamaktadır. Dolayısıyla kelime anlam kaymasına uğramıştır.

(5) Acayip (عَجَائِب)

Türkçe Sözlük'te “sağduyuya, göreneğe, olağana, aykırı, garip, tuhaf, yadırganan” anlamında kullanılan kelime Arapçada “‘acib” (عَجَائِب) kelimesinin çoğuludur. Arapçada “‘acâ'ib” (عَجَائِب) “tuhaf”, “garipler”²⁶⁴ anlamındadır. *Raid*’ de verilen bir diğer anlam da “harika şey”dir. Arapçada c harfinden sonraki uzatma Türkçede y harfine dönüşmüş ve Türkçe yazılışında hiçbir işaret olmamasına rağmen Arapça aslındaki gibi ikinci a harfi uzatılarak telaffuz edilmiştir. Türkçede tekil olarak kullanılıp anlam değişimine uğramıştır. Arapçada “‘acib” (عَجَائِب) kelimesinin çoğulu olan kelime Türkçede tekil anlamda kullanılmıştır. Arapçada

²⁵⁶ İbn Manzûr, “ebede”; Fîrûzâbâdî, “ebede”.

²⁵⁷ İbn Manzûr, “ebede”.

²⁵⁸ Fîrûzâbâdî, “ebede”.

²⁵⁹ el-Cevherî, “ebede”, İbn Manzûr, “ebede”.

²⁶⁰ Mustafa vd., “ebede”

²⁶¹ İbn Manzûr, “‘acebe”.

²⁶² İbn Manzûr, “‘acebe”, el-Cevherî, “‘acebe”, el-Halîl b. Ahmed, “‘acebe”.

²⁶³ Müşerref Küçüktiryaki, *Türkçe'deki Arapça Kökenli Tenvinli Kelimelerin Anlam Mukayesesi* (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 47.

²⁶⁴ İbn Manzûr, “‘acebe”; el-Halîl b. Ahmed, “‘acebe”.

isimken Türkçede sıfattır. Bu kelimeye Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler başlığı altında da değinilecektir.

(6) Afaki (أفاقي)

Türkçe Sözlük’te “gereksiz, önemsiz (söz)” anlamında kullanılırken Arapça-Arapça sözlüklerde, “dünya yüzeyinin çevresi”²⁶⁵, “gözün görebildiği son nokta”²⁶⁶ anlamındaki “afeka” (أفقي) maddesi altında yer alan “âfâk” (أفاق) “sınır çizgisi”, “gökyüzü ve çevresi,” “tek bir yön”²⁶⁷ anlamlarındadır. Kelimenin başındaki hemzenin fethalı olması durumunda “âfâkî” (أفاقي) kelimesinin anlamı “yer ve çevresi”²⁶⁸ olarak verilmiştir. Başındaki hemzenin ötreli olduğu durumda ise “ufukî” (أفق) kelimesi ise “soyu şüpheli”²⁶⁹, “vatanı olmayan”²⁷⁰ anlamındadır. *Türkçe Sözlük*’te yer alan afaki kelimesi Arapçada “ufuk” kelimesinin çoğulu olan âfâk kelimesine nisbet harfi getirilerek yapılan kelime²⁷¹, Şemseddin Sami’ye (öl. 1904) göre galat tabirdir.²⁷² Osmanlıca’da âfâkî kelimesi yerine şey’î, zihnî gibi terimler de kullanılmış, bu terimlerle, dış dünya ile ilgili olan, kişinin şahsî görüş ve inançlarından bağımsız olarak geçerliliği bulunan, herkesin izleyip gözleyebileceği durumlarla ilgili olan şey kastedilmiştir.²⁷³ Türk-İslam alimleri objektif kelimesine karşılık bulmak için âfâkî kelimesini terimleştirirken Kur’ân-ı Kerîm’deki (bk. Fussilet 41/53) âfâkın “dış dünya ve madde âlemi” olarak anlaşılması gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir.²⁷⁴ Fıkıh terimi olarak afak kelimesinin Mekke dışından hacca gelenler için belirlenmiş ve “mikat” denilen yerlerin dışında kalan bölgelere dendiği, bu bölgede yaşayanlara da afaki dendiği²⁷⁵ verilen bilgiler arasındadır. Türkçe yazılışında herhangi bir fonetik simgenin bulunmadığı afaki kelimesi Arapça aslında olduğu gibi sesli harfleri uzatılarak telaffuz edilir. Bu kelime Türkçede sıfat olarak kullanılırken Arapçada isim olarak kullanılmıştır. Afaki kelimesi Arapçada kullanıldığı anlamından farklı olarak kullanıldığı için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

²⁶⁵ İbn Manzûr, “afeka”.

²⁶⁶ Mesud, “afeka”.

²⁶⁷ el-Cevherî, , “afeka”.

²⁶⁸ İbn Manzûr, “afeka”.

²⁶⁹ İbn Manzûr, “afeka”.

²⁷⁰ Mustafa vd., “afeka”

²⁷¹ Metin Yurdagür, “Âfâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/397.

²⁷² Sami, “Âfâkî”.

²⁷³ Yurdagür, “Âfâkî”.

²⁷⁴ Yurdagür, “Âfâkî”.

²⁷⁵ Fikret Karaman vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), “Âfâkî”, 8.

(7) Ağnam (أغنام)

Türkçe Sözlük'te “sayım vergisi” olan kelime Arapçada “ğanem” (غَنَم) kelimesinin çoğuludur. Arapça “ağnām” (أغنام) kelimesi “koyunlar”²⁷⁶ demektir. Türkçe yazılışında hiçbir fonetik simge bulunmayan ağnam kelimesinin ikinci a harfi Arapçada olduğu gibi uzatılarak telaffuz edilmektedir. Bu kelime Arapçada kullanıldığı anlamından farklı olarak kullanıldığı için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır. Ağnam kelimesine Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler başlığı altında da yer verilecektir.

(8) Ağyar (أغيار)

Türkçe Sözlük'te “başkaları, yabancılar, eller” anlamındaki kelime Arapçada “hariç, müstesna, sadece, diğer”²⁷⁷ anlamlarına gelen “ğayr” (غَيْر) kelimesinin çoğulu olan “ağyār” (أغيار) kelimesinden alınmıştır. Ayrıca bu kelime “kıskanç erkek”²⁷⁸ anlamına gelen (غَيُور) kelimesinin de çoğuludur. Tasavvufta ise genellikle mâsiva (tasavvufta Allah'tan başka her şey) karşılığı olarak kullanılmakta, “sufi olmayan, tasavvufi hayata yabancı olan” anlamlarındadır.²⁷⁹ Ağyar kelimesi Arapçada kullanıldığı anlamından başka bir anlamda kullanıldığı için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(9) Ahi (أخي)

Bu kelimeye *Türkçe Sözlük*'te biri özel ad olmak üzere üç maddede yer verilmiştir. Bunlardan iki maddede kelimenin Arapça kökenli olduğu bilgisi verilmiş fakat bir diğer madde başında yer alan, “cömert” anlamına gelen ahi kelimesi için kök bilgisi verilmemiştir. Dolayısıyla cömert anlamına gelen ahi kelimesi bu araştırmanın kapsamında olmadığı için incelemeye alınmamıştır.

Arapça kökenli oldukları bilgisi verilen diğer iki madde başı kelimelerden biri olan “Ahi” kelimesi *Türkçe Sözlük*'te, “ahilik ocağından olan kimse” anlamındadır ki Arapça-Arapça sözlüklerde böyle bir anlam bulunmamaktadır. *Türkçe Sözlük*'te bir diğer madde başında bulunan, “bir kimsenin en çok sevdiği dostu, arkadaşı”, anlamındaki “ahi” kelimesi ise Arapça sözlüklerde “aynı soydan kardeş”, “arkadaş”, “dost”²⁸⁰ anlamlarına gelen “aḥ” kelimesine nisbet ya'sı eklenerek elde edilmiş ism-i mensuptur. Bu kelime bir kişinin; bir yere, kişiye, işe nispet edildiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “aḥî” kelimesi “kardeşe ait,

²⁷⁶ İbn Manzûr, “ğanem”; “ğanem”; el-Halîl b. Ahmed “ğanem”; Fîrûzâbâdî, “ğanem”; Mustafa vd.; “ğanem”; Mesud, “ğanem”.

²⁷⁷ İbn Manzûr, “ğayr”; Fîrûzâbâdî, “ğayr”.

²⁷⁸ İbn Manzûr, “ğayr”; Mustafa vd.; “ağyār”; Mesud, “ağyār”.

²⁷⁹ Karaman vd. “ağyar”.

²⁸⁰ İbn Manzûr, “aḥun”; el-Cevherî, “aḥun”; el-Halîl b. Ahmed “aḥun”; Fîrûzâbâdî, “aḥun”; Mustafa vd.; “aḥun”; Mesud, “aḥun”.

kardeşlikle ilgili” anlamlarını ifade etmektedir. Her iki dilde kullanılan anlam farklı olduğu için kelime Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

Türkçe Sözlük’te gözlemlenen bir diğer önemli husus şöyledir. Bu araştırmanın temel kaynağı olan 2023 baskısı *Türkçe Sözlük*’te yer alan üç madde başı ahi kelimelerinden iki tanesinin 2019 baskısı *Türkçe Sözlük*’te anlamları değişmezken, bir tanesine verilen anlam farklıdır. 2019 baskısında sadece “kardeş” anlamı verilmişken, 2023 baskısında kardeş anlamı çıkartılarak Arapçada kullanılan anlama yakın olan “bir kimsenin en çok sevdiği dostu, arkadaşı,” anlamı eklenmiştir.

(10) Ahize (أَخِيْز)

Türkçe Sözlük’te “sabit telefonların sesleri duymaya ve karşı tarafa iletmeye yarayan parçası” anlamındaki kelime Arapçada “ahize” (أَخِيْز) “alan”, “elde eden”, “savaşta esir alınan kadın”²⁸¹, “ahiz” (أَخِيْز) “hayırlı esir”²⁸²demektir. Ahize kelimesinde fonetik bir simge bulunmamasına rağmen ilk harfi Arapçada olduğu gibi uzatılarak telaffuz edilmektedir. Arapçada ismi fail olan kelime Türkçede isimdir.

Türkçe Sözlük’te ahiz kelimesine Arapçada kullanıldığı gibi aynı anlamda “alma” anlamı verilirken, ahize kelimesi Arapçada kullanılmayan alet ismi olduğu için anlam kaymasına uğramıştır.

(11) Ahşap (أَخْشَب)

Türkçe Sözlük’te “ağaçtan, tahtadan yapılmış” anlamındadır. Arapça-Arapça sözlüklerde “hışeb” (أَخْشَب) “kaba,²⁸³kalın sopalar,²⁸⁴ “ahşeb” (أَخْشَب) kaba yaşam²⁸⁵ anlamındadır. Ahşap kelimesinin Osmanlı Dönemi’nde Türklerin türettiği kelimelerden biri olduğu ve Arapçada “hışeb” kelimesinin çoğulunun “huşub” olduğu da verilen bilgiler arasındadır.²⁸⁶ Türkçenin morfolojik sistemi gereği Arapça aslında b olan son harf Türkçede p harfine dönüşmüştür. Kelimenin Türkçede kullanılan anlamı Arapçada kullanılan anlamından farklı olduğu için kelime anlam kaymasına uğramıştır.

²⁸¹ İbn Manzûr, “ahaze”; Mustafa vd.; “ahaze”; Mesud, “ahaze”.

²⁸² İbn Manzûr, “ahaze”;

²⁸³ Fîrûzâbâdî, “hışebe”.

²⁸⁴ İbn Manzûr, “hışebe”.

²⁸⁵ Fîrûzâbâdî, “hışebe”; Mesud, “hışebe”.

²⁸⁶ Ma’rûf Er-Rusâfî, *Yabancı Ağızlı Konuşma Bozukluklarına Reddiye*, çev. Musa Yıldız (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2015, 15.

(12) Ait (عائد)

Türkçe Sözlük'te "İlgilendiren, ilişkin, ilişik" demek olan kelime Arapça-Arapça sözlüklerde "'â'id" (عائد) kelimesi "dönüş" anlamına gelen "'avdu" (عود) kelimesinin çoğulu olarak verilmiştir.²⁸⁷ Tekil anlamda "dönen"²⁸⁸, "hasta ziyaretçisi"²⁸⁹ ve "kooperatiften kazanç"²⁹⁰ anlamları da vardır. Türkçede edat olan kelime Arapçada ismi faildir. Türkçenin morfolojik sistemi gereği Arapça aslında d olan son harf t harfine dönüşmüştür. Bu kelimenin Türkçede kullanıldığı anlam Arapçada kullanıldığı anlamdan farklı olduğu için kelime anlam kaymasına uğramıştır.

(13) Akaret (عقارة)

Türkçe Sözlük'te "akar" yani "kiraya verilerek gelir getiren ev, dükkân, tarla, bağ vb. mülk" anlamına gelen kelime Arapçada "ağara" (عقر) kökünden türeyen "'ağâra" (عقارة) "kısır olmak"²⁹¹ anlamına gelmektedir. Ayrıca "el-'ağâr" (العقار) kelimesi de "gayrimenkul"²⁹² anlamındadır. Türkçe yazılışında fonetik bir simge olmamasına rağmen akaret kelimesinin ikinci a harfi Arapça aslındaki gibi uzatılarak telaffuz edilmektedir. Türkçede akaret kelimesi Arapçadaki "'ağâr" (عقار) kelimesine benzetilerek kullanıldığı²⁹³ için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(14) Akran (أقران)

Türkçe Sözlük'te "yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri, boydaş, böğür, taydaş, öğür" anlamına gelen kelime Arapçada "ğarn" (قرن) kelimesinin çoğuludur. Arapça-Arapça sözlüklerde "ağrân" (أقران) kelimesi "büyük boynuzlar"²⁹⁴ anlamındadır. Arapça "ğarn" (قرن) kelimesinin "yüzyıl", "asır"²⁹⁵ gibi anlamları olsa da bu kelimenin çoğulu "ğurûn" (قرون) olduğu için bu araştırmanın inceleme konusu değildir. Arapçada ra harfi uzatılarak telaffuz edilirken Türkçede akran kelimesinin harfleri uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Her iki dilde de farklı anlamlar ifade edildiği için bu kelime anlam kaymasına uğramıştır. Bu kelimeye ayrıca Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler başlığında yer verilmiştir.

²⁸⁷ Fîrûzâbâdî, "'avdu".

²⁸⁸ İbn Manzûr, "'avdu".

²⁸⁹ Mesud, "'avdu".

²⁹⁰ Mustafa vd., "'avdu".

²⁹¹ İbn Manzûr, "ağara"; Fîrûzâbâdî, "ağara"; Mesud, "ağara".

²⁹² İbn Manzûr, "ağara".

²⁹³ Sawsan Abu Hannoud, *Türkçe Sözlük'te "Ar." (Arapça) Olarak Etiketlenen Madde Başlı Kelimelerdeki Anlam Değişimleri*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 32.

²⁹⁴ İbn Manzûr, "ğarane"; el-Cevherî, "ğarane"; el-Halîl b. Ahmed, "ğarane".

²⁹⁵ İbn Manzûr, "ğarane";

(15) Akur (عقور)

Türkçe Sözlük'te “azgın, şiddetli, kuduruk” demektir. Arapça-Arapça sözlüklerde “aḳare” (عقر) maddesi altında bulunan “aḳūr” (عقور) kelimesi, “yaralı, hayvanlardaki yara”²⁹⁶ anlamındadır. *Kamus-i Türki*'de bu kelimeye ısıtır anlamı verilmiş ve kuduz anlamında kullanımının galat olduğu belirtilmiştir.²⁹⁷ Arapçada uzatılarak telaffuz edilen kelimenin ikinci harfi, Türkçe'de uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Akur kelimesi Türkçede Arapçadakinden farklı anlamda kullanıldığı için anlam kaymasına uğramıştır.

(16) Âlâ (أعلى)

Türkçe Sözlük'ün 2019 baskısında “iyi”, “pekiyi” “daniska” anlamlarında kullanılan kelime, 2023 baskısında “daha yüksek, en yüksek, pek yüce, iyi, pekiyi, çok güzel, çok nefis” anlamlarında kullanılmıştır. Arapçada “a'lâ” “daha yüksek”²⁹⁸ anlamına gelmektedir. Daha önce ahi maddesinde gözlemlenen bir husus âlâ kelimesi için de geçerlidir. Arapça-Arapça sözlüklerde yer alan 2019 baskısında yer almayan “daha yüksek” anlamı 2023 baskısında eklenmiştir. Kelimenin Arapça aslında başındaki hemze ve ayn harfleri Türkçede uzatılarak telaffuz edilmektedir.

(17) Ama (أما)

Türkçe Sözlük'te “çelişkili ve tutarsız iki cümleyi birbirine bağlamaya yarayan bir söz, amma, lakin, velakin” anlamındadır. Arapçada ise “amma” (أما) kelimesinde mim harfi şeddeli ve anlamı ise “şart, açıklama ve tekid edatını”²⁹⁹ ifade etmektedir. Bu kelime Arapçada hem isim hem edat olarak kullanılırken Türkçede bağlaç olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Arapçada uzatılarak telaffuz edilen kelime Türkçede uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Her iki dilde de farklı anlamlarda kullanıldığı için ama kelimesi Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(18) Aman (أمان)

Türkçe Sözlük'te “yardım istenildiğini anlatan bir söz” olarak kullanılırken Arapçada “el amān” “güven”³⁰⁰, korkunun zıddı”³⁰¹ anlamında kullanılmaktadır. Türkçede ünlem olarak

²⁹⁶ İbn Manzûr, “aḳare”; el-Cevherî, “aḳare”; el-Halîl b. Ahmed “aḳare”; Fîrûzâbâdî, “aḳare”; Mustafa vd.; “aḳare”; Mesud, “aḳare”.

²⁹⁷ Samî, “Akur”.

²⁹⁸ İbn Manzûr, “a'lâ”; el-Halîl b. Ahmed “a'lâ”; Fîrûzâbâdî, “a'lâ”; Mustafa vd.; “a'lâ”; Mesud, “a'lâ”.

²⁹⁹ İbn Manzûr, “ama”; el-Cevherî, “ama”; Mesud, “amma”; Mustafa vd.; “amma”.

³⁰⁰ Mesud, “aman”.

³⁰¹ İbn Manzûr, “amān”; Fîrûzâbâdî, “amān”.

kullanılan kelime Arapçada isimdir. Arapçada uzatılarak telaffuz edilen ikinci a harfî Türkçede uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Aman kelimesi Türkçede Arapçadaki anlamından farklı kullanıldığı için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(19) Ani (آن)

Türkçe Sözlük'te “ansızın yapılan” demektir. *Kitabul Ayn*'da “zaman” anlamına gelen “ayene” (أَيْن) kökünden gelen “âne” (آن) kelimesinin sadece şiirlerde fiil olarak kullanıldığı belirtilmiştir.³⁰² Ayrıca bu kelime Arapça-Arapça sözlüklerde aynı madde altında “vakti geldi”³⁰³ anlamındadır. Türkçe yazılışında fonetik bir simge olmadığı halde Arapça aslında olduğu gibi a harfî uzatılarak telaffuz edilir. Türkçede sıfat olan kelime Arapçada mazi fiildir. Bu kelimenin Türkçede kullanılan anlamı Arapçada kullanılan anlamından farklı olduğu için kelime Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(20) Aptal (أبدال)

Türkçe Sözlük'te “zekâsının azlığından dolayı yeterince düşünemeyip akıllıca hareket edemeyen (kimse); budala” anlamındadır. TDK 'da Arapça kökenli olduğu belirtilen bu kelime Arapçada “ebdâl” (أبدال), “birinin yerine geçmek, değiştirmek, karşılık”³⁰⁴ anlamına gelen “bedîl” (بديل) kelimesinin çoğuludur.” Türkçede tekil anlamda kullanılmıştır. Her iki dilde de isim olan kelime, Türkçenin morfolojik sistemi gereği Arapça aslında b olan ikinci harf Türkçede p harfine dönüşmüştür. Bu kelimenin Arapçada ifade ettiği anlam Türkçede ifade ettiği anlamdan farklı olduğu için anlam kaymasına uğramıştır. Bu kelimeye ayrıca anlam kötüleşmesi başlığı altında değinilecektir.

Bu kelimenin bir diğer çoğulu olan (بدلاء) kelimesi Türkçedeki “ahmak” anlamında kullanılan “budala” kelimesini de çağrıştırmaktadır.³⁰⁵

Ayrıca *Türkçe Sözlük*'te yer alan bilgiler doğrultusunda aptal kelimesinin, bu çalışmada daha önce anlam kaymasına uğramış kelimeler başlığı altında yer alan *Türkçe Sözlük*'te anlamları birbirinden farklı olan abdal kelimesi ile Arapça aynı kökten geldiği gözlenmiştir.

³⁰² el-Halîl b. Ahmed, “ayene”,

³⁰³ İbn Manzûr, “ayene”; el-Cevherî, “ayene”; Fîrûzâbâdî, “ayene”; Mustafa vd.; “ayene”; Mesud, “ayene”.

³⁰⁴ İbn Manzûr, “bedele”; Fîrûzâbâdî, “bedele”; Mesud, “bedele”.

³⁰⁵ Halîl İbrahim Şanverdi, “*Dil Edebiyat ve Çeviri Çalışmalar*”, Arapçadan Türkçeye Geçen Kelimelerin Arapça-Türkçe Çevirilerdeki Etkisi, 260-281.

(21) Arazi (أراضي)

Türkçe Sözlük'te “yeryüzü parçası, toprak” anlamındadır. Arapçada cins isim olan, “yer”³⁰⁶ anlamındaki “arż” (أرض) kelimesinin çoğulu, “arâzî” (أراضي) kelimesidir. Türkçe yazılışında herhangi bir fonetik simge olmamasına rağmen kelimedeki ikinci a harfi Arapça aslında olduğu gibi uzatılarak telaffuz edilir. Her iki dilde de isim olan kelime birbirinden farklı anlamlar ifade ettiği için bu kelime Türkçede anlam kaymasına uğramıştır

(22) Arbede (عريذ)

Türkçe Sözlük'te “birçok kişinin karıştığı gürültülü, patırtılı kavgâ; patırtı” anlamındadır. *Lisânu'l-‘Arab*'ta “arbed” (عريذ) maddesi altında “arbede” (عريذة) kelimesi “bıyık”³⁰⁷ anlamındadır. *Muhit*'te ise “el ‘arbedu” (العريذ) “her şeyin aşırısı”³⁰⁸ *Sihah*, *Raid* ve *Vasit*'te “el ‘arbedetu” (العريذة) “kötü davranış”³⁰⁹ anlamındadır. Her iki dilde de isim olan kelime, Türkçede Arapçada ifade ettiği anlamdan farklı olduğu için anlam kaymasına uğramıştır.

(23) Ardiye (أرضية)

Türkçe Sözlük'te “evlerde kullanılmayan, saklanması gereken eşyaların konulduğu bölüm” demektir. Arapçada “yer” anlamına gelen³¹⁰ “arż” (أرض) kelimesinden türetilmiş nisbet ya'sı ve müenneslik te'si eklenerek “arziyye” (أرضية) biçimine dönüştürülmüştür. Kelimenin Arapça aslında bulunan iki y harfinden biri Türkçede morfolojik kural ve fonetik zaruretler nedeniyle tek y harfine düşmüştür. Her iki dilde de isim olan kelime Arapçada kullanıldığı anlamda kullanılmadığı için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(24) Arıza (عارض)

Türkçe Sözlük'te “aksaklık, bozulma” anlamına gelmektedir. Arapça-Arapça sözlüklerde “araża” (عارض) maddesi altında “yer”³¹¹, zor, sundu³¹² ortaya çıktı³¹³, yanak³¹⁴ anlamlarına gelen kelime gerek klasik gerekse modern Arapça-Arapça sözlüklerde “âriża” (عارض) sigası bulunmamaktadır. Türkçe yazılışında herhangi bir fonetik simge olmamasına rağmen başındaki a harfi Arapçadaki telaffuzu gibi uzundur. Türkçede kullanılan anlam

³⁰⁶ İbn Manzûr, “arż”, Fîrûzâbâdî “arż”, el-Cevherî, “arż”

³⁰⁷ İbn Manzûr, “arbedu”.

³⁰⁸ Fîrûzâbâdî, “arbedu”.

³⁰⁹ el-Cevherî, “arbedu”; Mustafa vd.; “arbedu”; Mesud, “arbedu”.

³¹⁰ İbn Manzûr, “arż”, Fîrûzâbâdî “arż”, el-Cevherî, “arż”.

³¹¹ İbn Manzûr, “araża”.

³¹² Fîrûzâbâdî, “araża”.

³¹³ el-Cevherî, “araża”.

³¹⁴ Mesud, “araża”.

Arapçada kullanılan anlamdan farklı olduğu için bu kelime Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

Daha önce bahsi geçen aptal ve abdal kelimeleri için yapılan açıklama arazi, arbede, ardiye ve arıza kelimelerinde de gözlenmiştir. Bu kelimeler için de *Türkçe Sözlük*'te verilen kök bilgisi Arapça tek bir kelimedir.

(25) Arife (عرفة)

Türkçe Sözlük'te “belirli bir günün, olayın bir önceki günü veya ona yakın günler, ön gün” anlamındaki kelime Arapça-Arapça sözlüklerde “arefe” (عرف) maddesinde “bildi³¹⁵ “arefetu” (عَرَفْتُ) “Mekke’de bir yer³¹⁶ ” anlamındadır. Özel isim olduğu ve İslam inancına göre önemli bazı olayların orada geçmesinden dolayı mübarek olduğu için başına elif lam takısı almadığı³¹⁷ *Lisânu’l-‘Arab*’ta verilen bilgiler arasındadır. *Türkçe Sözlük*'te geçen arife kelimesi Arapça-Arapça sözlüklerde bu şekilde (esreli ri harfî ile) bulunmamaktadır. Her iki dilde de farklı anlamda kullanıldığı için arife kelimesi Türkçede anlam kayasına uğramıştır.

Ayrıca *Türkçe Sözlük*'te bulunan arafat kelimesinin de bu kelimedenden türediği ve anlamının “kum ve yüksek yer, dağ”³¹⁸ olduğu sözlüklerde bulunan bilgiler arasındadır.

(26) Arş (عرش)

Türkçe Sözlük'te “İslam inancına göre göğün en yüksek katı” anlamındaki kelime Arapçada “el ‘arşu”, (الْعَرْشُ) “kralın tahtı”³¹⁹, ev³²⁰, evin çatısı³²¹, Allah’ın nuruyla parlayan kırmızı yakut³²² demektir. Sebe kraliçesinin tahtına işaret ettiği ve arş ismini Allah’ın verdiği *Lisânu’l-‘Arab*’ta geçen bilgiler arasındadır. Ayrıca “sınırsız, her şeye gücü yeten Allah’ın katı”³²³ anlamı da vardır.

Kur’an-ı Kerim’de arş kelimesi iki şekilde kullanılmıştır. Hz. Yusuf’un ve Sebe Melike’si Belkıs’ın tahtı anlamında (Yusuf 12/100; Neml 27/23, 38, 41, 42) ve ayrıca Allah’a nisbet edilmiş olarak Arşın doğrudan veya dolaylı olarak Allah’a nisbet edildiği on sekiz ayetin bir kısmında “rabbu’l-arş” (Tevbe 9/129; Zuhuruf 43/82), bir kısmında da “zü’l-arş” (İsrâ 17/42; Mü’min 40/15) şeklinde kullanılmıştır. Her ikisi de “arş sahibi” anlamındadır. Göklerin ve

³¹⁵İbn Manzûr, “arefe”; el-Halîl b. Ahmed “arefe”; Fîrûzâbâdî, “arefe”; Mesud, “arefe”.

³¹⁶İbn Manzûr, “arefe”;

³¹⁷İbn Manzûr, “arefe”;

³¹⁸el-Halîl b. Ahmed, “arefe”.

³¹⁹İbn Manzûr, “arş”; el-Cevherî, “arş”; Fîrûzâbâdî, “arş”;

³²⁰Mesud, “arş” el-Cevherî, “arş”; Mustafa vd., “arş”;

³²¹Mesud, “arş”

³²²Fîrûzâbâdî, “arş”.

³²³Fîrûzâbâdî, “arş”.

yerin yaratılmasından bahseden bir ayette O'nun arşının su üzerinde bulunduğu belirtilir (Hud 11/7). Bazı ayetlerde de arşın büyük, değerli ve şerefli (azim, kerim) oluşundan söz edilir (Tevbe 9/129; Mü'minin 23/116). Arş, Allah'ı övgü ile anan, kıyamet gününde 8 tane olacak melekler tarafından taşınmakta (Zümer 39/75; Mü'min 40/7; Hâkka 69/17) olduğu kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır. Hadislerde ise ayrı ayrı özelliklerinin verildiği Allah'a, Cebrail'e ve şeytana ait üç ayrı arş olduğu bildirilmektedir³²⁴.

Her iki dilde de isim olan arş kelimesi Türkçede farklı anlamda kullanıldığı için anlam kaymasına uğramıştır.

(27) Asabiye (عصبية)

Türkçe Sözlük'te “sinir bilimi, sinir hastalıkları ile ilgili hastane bölümü” anlamında kullanılan bu kelime Arapçada “aşab” (عَصَب) “sinir”,³²⁵ kök,³²⁶ baba tarafından yakınlar³²⁷ anlamına gelmektedir. Arapça-Arapça sözlüklerde bu madde altında asabiye kelimesi bulunmamaktadır. Kelimenin sonundaki y harfinin “nisbet ya” sı olduğu düşünülürse kelime “sinirle ilgili” “kökle ilgili” “soyla ilgili” anlamlarındadır. Türkçede isim olarak kullanılan kelime Arapçada sıfat olarak kullanılmaktadır. Kelime Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(28) Asabiyyet (عصبية)

Türkçe Sözlük'te “sinirlilik” anlamındadır. Yukarıda açıklaması verilen asabiye kelimesi ile Arapça aynı kökten olmaları sebebiyle asabiye kelimesi için yapılan açıklamalar bu kelime için de geçerlidir.

(29) Asla (أصل)

Türkçe Sözlük'te “hiçbir zaman hiçbir şekilde, katiyen, sakın, zinhar” anlamlarındaki kelime Arapçada “her şeyin temeli”³²⁸ anlamına gelen “aşl” (أصل) kelimesinin tenvinli “aşlen” (أصل) halidir. Bu kelime Türkçe yazılışında hiçbir işaret olmadığı halde uzatılarak telaffuz edilirken Arapçada son harfi fethalı tenvin olması hasebiyle vakıf hali dışında uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Tür olarak her iki dilde farklılık gösteren kelime Türkçede zarf olarak

³²⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Arş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/406-409.

³²⁵ İbn Manzûr, “aşabe”; el-Halîl b. Ahmed “aşabe”; Fîrûzâbâdî, “aşabe”.

³²⁶ İbn Manzûr, “aşabe”.

³²⁷ el-Cevherî, “aşabe”; Mesud, “asabiyye”.

³²⁸ İbn Manzûr, “aşl”; Fîrûzâbâdî, “aşl”.

kullanılırken Arapçada nasb alametli isim olarak kullanılmaktadır. Her iki dilde de farklı anlamlarda kullanılan kelime Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(30) Aşure (عاشوراء)

Türkçe Sözlük'te “buğday, nohut vb. tanelerle kuru yemişlerin bir arada şekerle kaynatılmasıyla yapılan bir tatlı türü” anlamındaki kelime Arapçada “on sayısı ile ilgili olan” “âşr” (عشر) kelimesinden türeyen “âşûrâ” (عاشوراء) kelimesi “hicri takvimin ilk ayı olan muharrem ayının onuncu günü”³²⁹ anlamındadır. Bu kelime *Kitabul Ayn'da* “aşera” maddesi altında bu sigada bulunmamaktadır. Türkçe yazılışında fonetik bir simge olmadığı halde u harfi Arapçada olduğu gibi uzatılarak telaffuz edilir. Kelimenin sonundaki e sesi ise Arapça orijinalinin aksine kapalı ve kısa telaffuz edilmektedir.

Türkçe Sözlük'te “aşure ayı”; muharrem ve “aşure günü”; aşurenin pişirildiği muharrem ayının onuncu günü olarak iki farklı maddede geçmektedir. Aşure kelimesi için Türkçede kullanılan anlam, Arapçada kullanılan anlamdan farklı olduğu için bu kelime Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(31) Atlas (أطلس)

Türkçe Sözlük'te “yüzü parlak, sık dokunmuş bir ipekli kumaş türü, saten” anlamındadır. Arapçada “tales” (طلس) maddesi altında yer alan “atlas” (أطلس) kelimesi “siyaha yakın toprak rengi”,³³⁰ “tüysüz, rengi gri ile siyah arasında olan kurt”, “hırsız”,³³¹ “ipek elbise”,³³² “el atlas” (الأطلس) “yaratılış giysisi”³³³ anlamlarındadır. Türkçede isim olan atlas kelimesi Arapçada sıfattır. Ayrıca Türkçede, Arapçada kullanıldığından farklı anlamda kullanıldığı için kelime anlam kaymasına uğramıştır.

(32) Ayyar (عيار)

Türkçe Sözlük'te “dolandırıcı” anlamına gelen kelime Arapçada “vahşi ya da evcil eşek”,³³⁴ kulağın çıkıntılı bir bölümü”³³⁵ anlamlarına gelen “el ‘ayru” (العير) kelimesidir. Bu kelimeden türeyen “ayyâru” (عيار) ise, “çokça gidip gelen”³³⁶, “tereddütle kaçan”³³⁷ anlamları bulunmaktadır. Türkçe yazılışında fonetik bir simge olmadığı halde ikinci a harfi Arapça

³²⁹ İbn Manzûr, “aşera”; Fîrûzâbâdî, “aşera”; Mustafa vd.; “aşera”; Mesud, “aşera”.

³³⁰ İbn Manzûr, “atlas”; Fîrûzâbâdî, “atlas”; Mesud, “atlas”.

³³¹ İbn Manzûr, “atlas”, Mesud, “atlas”.

³³² Mesud, “atlas”.

³³³ İbn Manzûr, “atlas”; Fîrûzâbâdî, “atlas”, el-Cevherî “atlas”

³³⁴ İbn Manzûr, “ayr”; el-Cevherî, “ayr”; Fîrûzâbâdî, “ayru”; Mustafa vd.; “ayru”; Mesud, “ayru”

³³⁵ İbn Manzûr, “ayru”, Fîrûzâbâdî, “ayru”;

³³⁶ el-Cevherî, “ayru”; Fîrûzâbâdî, “ayru”; Mustafa vd.; “ayru”; Mesud, “ayru”.

³³⁷ İbn Manzûr, “ayru”, Mesud, “ayyâr”.

aslında olduğu gibi uzatılarak telaffuz edilmektedir. Her iki dilde de sıfat olan bu kelime birbirinden farklı anlamlarda kullanıldığı için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(33) Ayyaş (عياش)

Türkçe Sözlük'te “içkiye düşkün, içkici, içici, keş, küplü, bekri” anlamındadır. Arapça-Arapça sözlüklerde “yaşadı”³³⁸ anlamına gelen “âşe” (عاش) maddesi altında yer alan “‘ayyâş” (العياش) kelimesi “ekmek yapan,”³³⁹ anlamındadır. Ayrıca “hayat” anlamındaki “el ‘ayşu” (العيش) kelimesinin mübalağa sigası olan “‘ayyâş” (عياش) kelimesi “çok güzel, rahat hayat yaşayan kişi, çok yaşayan” anlamındadır. Ayrıca Araplarda erkek ismi olarak Ayyaş b. Ebi Müslim şeklinde kullanılmıştır.³⁴⁰ Arapça aslında uzatılarak telaffuz edilen y harfi Türkçede uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Türkçede sıfat olup Arapçada mübalağa sigasında olan ayyaş kelimesi her iki dilde de farklı anlamlarda kullanıldığı için Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

(34) Azap (عذاب)

Türkçe Sözlük'te “organlarda hissedilen büyük sıkıntı ve acı; ezinç” anlamındadır. Arapça-Arapça sözlüklerde, “tatlı su,³⁴¹ lezzetli yiyecek ve içecek”³⁴² anlamına gelen “‘azebe” (عذب) kökünden türemiştir. Arapça-Arapça sözlüklerde aynı madde altında yer alan ve aynı kökten gelen “el‘azâbu” (العذاب) kelimesi “ceza, eziyet”³⁴³, “insana zor gelen her şey”³⁴⁴ anlamındadır. Kelimenin ikinci a harfi Arapçada uzatılarak telaffuz edilirken Türkçede uzatılmadan telaffuz edilmektedir. Türkçenin morfolojik sistemi gereği Arapça aslında b olan son harf Türkçede p harfine dönüşmüştür. Her iki dilde de isimdir. Kur'an-ı Kerim'de 490 defa geçen azap kelimesi genellikle Allah'ın emirlerine karşı gelenlere verilen cezanın adı olarak kullanılmaktadır.³⁴⁵ Türkçede ifade edilen anlam Arapçada ifade edilen anlamdan farklı olduğu için azap kelimesi Türkçede anlam kaymasına uğramıştır.

2.4. Benzerlik İlişkisi: Metafor

Birinci bölümde açıklandığı üzere, bu türde gerçekleşen anlam değişimi bir kelimenin benzetme ilgisiyle başka bir kelime yerine kullanılması olarak değerlendirilmektedir. *Türkçe*

³³⁸ İbn Manzûr, “‘aşê”.

³³⁹ Mesud, “‘aşê”.

³⁴⁰ Fîrûzâbâdî, “‘aşê”.

³⁴¹ el-Halîl b. Ahmed, “‘azebe”; İbn Manzûr, “‘azebe”; el-Cevherî, “‘azebe”.

³⁴² Fîrûzâbâdî, “‘azebe”; Mustafa vd., “‘azâb”; Mesud, “‘azâb”.

³⁴³ İbn Manzûr, “‘azebe”; Fîrûzâbâdî, ‘azebe”; Mustafa vd., “‘azâb”.

³⁴⁴ Mesud, “‘azâb”, Mustafa vd., “‘azâb”.

³⁴⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Azap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/302-309.

Sözlük'te a harfiyle başlayan maddelerde bu sınırlamaya uyan Arapça kökenli kelimeler arasında benzerlik ilişkisi yoluyla anlam değişimine uğrayan bir kelime tespit edilmiştir.

(1) Acar (عجر)

Türkçe Sözlük'te “atılğan, güçlü ve becerikli, çevik, enerjik olan” anlamındadır. Arapça-Arapça sözlüklerde ayn harfiyle başlayan (عجر) kelimesi, “karın bölgesi,³⁴⁶ hacim ve çıkıntı,³⁴⁷ kısra³⁴⁸ ve korkudan hızla gitti”³⁴⁹ anlamlarına gelmektedir. Yukarıdaki anlamlardan Türkçedeki anlama en yakını “kısra³⁴⁸” anlamı olabilir. Arapça-Arapça sözlüklerde verilen anlamlardan kısra³⁴⁸ anlamı dikkate alındığında kısra³⁴⁸ların atılğan ve hızlı olmaları dolayısıyla acar kelimesi Türkçede benzerlik ilişkisine dayandırılan anlam değişimine uğramıştır denebilir. Türkçede sıfat olan kelime, Arapçada “kısra³⁴⁸” anlamı isimdir.

2.5. Arapçada Çoğul Olup Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimeler

Türkçe Sözlük'te a harfiyle başlayan maddeler incelendiğinde Arapça-Arapça sözlüklerde çoğul anlamda bulunan fakat Türkçe sözlükte tekil anlam verilen aynı kelimelerin anlam değişimine uğradığı tespit edilmiştir. Bu sınırlamaya uyan Arapça kökenli kelimelerde anlam değişimine uğrayan sekiz kelime tespit edilmiştir.

(1) Abdal (أبدال)

Anlam kayması başlığı altında değinilen bu kelime Arapçada “zahidler”³⁵⁰ ve “aralarından kimsenin ölmediği, sadece yerine başkasının geçtiği salihler”³⁵¹ anlamı dikkate alındığında Arapçada çoğul anlamda olup Türkçede tekil “derviş” anlamında olduğu için kelimeye bu başlık altında da yer verilmiştir. Dolayısıyla abdal kelimesi hem anlam kaymasına uğradığı hem de Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanıldığı için iki türlü anlam değişimine uğramıştır.

(2) Acayip (عجائب)

Daha önce anlam kaymasına uğramış kelimeler başlığı altında açıklanan bilgiler doğrultusunda acayip kelimesi *Türkçe Sözlük*'te “sağduyuya, göreneğe, olağana, aykırı, garip, tuhaf, yadırganan” tekil anlamdayken Arapçada “garipler,” “tuhaf³⁵¹lar” anlamında çoğuldur.

³⁴⁶ el-Halîl b. Ahmed, “acar”.

³⁴⁷ İbn Manzûr, “acar”.

³⁴⁸ Mustafa vd., “acar”.

³⁴⁹ Fîrûzâbâdî, “acar”; Mesud, “acar”.

³⁵⁰ Mustafa vd., “abdal”

³⁵¹ İbn Manzûr, “bedele”, Fîrûzâbâdî, “bedele”, el-Cevherî, “bedele”.

Türkçede tekil anlamda kullanıldığı için anlam değişimine uğramıştır. Dolayısıyla hem anlam kaymasına uğradığı hem de Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanıldığı için acayip kelimesi iki türlü anlam değişimine uğramıştır.

(3) Adap (آداب)

Türkçe Sözlük'te “töre, yol yordam” demektir. Arapçada ise, “davet etti”, “çağırdı”³⁵² anlamına gelen “edebe” (أَدَب) kökünden gelir mastarı “el edeb” (الْأَدَب) kelimesi “terbiye, güzel ahlak”, “kibarlık”,³⁵³ “nesir ve nazım sonucu ortaya çıkan eser”,³⁵⁴ “güzel davranış”³⁵⁵ anlamındadır. Çoğulu ise “âdâb” (آدَاب) kelimesidir. Her iki dilde de isim olan kelime her hangi bir fonetik simge olmamasına rağmen Arapça aslında olduğu gibi Türkçede de her iki a harfi uzatılarak telaffuz edilmektedir. Türkçenin morfolojik sistemi gereği Arapça aslında “âdâb” (آدَاب) kelimesinde b olan son harf Türkçede p harfine dönüşmüştür. Arapçada çoğul olarak kullanılan kelime Türkçede tekil olarak kullanıldığı için anlam değişimine uğramıştır.

(4) Ağnam (أَغْنَام)

Daha önce anlam kayması başlığı altında değinilen bu kelime Arapçada çoğul “koyunlar” anlamında ve Türkçede tekil “vergi” anlamında olduğu için ağnam kelimesine bu başlık altında da yer verilmiştir. Dolayısıyla bu kelime hem anlam kaymasına uğradığı hem de Arapçada çoğul Türkçede tekil anlamda kullanıldığı için iki türlü anlam değişimine uğramıştır.

(5) Ahbab (أَحْبَاب)

Türkçe Sözlük'te “kendisiyle yakın ilişki kurulup sevilen, sayılan kimse” anlamındadır. Arapçada “sevilen kişi”³⁵⁶ anlamındaki “ḥabib” (حَبِيب) kelimesin çoğuludur. Türkçenin morfolojik sistemi gereği Arapça aslında “aḥbâb” kelimesinde b olan son harf Türkçede p harfine dönüşmüştür. Her iki dilde de isim olan kelimenin Türkçe yazılışında herhangi bir fonetik simge olmamasına rağmen Arapçada olduğu gibi Türkçede de ikinci a harfi uzatılarak telaffuz edilmektedir. Hem iki dilde de ahbab kelimesi için sevilen anlamı verilmiş olsa da bu kelime Arapçada çoğul anlam ifade ederken Türkçede tekil anlam ifade ettiği için anlam değişimine uğramıştır.

³⁵² İbn Manzûr, “edebe”

³⁵³ Mesud, “edebe”, İbn Manzûr, “edebe”

³⁵⁴ Mesud, “edebe”,

³⁵⁵ Fîrûzâbâdî, “edebe”

³⁵⁶ İbn Manzûr, “ḥabeb”; Fîrûzâbâdî, “ḥabib”; Mesud, “ḥabib”.

(6) Akraba (الأقرباء)

Türkçe Sözlük'te “kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler” anlamındadır. Arapçada ise “yakın”³⁵⁷ anlamına gelen “karibun” (قريب) kelimesinin çoğuludur. Ayrıca “akribâu” (أقرباء) kelimesinin *Muhit* ve *Raid*'te “aşiret”³⁵⁸ anlamı bulunmaktadır. Her iki dilde de akraba kelimesi isimdir. Arapça kelimedeki esreli ri harfî Türkçe kelimedeki a harfine dönüşmüş, Arapçada uzatılarak telaffuz edilen b harfî Türkçede uzatılmadan telaffuz edilmiştir. Arapçada çoğul anlamda kullanılan “akribâu” (أقرباء) kelimesi Türkçede tekil anlamda kullanıldığı için kelime anlam değişimine uğramıştır.

(7) Akran (أقران)

Daha önce anlam kayması başlığı altında akran kelimesi hakkında verilen bilgiler doğrultusunda *Türkçe Sözlük*'te “yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri, boydaş, böğür, taydaş, öğür” anlamına gelen kelime Arapçada çoğul anlam ifade eden “büyük boynuzlar”³⁵⁹ anlamı dikkate alındığında bu kelime, Arapçada çoğul, Türkçede tekil anlamda kullanıldığı için anlam değişimine uğramıştır. Dolayısıyla bu kelime hem anlam kaymasına uğradığı hem de Arapçada çoğul, Türkçede tekil anlamda kullanıldığı için iki farklı anlam değişimine birden uğramıştır.

(8) Amele (عَمَلَة)

Türkçe Sözlük'te “gündelikle çalışan işçi” anlamındadır. Arapçada ise “kasıtlı yapılan iş”,³⁶⁰ “meslek”, “iş”³⁶¹ anlamına gelen “amile” (عمل) fiilinden türeyen “âmil” (عامل) kelimesinin çoğuludur ve “çalışanlar-işçiler” anlamına gelmektedir. Her iki dilde de isim olan kelime Türkçede tekil anlamda kullanılırken Arapçada çoğul anlamdadır.

2.6. Anlam Kötüleşmesine Uğramış Kelimeler

Birinci bölümde açıklandığı üzere, anlam kötüleşmesi kelimenin eskiye göre daha kötü bir anlamı yansıtır hale gelmesi, kelimelerin anlamında farklı nedenlerle zaman içinde olumlu anlam yerine istenmeyen bir anlamın ortaya çıkması olarak değerlendirilmektedir. *Türkçe Sözlük* a harfiyle başlayan maddelerde bu sınırlamaya uyan Arapça kökenli kelimelerde anlam kötüleşmesine uğrayan bir kelime tespit edilmiştir.

³⁵⁷ el-Halîl b. Ahmed, “karibe”; Mustafa vd., “karibe”, İbn Manzûr, “karibe”

³⁵⁸ Fîrûzâbâdî, “karibe”; Mesud, “karibe”.

³⁵⁹ İbn Manzûr, “karane”; el-Cevherî, “karane”; el-Halîl b. Ahmed, “karane”.

³⁶⁰ Mesud, “amele”.

³⁶¹ İbn Manzûr, “amele”, Fîrûzâbâdî, “amele”

(1) Aptal (أبدال)

Daha önce anlam kaymasına uğramış kelimeler başlığı altında verilen bilgiler doğrultusunda aptal kelimesi Arapçada ifade ettiği “birinin yerine geçmek, değiştirmek, karşılık”³⁶² olumlu anlamını Türkçede ifade etmediği ve Türkçede, “ahmak, zekâ yoksunu, alık” gibi olumsuz anlamlar ifade ettiği için bu kelime Türkçede anlam kötüleşmesine uğramıştır. Dolayısıyla bu kelime hem anlam kaymasına hem de anlam kötüleşmesine uğradığı için iki farklı anlam değişimine birden uğramıştır.

2.7. Alfabetik Sırayla Anlam Değişimine Uğramış Kelimeler:

Bu başlık altında, araştırmada elde edilen *Türkçe Sözlük* “A” maddesinde yer alan anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimelerin toplu listesine yer verilmiştir. Kelimelerin uğradığı anlam değişimlerinin daha anlaşılır olması ve kolay bulunması için kelime listesinin tablo halinde verilmesi uygun görülmüştür. Tabloda yer alan anlam değişimine uğramış “A” maddesi kelimeleri harf sırasına göre listelenmiştir. *Türkçe Sözlük* “A” maddesinde tespit edilen anlam değişimine uğramış Arapça kökenli elli iki kelime arasında en çok anlam kaymasına, en az ise benzerlik ve anlam kötüleşmesine uğrayan kelimeler olduğu tespit edilmiştir. Bu tablo ile bahse konu kelimelerle ilgili özet bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır.

³⁶² İbn Manzûr, “bedele”; Fîrûzâbâdî, “bedele”; Mesud, “bedele”.

Tablo 2.8. Anlam Değişimine Uğramış Arapça Kökenli Türkçe Kelimelerin Değişim Biçimleri

Sıra	Anlam Değişimine Uğramış “A” Maddesi Kelimeleri	Arapça Harflerle	Anlam Değişimi Türü					
			(1) Anlam Daralması (2.1.)	(2) Anlam Genişlemesi (2.2.)	(3) Anlam Kayması (2.3.)	(4) Anlam Benzerliği (2.4.)	(5) Arapçada Çoğul Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimer (2.5.)	(6) Anlam Kötüleşmesi (2.6.)
1	Abbas	عَبَّاس			✓			
2	Abdal	أَبْدَال			✓		✓	
3	Abes	عَبَسَ		✓				
4	Abide	أَبِيدَ			✓			
5	Acaba	عَجَبًا			✓			
6	Acar	عَجِرَ				✓		
7	Acayip	عَجَائِب			✓		✓	

Sıra	Anlam Değişimine Uğramış “A” Maddesi Kelimeleri	Arapça Harflerle	Anlam Değişimi Türü					
			(1) Anlam Daralması (2.1.)	(2) Anlam Genişlemesi (2.2.)	(3) Anlam Kayması (2.3.)	(4) Anlam Benzerliği (2.4.)	(5) Arapçada Çoğul Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimer (2.5.)	(6) Anlam Kötüleşmesi (2.6.)
8	Acemi	عجمي		✓				
9	Acil	عاجل	✓					
10	Acuze	عجوز	✓	✓				
11	Adam	آدم		✓				
12	Adap	آداب					✓	
13	Afyon	أفيون		✓				
14	Afaki	آفاقي			✓			
15	Ağnam	أغنام			✓		✓	

Sıra	Anlam Değişimine Uğramış “A” Maddesi Kelimeleri	Arapça Harflerle	Anlam Değişimi Türü					
			(1) Anlam Daralması (2.1.)	(2) Anlam Genişlemesi (2.2.)	(3) Anlam Kayması (2.3.)	(4) Anlam Benzerliği (2.4.)	(5) Arapçada Çoğul Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimer (2.5.)	(6) Anlam Kötüleşmesi (2.6.)
16	Ağyar	أَغْيَار			✓			
17	Ahali	أَهَالِي		✓				
18	Ahbap	أَحْبَاب					✓	
19	Ahfat	أَحْفَاد	✓					
20	Ahi	أَخِي			✓			
21	Ahize	أَخْذ			✓			
22	Ahşap	أَخْشَب			✓			
23	Ait	عَائِد			✓			

Sıra	Anlam Değişimine Uğramış “A” Maddesi Kelimeleri	Arapça Harflerle	Anlam Değişimi Türü					
			(1) Anlam Daralması (2.1.)	(2) Anlam Genişlemesi (2.2.)	(3) Anlam Kayması (2.3.)	(4) Anlam Benzerliği (2.4.)	(5) Arapçada Çoğul Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimer (2.5.)	(6) Anlam Kötüleşmesi (2.6.)
24	Akabe	عقبة		✓				
25	Akaret	عقرة			✓			
26	Akik	عقيق		✓				
27	Akliye	عقلي	✓					
28	Akraba	الأقرباء					✓	
29	Akran	أقران			✓		✓	
30	Akur	عاقور			✓			
31	Âlâ	أعلى			✓			

Sıra	Anlam Değişimine Uğramış “A” Maddesi Kelimeleri	Arapça Harflerle	Anlam Değişimi Türü					
			(1) Anlam Daralması (2.1.)	(2) Anlam Genişlemesi (2.2.)	(3) Anlam Kayması (2.3.)	(4) Anlam Benzerliği (2.4.)	(5) Arapçada Çoğul Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimer (2.5.)	(6) Anlam Kötüleşmesi (2.6.)
32	Ama	أما			✓			
33	Aman	أمان			✓			
34	Amele	عمل					✓	
35	Ani	آن			✓			
36	Aptal	أبدال			✓			✓
37	Arazi	أراضي			✓			
38	Arbede	عربد			✓			
39	Ardiye	أرضي			✓			

Sıra	Anlam Değişimine Uğramış “A” Maddesi Kelimeleri	Arapça Harflerle	Anlam Değişimi Türü					
			(1) Anlam Daralması (2.1.)	(2) Anlam Genişlemesi (2.2.)	(3) Anlam Kayması (2.3.)	(4) Anlam Benzerliği (2.4.)	(5) Arapçada Çoğul Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimer (2.5.)	(6) Anlam Kötüleşmesi (2.6.)
40	Arız	عارض		✓				
41	Arıza	عارض			✓			
42	Arife	عرف			✓			
43	Arş	عرش			✓			
44	Asabiye	عصبي			✓			
45	Asabiyyet	عصبي			✓			
46	Asla	أصلا			✓			
47	Aşure	عاشورة			✓			

Sıra	Anlam Değişimine Uğramış “A” Maddesi Kelimeleri	Arapça Harflaerle	Anlam Değişimi Türü					
			(1) Anlam Daralması (2.1.)	(2) Anlam Genişlemesi (2.2.)	(3) Anlam Kayması (2.3.)	(4) Anlam Benzerliği (2.4.)	(5) Arapçada Çoğul Türkçede Tekil Anlamda Kullanılan Kelimer (2.5.)	(6) Anlam Kötüleşmesi (2.6.)
48	Atlas	أطلس			✓			
49	Ayal	عيال	✓					
50	Ayyar	عیار			✓			
51	Ayyaş	عیاش			✓			
52	Azap	عذاب			✓			

SONUÇ

Dil, doğası gereği birçok değişime uğramakta, bu değişimin büyük bir kısmı kelimeler ve anlamları üzerine olmaktadır. Farklı diller birbirlerinden çeşitli şekillerde etkilenmektedir. Yaygın bir kültür ve iletişim dili olan Türkçe de Arapçadan etkilenmiş ve Arapçadan Türkçeye pek çok kelime alıntılanmıştır. Alıntılanan kelimelerin bazılarının kullanıldıkları dildeki asıl anlamlarını korudukları, bazılarının ise anlamında daralma ya da genişleme olduğu yahut tamamen farklı anlamlarda kullanıldığı literatürde kabul edilmektedir. Türkçe söz varlığına girmiş ve anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelime araştırmalarına katkı sunmasını beklediğimiz bu tezde dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu araştırmada ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir.

Arapçadan Türkçeye alıntılanmış kelimelerin bir kısmının tamamen Arapça kökenli olduğu, bir kısmının Arapça-Türkçe yahut ArapçaFarsça birleşik kelimelerden oluştuğu yahut Arapça kökenli kelimelerden Türkçe eklerle yeni kelimeler oluşturulduğu gözlenmiştir. Bu kelimeler bu araştırmanın konusu olmamakla birlikte bir alıntı türü olarak özellikle incelemeye alınması gerektiği görülmüştür. Bu tür kelimeleri araştırmak için özel yöntemler geliştirmek gerekmektedir.

Türkçe Sözlük'te A harfinde yer alan 6.147 madde başı kelimenin 1048 kelimesi alıntı kelimelerden oluşmaktadır. Bu kelimelerin 332 tanesi Arapçadan alıntılanmıştır. Arapça kökenli kelimelerin 52 sinin anlam değişimine uğradığı bunlardan 6 tanesinin iki türlü anlam değişimine uğradığı tespit edilmiştir.

Türkçede anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimelerin tasnifi sırasında, anlam genişlemesi ve anlam daralması gibi tasnifler haricinde, yeni bir tasnif türü olarak "Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler" için yeni başlık oluşturma ihtiyacı duyulmuştur. Dilbilim kitaplarında bulunmayan bu tasnif türünün, literatüre Yaşar Avcı ve Aya Nasr Mohammed Elkatrey'nin yüksek lisans çalışmalarıyla girmiş olabileceği görülmüştür. Bu türün Arapça kelimelerin Türkçede yanlış kullanımı nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Anlam değişimine uğrayan kelimelerden anlam daralmasına uğrayan 5 kelime, anlam genişlemesine uğrayan 9 kelime, anlam kaymasına uğrayan 34 kelime, benzerlik yoluyla anlam değişimine uğrayan 1 kelime, Arapçada çoğul olup Türkçede tekil olan 8 kelime ve anlam kötüleşmesine uğrayan 1 kelime tespit edilmiştir.

Türkçe Sözlük'te "A" madde başında tespit edilen kelimeler arasında anlam değişimine uğramış kelimelerin, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlam daralması, anlam genişlemesi, başka anlama geçmesi, benzerlik, Arapçada çoğul kullanımdayken Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimelerin olduğu gözlenmiştir. Bazı kelimelerin ise aynı anda birkaç anlam değişimine uğramış olması dikkat çekmektedir. Aynı kelime anlam kaymasına uğramışken, Arapçada çoğul olup Türkçede tekil anlamda kullanılan kelimeler arasında da değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla bir kelimenin aynı anda birden fazla anlam değişimine uğrayan kelimeler arasında değerlendirilebilmesi mümkündür.

Kelimeler arasında iki türlü değişime uğrayan 6 kelimenin 4 tanesinin anlam kayması ile birlikte Arapçada çoğul olup Türkçede tekil olan kelimelerden olduğu, 1 tanesinin aynı anda hem anlam genişlemesi hem de anlam daralmasına uğradığı, bir diğer kelimenin ise anlam kayması ile anlam kötüleşmesine uğradığı tespit edilmiştir.

Türkçe söz varlığına eklenen bazı Arapça kökenli kelimelerin kökü aynı olmakla birlikte farklı biçimlere dönüşerek anlam değiştirdiği gözlenmiştir. Aynı kökten olup farklı biçimi bulunan kelimelerin Türkçedeki kullanımı ise çoğu zaman Arapçada bulunmamaktadır. "Arz" kelimesinden türetilen ve her biri farklı anlamlarda kullanılan "arazi", "ardiye" kelimeleri bu tür değişimin belirgin örnekleridir.

Arapçadan Türkçe söz varlığına eklenen bazı kelimeler aynı kökten ve aynı sigadan geçmiş olmasına rağmen iki farklı anlama dönüştüğü ve Türkçede bu iki anlamın farklı yazılıp telaffuz edildiği görülmüştür. Arapça "ebdâl" (أبدال) kelimesi Türkçeye iki türlü geçmiş ve bunlardan biri Arapça fonetik özelliklerini kısmen korumuştur. Daha özel ve dar bir anlamı olan abdal kelimesi Arapça özelliğini korumuştur. Bunun sebebi tasavvuf terimi olması olabilir.

Araştırmanın odağı olan kelimeler ve anlam değişimleri dışında olmakla birlikte araştırmayla bağlantılı bir sonuç dikkati çekmektedir. Araştırmada kelimelerin Arapça anlamların kaynaklarıyla ilgili olarak şöyle bir sonuç ortaya çıkmıştır: Arapça-Arapça sözlükler arasında modern sözlüklerde yer alan kelime anlamlarının *Türkçe Sözlük*'teki Arapça kökenli kelime anlamlarına daha yakın olduğu, klasik sözlüklerde verilen kelime anlamlarının *Türkçe Sözlük*'te yer alan Arapça kökenli kelime anlamlarına daha uzak olduğu göze çarpmaktadır.

Anlam değişimine uğramış Arapça kökenli kelimeleri incelediğimiz bu çalışmada kelimelerin dışında sonuçlar da dikkat çekmektedir. Bunların başında *Türkçe Sözlük*'ün güncellenmesi gerekliliğidir. *Türkçe Sözlük*'te Arapça kökenli kelimelerin anlamlarının

baskılara göre değiştiği gözlenmiştir. *Türkçe Sözlük* son baskısında A maddesindeki kelime anlamlarını Arapça anlamlarına daha yakın hale getirdiği görölmüştür. “Ahfat, “ahi” ve “” âlâ” kelimeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. şu var ki sözlük maddesindeki anlamların toplum tarafından kullanılıp kullanılmadığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan sonraki hazırlanacak sözlüklerde kelimelere daha detaylı örnekler verilerek bu konuya dikkat çekilebilir.

Bu çalışmanın geleceğe yönelik yapılacak sözlük güncelleme çalışmalarına katkı sağlayacağı, özellikle alıntı kelimelerin ana dillerinde kullanıldığı anlamlara ilişkin bilgilerin ve Türkçedeki bazı dilsel değişmelerin ve gelişmelerin yeniden gözden geçirilmesinde fayda sağlayacağı ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abazoğlu, Muhammed. *Arapça ve Türkçede Bulunan Lafızca Müşterek, Anlamca Farklı Kelimeler*, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Abdullah, Radwa Hassan. *Arapça İle Türkçe Arasındaki Yalancı Eşdeğerliklerin Anlambilim Ve Yorumbilim Teorilerinden Hareketle Kelime Öğretimine Katkısı*. Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırma Enstitüsü, 2020.
- Aksan, Doğan. *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, Ankara: Erol Ofset Matbaacılık, 1978.
- Aksan, Doğan. *Anlam Bilim Konuları ve Türkçenin Anlam Bilimi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2016.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3 Cilt, Ankara: TDK Yayınları, 5. Basım, 2009
- Alver, Mehmet. *Türkçenin Doğu ve Batı Kökenli Alıntı Kelimeleri ve Bu Kelimelerin Tasnifi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2022.
- Anıl, Zeynep Ayça. *Aslı Arapça Olup Türkçeye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Argunşah, Mustafa v.d. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 2023.
- Atar, Fahrettin. “Akika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/263-264. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Avcı, Yaşar. *Arapça Kökenli Osmanlıca Sözcükler*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Vladimiroviç, Barthold Vasilij. *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Mehmet Fuad Köprülü, Ankara: Arisan Matbaacılık, 1984.
- Banarlı, Nihad Sami . *Türkçenin Sırrı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2001.
- Baskın, Sami - Abdullah, Abdulhalim. “Türkçenin Arapçadan Alıntılıdığı Kelimelerin Görünüşleri Üzerine Ses Bilimsel Bir Değerlendirme”, *Akademik Bakış Dergisi* 54 (Mart-Nisan 2016).
- Başkan, Özcan. *Lengüistik Metodu*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1967.
- Başkan, Özcan. *Bildirişim -İnsan Dili ve Ötesi-*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1988.
- Belâsî, Muhammed Ali. *Delâletü'l-Elfâz ve Tatavvuruha*, Amman: Mecelletü's-Sakafiyye, Sayı: 26, 1992.

- Bolay, Süleyman Hayri, “Âdem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/358-363, Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bostan, İdris. “Akdeniz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/231-234, Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bostan, İdris. “Akik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/263, Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Boyalık, Mehmet Taha. *İslam Dilbilim Geleneğinde Anlam Teorileri*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.
- Caferoğlu, Ahmet. *Türk Dili Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- el-Câhiz. *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri Ve Türkler'in Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1967).
- Cohen, Leonard Jonathan. *The Diversity of Meaning*, 2nd ed., GB 1966, Oxford: Meaning And Style, 1973.
- el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî. *Esrâru'l Belağa, thk: Ritter Hellmut*, İstanbul: Matba'a Vizâratü'l-Me'ârif, 1954.
- Çakır, Nafiz. *Arap Dilinin Türk Diline Etkisi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisans Tezi, 1984-1985.
- Develioğlu, Ferit. *Türk Argosu*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1980.
- Dilaçar, Agop. *Devlet Dili Olarak Türkçe*, Ankara: TDK Yayınları, 1962.
- Elkatrey, Aya Nasr Mohammed. *Türkçenin Arapçadan Etkilenmesi-Türkçede Asli Anlamları Dışında Kullanılan Arapça Kelimeler*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Erdem, Sargon, “Akik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/262-263, Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Eren, Hasan ve Kurul. *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 1988.
- Ermış Hamza. *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul, Ensar Yayınları, 2014.
- İbn Faris. *Sâhibu fî fıkhi'l-luğati'l- 'arabiyye ve mesâilihâ ve süneni'l-'arab fî kelâmihi*, thk. A. Hasan, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Göktürk, Akşit. *Çeviri Dillerin Dili*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Gözaydın, Nevzat. “Almanya'da Çalışan Türklerin Dili Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, 385, 1984.

- Grzega, Joachim - Schöner, Marion. English and General Historical Lexicology Materials for Onomasiology Seminars. Ingolstadt: Katholische Universität Eichstätt, 2007.
- Guiraud, Pierre. *Anlambilim*, çev. Berke Vardar, Ankara: Kuzey Yayınları, 1984.
- Gümüş, Birgül. *Anlam Değişimleri Çerçevesinde Kur'an Arapçasından Türkçe'ye Geçen Kelimeler*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Abu Hannoud, Sawsan. *Türkçe Sözlük'te "Ar." (Arapça) Olarak Etiketlenen Madde Başlı Kelimelerdeki Anlam Değişimleri* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- el-Halîl, b. Ahmed el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-Ayn*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1988.
- Haydar, Ferid Avd. *'İlmu'd-Delâle Dirâse Nazariyye ve Tatbikiyye*, Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2005.
- Hımâş, Salim. *Esbâbu't-Tağyîri'd-Delâli*, Melik Abdul Aziz Üniversitesi. Erişim: 2 Ocak 2023. http://www.angelfire.com/tx4/lisan/lex_zam/dilalahessays/causes_of_change.htm./Erişim
- Hımâş, Salim. *Turuku't-Teğyîri'd-Delâli*, Melik Abdul Aziz Üniversitesi. Erişim: 2 Ocak 2023. http://www.angelfire.com/tx4/lisan/lex_zam/dilalahessays/semantic_change.htm.
- Hüseyin, Hamid Salih. "Tatavvuru'd-Delâli fi'l-'Arabiyye fi Dav'i 'İlmi'l-Luğati'l-hadîse". *Mecelletü'd Dirâseti'l 'İctima'iyye*, 96-100, 2003.
- Hüsânâ, Abdi'l Azîzi'l Kanî'ir. *Tetavvuri'd-Delâli li Elfaz*, Riyâd, Erişim 2 Ocak 2023. <http://www.alriyadh.com/787064>
- İmer, Kamile. *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrim*, Ankara: TDK Yayınları, 1976.
- İmer, Kâmile - Kocaman, Ahmet - Özsoy, A. Sumru. *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- İşler, Emrullah. "Secde Kelimesi ve Türkçe'ye Çeviri Sorunu", Ankara: İslamiyat, Cilt: 1, Sayı: 3, 1998.
- İşler, Emrullah. *Türkçe'de Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 1997.
- İzutsu Toshihiko. *Kur'an 'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara: AÜİF Yayınları, 1975.
- Kara, Mehmet. *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Karaağaç, Günay. *Dil Tarih ve İnsan*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

- Karaağaç, Günay. *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.
- Karaağaç, Günay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 2013.
- Kazıcı Ziya - Şeker Mehmet. *İslam Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Korkmaz, Zeynep. *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023.
- Köprülü, Mehmet Fuad. *Türk Edebiyat Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- İbn Kuteybe. *Edebü'l-Kâtib*, thk. M. Dâlî, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1986.
- İbn Kuteybe. *Garîbu'l-Hadîs*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Karaca, Veysel İbrahim. *Türkiye Türkçesinde Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme*, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Karademir, Fevzi. "Türkçede Aynı Sözü Zıt Veya Uzak Anlamlar Bildirmesi Üzerine". *Akademik Bakış Dergisi*, s.56, 2016.
- Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Koşaner, Özgün – Yozgat, Umut. Türkçede Kavramsal Karmaşıklar: Düz-Eğretilemece, *International Journal of Language Academy*, 2(4), 2014.
- Korkmaz, Zeynep. "Dilde Doğal Gelişme ve Devrim Açısından Türk Dil Devrimi", *Türkoloji Dergisi*, 4/1, 12, 1972.
- Korkmaz, Zeynep. *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1992.
- Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Çev. Hasan Basri Çantay, İstanbul: Risale Yayınları, 2022.
- Kur'an Mesajı: Meal Tefsir, çev. Muhammed Esed, Türkçeye çev. Ahmet Ertürk - Cahit Koytak, İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Küçük, İlknur. *Lisânu'l-'Arab'dan (8.Yy./14.Yy.) Günümüze Arapça Kelimelerde Anlam Değişikliği*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Küçükkalay, Hüseyin. *Kur'an Dili Arapça*, Konya: İlim Yayma Cemiyeti Neşriyatı, 1969.
- Levend, Agah Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: TDK Yayınları, 1972.

Lewis, Clive Staples. *Studies in Words*, 2nd ed., London: Cambridge, 1967.

İbn Manzur. *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Lisani'l-Arab, 1987.

Mengi, Mine. Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi, Metinler, Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.

Mesud, Cubrân. *Er-Raid Mu'cemu Elfbai fi'l-Luga ve'l-A'lam (Er-Raid)*, (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin, 1968).

Muhtar, Ömer Ahmed. “Anlam Değişimi”, çev. Abdullah Hacıbekiroğlu/Tahsin Yurttaş Mütefekkir, Aksaray: *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi Cilt: 4, Sayı: 8, Aralık 2017*.

Mustafa, İbrahim– Abdülkadir, Hamid – Zeyyat, Ahmed Hasan. *el-Mucemul-Vasît*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989),

Nyrop Kristofer. *Grammaire historique de la langue française; IV. Semantique (Fransız Dilinin Tarihsel Dilbilgisi; IV. Anlambilim)*, Copenhagen, 1913.

Özçakmak, Hüseyin. “Arapça Kökenli Sözcüklerin Türkçe Öğrenmeye Etkisine Dair Öğrenci Görüşleri” *Turkish Studies Language and Literature*, 14/3, (Eylül 2019).

Özkan, Nevzat. *Türkiye'deki Yabancı Unsurları Tasnif Denemesi*, ICANAS Bildiriler Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi III, 2011.

Özkan, Nevzat. “Yabancı Dillerin Türk Dili ve Kültürü Üzerindeki Etkileri”, *Dil Dergisi*, 5, 1996.

Özkul, Ali. *Türkçe Sözlükte Anlam İyileşmesi ve Anlam Kötüleşmesi*, İstanbul: Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Pak, Zekeriya. “Kur'an'daki Kelimelerin Türkçe'ye Geçiş Sürecinde Uğradıkları Anlam Değişimleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, 2004.

er-Râfi'î, Mustafa Sâdık. *Târihu'l Âdâbu'l-Arab*, Beyrut: Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, 1. Cilt, 2000.

er-Râğîb el-İsfahânî. *el Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.

Er-Rusâfi, Ma'rûf. *Yabancı Ağzılı Konuşma Bozukluklarına Reddiye*, çev. Musa Yıldız, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2015.

Sağ, Zehra. *Farsça Üzerinden Türkçeye Alıntılanmış Arapça Menşeli Kelimeler*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.

- Sav, Bahattin. “Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, Ankara: G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, s.1, 2003.
- Saussure, Ferdinand de. *Cours de linguistique générale*, Paris: Payot. Genel Dilbilim Dersleri çev. Berke Vardar Multilingual, İstanbul: Yabancı Dil Yayınları, 2001.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur'an Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, İstanbul: Çağlayan Yayınevi, 1997.
- Soysaldı, Mehmet. “Toshihiko Izutsu ve Semantik Anlayışı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt:18, Sayı:1, 2005.
- Sucu, Dilek. “Ömer Türker & Kübra Şenel, eds., İslâm Dilbilim Geleneğinde Anlam Teorileri, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020, 245 İstanbul Journal of Arabic Studies, 4/1 (2021/1), 157-166.
- Şanverdi, Halil İbrahim. “Dil Edebiyat ve Çeviri Çalışmalar”, Arapçadan Türkçeye Geçen Kelimelerin Arapça-Türkçe Çevirilerdeki Etkisi, 260-281
- Şe‘lân, Abdi Alî. Seltani’l-Yesârî, Mezâhiri’t-Tatavvuri’d-Delâli. Erişim: 2 Ocak 2023. <http://www.uobabylon.edu.iq/uobColeges/lecture.aspx?fid=10&depid=3&lcid=67858>
- Topaloğlu, Ahmet. *Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Dergâh Yayınları, 2020.
- Ullmann, Stephen. *Words and Their Use. Thk. (ilaveleriyle birlikte “Devru’l-Kelime fi’l-Luğa” adı altında Arapçaya aktaran) Kemâl Muhammed Bîşr, Kahire: Mektebetu’s-Şebâb, 1962*
- Uludağ, Süleyman. “Akabe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2/209. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Uludağ, Süleyman. “Ârız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3/358-359. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- el-Vânî, Mehmed b. Mustafâ (Vankulu Mehmet Efendi). *Vankulu Lügati*, Ed. Mustafa Koç, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Vardar, Berke. *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Ankara: TDK Yayınları, 1982.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Kitabevi, 1998.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Arş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3/406-409. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Azap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4/302-309. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

Yurdagür, Metin “ f k ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1/397. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

Zemah er , Eb ’l-K sım Mahm d b. Ömer b. Muhammed el-H rizm , *el-Ke  af ‘an ha  a’  k   av mi i ’t-tenz l ve ‘uy ni ’l-e   v l f  v c hi ’t-te’v l*.

Zülfikar, Hamza. *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yayınları, 1991.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ayşe TOPRAK BULUŞ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Tevfik İleri İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Kahire Üniversitesi, Arap Dili Edebiyatı
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Ana Bilim Dalı
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Türkçede Anlam Değişimine Uğramış Arapça Kökenli Kelimeler
Yabancı Dil / Diller	Arapça/iyi, İngilizce/orta
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı, Arapça Öğretmeni